

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

BELON GELLÉRT
SÍK SÁNDOR
HARSÁNYI LAJOS
LANTOS-KISS ANTAL
SZABÓ GIZELLA
DÜMMERTH DEZSŐ
RAINER MARIA RILKE
MÁNDY IVÁN
MATOLAY ÁDÁM
SZOMRÁKY SÁNDOR
MIHELICS VID

írásai

1959 JUNIUS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Belon Gellért</i> : Jézus történelmi visszhangja az I. században	321
<i>Sík Sándor</i> : A huszonkettedik zsoltár (Vers)	329
<i>Harsányi Lajos</i> : Portugál Szent Erzsébet, Szent Cyrill és Metód (Versek)	330
<i>Lantos-Kiss Antal</i> : Tamasz és talpkő	331
<i>Szabó Gizella</i> : Félálomban (Vers)	335
<i>Dümmerth Dezső</i> : A költő és a démon (Rainer Maria Rilke)	336
Rilke verseiből (<i>Csanád Béla</i> és <i>Szedő Dénes</i> fordításai)	349
<i>Mándy Iván</i> : Mozi, reggel (Elbeszélés)	353
<i>Szabó Gizella</i> : Hűség és magány (Vers)	356
<i>Matolay Adám</i> : Szület előtt (Vers)	357
<i>Szomráky Sándor</i> : Széthult bolygó, Élnél te már (Versek)	357
<i>Mihelics Vid</i> : Esmék és tények	358
A kis út	364

NAPLÓ

A bíborosi kollégium (366); Vakok énekelnek (368); Az olvasó naplója (370); Színházi órjázat (372); Képzőművészet (374); Nincs célja életemnek! (375); A „daloló misszionárius” (376); Beszélő házak (378); Szent Imre fogadalmának színhelye (380); A japán katolicizmus (381) 366

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Belon Gellért, Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

Belon Gellért

JÉZUS TÖRTÉNELMI VISSZHANGJA AZ I. SZÁZADBAN

Valamilyen Istent hiszek és kész! — mondta egy templombajáró hívő katolikus karácsonykor. E túlságosan leegyszerűsített, lapidáris rövidségű hitvallás eléggé elterjedt keresztényeink között. Megünneplik ezek a karácsony fényvel és meleggel átjárt napjait, résztvesznek a nagyheti szertartások megilletődött szomorúságú cselekményeiben s tompa fájdalommal állnak meg a templomok szentsírjainál. Megmerítik lelküket a feltámadási körmeneteknek, a halálon diadalt arató élet győzelmének hangulatában. De mindezt csak úgy kezelik, mint őseinktől ránk hagyott szent álmodást vagy legendát. Hogy azonban mindebből mi a valóság, és mi a jámbor ábránd s képzelgés, azzal nem foglalkoznak, és elütik azzal: ki tudja, hogy ki is volt ez valójában, és hogy egyáltalán igaz volt-e vagy sem. És ezzel a balsó kétellyel vagy bizonytalansággal élnek látszólagos keresztény életüket, és egész vallásos világnézetüket ebben a rövid hitvallásban formálják meg: Valamilyen Istent hiszek.

Ezek az erőtlén hitű keresztények nem is veszik észre, hogy valójában ez már nem is kereszténység. Ennyire vitték már a francia enciklopedisták és felvilágosodottak is a 18. században. Magának Voltaire-nek is ennyiből állott a hitvallása. Nem is több ez a modern vallásos hitvallás, mint elcsendesült, támadó hevét veszített voltérianizmus.

Rügyben maradt hit

Nem kell ezen megbotránkozunk. Hiszen a legtöbb keresztény ember érdeklődése, ismeretszerzése a hit terén megáll az iskolából való kikerülés szintjén, és ezzel a gyermeki szinten álló hitismerettel akar megküzdeni a felnőtt korban jelentkező kételyekkel és tagadásokkal.

Sok gyermek serdülő korában különleges jártasságot szerez a motorvezetés és kezelés terén; sok leány már iskolás korában nagy hozzáértést tanúsít a főzés és háztartás világában. De ha megállna tudásuk e 14–16 éves szinten, képtelenek lennének akár a motorozás, akár a háztartás minden később jelentkező problémáját megoldani.

Különös, hogy sok keresztény csak a hitismeretnél elégszik meg a gyermekkorban jól-rosszul megszerzett tudással, és ezzel a tudással akarja a hitélet minden később jelentkező feladatát megoldani. És mert saját maga nem tudja megoldani, azért a fennebb jelzett rezervált magatartásba menekül. Ha nem is tagadja meg a hitet, de felfüggeszti odaadását Jézus és a kereszténység megváltó tényeivel szemben: ki tudja, hogy is volt az valójában, és mi volt belőle igaz.

A kérdés

Itt csak a történelmi bizonyosság segít: valóban élt-e Jézus, nem mese vagy jámbor ábránd-e Jézus alakja és tanítása, nem papi mesterkedés vagy naív rajongás szülte-e a kereszténység nagy elindítója.

Mi egy kissé hajlunk afelé a felfogás felé, hogy csak a tudományokkal előrehaladt modern ember merete felvetni a kereszténység alapítójával kapcsolatban a valóság vagy mese kérdését és hogy csak modern szemlélettel értett meg arra, hogy kritizálja Jézus történetiségének bizonyítékait. Holott kiderül, hogy ezzel már az első apostolok is találkozottak. „Mert

nem mesterségesen kieszelt meséket követvén adtuk tudomástokra a mi Urunk Jézus Krisztusnak hatalmát és megjelenését — írja Szent Péter (II. Pét. 1, 16) —, hanem mint akik szemlélői voltunk az ő nagyságának.”

Szent Péter bizonyosságot szegez szembe a mese-teoretikusokkal. Nekünk is történelmi bizonyosságot kell előhozunk. Kérdés, hogy lehet-e történelmi bizonyosságot találni Jézus életével kapcsolatban.

A szentírás

A kérdésre igenlőleg kell felelnünk.

A legtermészetesebb az volna, hogy rámutatunk a szentírásra, Jézus életének leghitelesebb kútfőjére és a keresztény irodalomra, mely egészen az őskereszténységig nyúlik vissza. A baj csak az, hogy éppen a szentírások történelmi hitelében ingott meg sok ember bizalma. Ez a bizalmatlanság nemcsak abból ered, hogy olvassák a sok különféle vallás ún. szentkönyveit s azok bizonytalan sorsát, de hozzájárul az a letagadhatatlan tény is, hogy Krisztustól 1500-ig úgyszólván csak a papok értettek az írás-olvasáshoz. A francia *clerc* szó egyképpen jelent írástudót és papot. Így tehát a papok kezén lévén a szentkönyvek egyedüli és kizárólagos sorsa, egyesek úgy vélik, a papok azt csináltak velük, amit csak akartak, úgy változtatták, toldozták-foldozták, ahogy nekik tetszett vagy érdekeik megkövetelték.

Ezzel szemben áll azonban, hogy mind az őskeresztény irodalom, mind a szentírás kiállta a legélesebb kritika kifogásait. Elég csak pl. a protestáns Nestle kritikai szentírás-szövegébe belelapoznunk, hogy lássuk, milyen óriási felkészültséggel állítják össze a kódexek százaiából a szentírás szövegét. Elég volna csak a legújabb felfedezésekre utalnunk, melyek szerint 120-ból — tehát 80—90 évvel Jézus földi élete utánról — származnak szentírás-másolatok, amelyek szószerint megegyeznek a mindig és ma is használt szentírás szöveggel.

A görögök vagy rómaiak történetíróinak művei IX—X. századi másolatokból ismeretesek, tehát a történetknél ezer—ezeröttszáz évvel későbbi időkből, és senkinek nem jut eszébe kétségbe vonni, hogy élt Periklész vagy Nagy Sándor, Caesar vagy Augustus. De mert Jézus életéről szóló szentkönyvek csupán évtizedekkel későbbi másolatokból ismerhetők, vannak, akik Jézus létét is kétségbevonják.

De ez nem csoda. Closen írja, hogy a szavakba testesült isteni ígének sincs más sorsa, mint a testbeöltözött Igének: Jézusnak. Jézus pedig azt mondja magáról: „Atyám nevében jöttem, de nem fogadtatok el; ha más a saját nevében jön, azt elfogadjátok.” (Ján. 5, 43.) Más történelmi tényeknek nem kell hitelükért harcolniok és kevesebb történelmi bizonyosság is elég megbízhatóságuk elfogadására. A szentírással szemben azonban kérlelhetetlenül szigorú az emberi bírálat.

De a szentírás kibírja a kritikát. Pszichikailag teljesen kizárta a szentkönyvek megváltoztatását (és ezt nem szokták számításba venni) az a felekezetre való szakadás, ami — ha nem is a mai arányokban — megvolt már az ősegyházban, már az apostolok idejében is. Szent Pál ezekkel kapcsolatban írja: „Szükséges, hogy meghasonlások is legyenek, hogy a kipróbáltak nyilvánvalók legyenek köztetek.” (I. Kor. 11, 19.) Jézus is azt mondja: „Szükséges, hogy botrányok legyenek.” (Mt. 18, 7.) Sehol kézzelfoghatóbban nem igazolódik Isten bravúrja, mely a rosszból is jól tud előhozni: mert éppen a szentírások eredetiségének megőrzésében volt szerepük ezeknek a kínos és botránkozató pártoskodásoknak és szakadásoknak.

Ha tíz testvér örökli például az atyai vagyont és mindegyiknek a kezében van a végrendelet egy hiteles példánya, akkor a végrendeleten vi-

tázní, veszekedni lehet, magyarázni így vagy úgy módjukban áll a testvéreknek, csap éppen egyet nem tehetnek meg: letagadni vagy megváltoztatni a végrendeletet. Ha egyik-másik kísértésbe jönne a saját példányába a saját érdekét szolgáló változtatást betoldani, a többi kilenc joggal tiltakoznék: ez nincs benne a mi példányunkban, ez hamisítás.

Jézus életét és tanítását már az apostolok idejében jelentkező szakadások s felekezetek különféleképp magyarázták, de a szent könyvveken s a bennük foglalt tényeken egyik sem változtathatót éppen a szemben álló felekezetek árgus tekintete miatt. A katolikusok szentírása és gnosztikus-enkratita eretnokségű Tatian (Kr. u. 172 táján) szentírása szószerint egyezik, akárcsak most a katolikus és protestáns bibliák. Ha egy pápa vagy akár csak egy szerzetes betoldani vagy másítani próbált volna valamit a szentírásokban, az ellenfelek diadallal csaptak volna le rájuk mint hamisítókra.

Így vált az akkori bomlás a kereszténység mai védelmezőjévé s igazolójávé: a szentírás sértetlen épségének garانتálójávé.

Kereszténységen kívüli írók

De bármennyire bizonyítjuk a forráskutatás legmegbízhatóbb eszközeivel a szentíratok hitelességét, és bármily világosan álljon előttünk a krisztusi tanítás akaratlan változásának vagy céltudatos változtatásának lélektani és történelmi lehetetlensége: a mai ember szeretne nem-keresztény forrásokból is bizonyosságot meríteni Jézus történelmi valóságáról. Olyan íróktól és történelmi dokumentumokból, melyek mentesek az esetleges keresztény elfogultságtól.

Tacitus ennyit ír Krisztusról: „E név (keresztény) Krisztustól származik, akit Tiberius uralkodása alatt Poncius Pilátus helytartó halálra ítelt, és a már egyszer elfojtott pusztító babonáság a jelenben ismét feltört nemcsak Judeában, ahol ez az irányzat keletkezett, hanem Rómában is, ahová minden sötét és szégyenteljes irányzat összefut és híveket nyer.” (Annales 15, 44, 5.)

Suetonius Claudius császár életrajzában így emlékezik meg Krisztusról, mikor a császár különböző népek fölött való intézkedéseit felsorolja: „A zsidókat, akik Krisztus látására folyton nyugtalankodtak, Rómából száműzte.” (Vita Claudii 25, 4.)

Keresztényekről ők is, mások is többször és bővebben megemlékeznek, de itt egyedül a Krisztusra vonatkozó dokumentumokat vesszük figyelembe.

E két történetíró két mondatán kívül nem találunk Krisztusról pogány feljegyzést. De ide kell vennünk azt a capitóliumi szénrajzot, amit a császári paloták kaszárnyájának falára rajzolt egy Alexamenos nevű keresztény katonatársa. A rajzon egy kereszt áll, rajta számárfejes alak, előtte egy kuporgó ember, és fölírása: *Alexamenos sebete theon* (= Alexamenos imádja Istenét). Ha itt Krisztus neve nem is szerepel, a kereszt összekapcsolása az istenhittel nyilvánvalóan Krisztusra utal.

Hasonlóképp történelmi bizonyíték az a tény, hogy Hadrián császár 135 után a különben jelentéktelen falucskába, Betlehembe Anodisz istenség tiszteletére berket és szentélyt építtetett és Jeruzsálemben, a városnak egyébként sem nem központi, sem nem kiemelkedő pontján, a Kálvária hegyén Vénusz istennő szobrát, Krisztus sirja fölé pedig Juppiter templomát s szobrát állíttatta föl, miután nagyarányú földmunkákkal tette alkalmassá a talajt az építkezések számára. E három építkezésben az a figyelemre méltó, hogy mind Betlehem, mind Jeruzsálem e részei kívül estek a városfejlődés csomópontjából, „civil” szemmel nézve elhagyatott

helyek voltak. Ha Hadriánusz császár mégis érdemesnek tartotta, hogy éppen ezeken a helyeken, és éppen a legfőbb és legközkedveltebb istenségek szentélyeit felállítani, ez csupán a keresztény kultusz ellensúlyozására történt. Hadrián azt akarta dokumentálni, hogy a győztes birodalom győztes istenei diadalmaskodtak a legyőzöttek Istene felett.

A zsidó források

A legtermészetesebb az lenne, ha a zsidó történelemben kapnánk adatokat Jézus életére vonatkozóan. Innét azonban nem kapunk mást, mint vagy hallgatást, vagy gyalázkodást. Az apostolok első prédikációira a zsidóság fejei azt a törvényt hozzák, „hogy egyáltalán ne beszéljenek és ne tanítsanak Jézus nevében.” (Csel. 3, 18.) A hallgatásra való ítélés a történelem egyik legnagyobb büntetése, és ezt szánták Jézusnak. De mert nem lehetett hallgatni, azért a legkorábbi talmudi hagyományok a gyalázkodás fegyveréhez nyúlnak. Az evangéliumokban is olvashatjuk, hogy Jézust csalónak (Mt. 27, 63.), ámítónak (Ján. 7, 12.), lázítónak mondják; de sokszor olyan istenkáromló kifejezésekkel is illetik, mint gyalázat fia, paráznaság fia, vagy csak egyszerűen „az az ember”.

Csak *Josephus Flavius* a kivétel, aki majdnem kortársa volt Jézusnak. *Antiquitates* c. művében így ír: „Abban az időben élt Jézus, egy bölcs férfiú, ha szabad egyáltalán őt embernek nevezni. Sok csodát tett, tanította az embereket, akik az igazságra vágyódtak; sok zsidó és pogányt vont magához. Ez volt a messiás (a Krisztus). Hívei nem szüntek meg őt szeretni még akkor sem, amikor főembereink kérésére Poncius Pilátus kerezztre feszítette. Megjelent ugyanis harmadnapra élve, ahogy ezt és sok mást a próféták előre megmondották róla. A nevét viselő keresztények csoportja a mai napig fennáll.” (18, 3, 3.). — Ez a szövegrész kitűnő bizonyíték volna, ha némelyek nem vonnák kétségbe hitelességét. Bár minden kódexben benne található teljesen, és ez nagy bizonyíték hitelessége mellett. A kritikusok álláspontja különböző. A katolikus Lagrange domonkosrendi tudós betoldottnak tartja, a minden szöveget kérelhetetlen kritikával bíráló racionalista Harnack eredetinek és hitelesnek. Mert vitatott, nem építjük rá érvelésünket, bár ami vitatott, arról még nem biztos, hogy hamis. Mindenesetre, ha hiteles szöveg is, meg kell állapítanunk, hogy odavetett megjegyzésnél nem több: Jézust arra sem érdemesítette, hogy legalább egy fejezetet szentelt volna neki. Igaz, hogy a zsidók által nagyrabecsült Keresztelő Szent Jánosról is csak hasonló módon emlékezik meg.

Képszerű látás

Ha így egybefoglalva nézzük ezeket az adatokat, meg kell állapítani, hogy nagyon szűkszavú és kevés az, amit Krisztusról írnak. És nem csak hogy kevés, de alábecsülő, sőt gyalázkodó. Se kimerítő tudósításokat nem adnak Jézus életéről, se színes riportokat csodáiról.

De ezeket a dolgokat nem szenzációkra éhes korunk nézőmódján kell néznünk, mely többnyire aszerint bírál el valamit, milyen mozgalmassággal, lármával és feltűnéssel jelenik meg szeme előtt. De nem kell néznünk azzal a középkorból örökölt szemlélettel sem, mely a prófétai-költői látomásmódot konkrétan értelmezve, szó szerint véve képzelte el Jézus földi életét: amit hitében vallott, azt szemével is látni vélte.

Ez a hívő felfogás s a gyermek eidétikus, képszerű látásához a nagy költők s művészek élményeihez hasonlatos. Hogy Wagner a vitorlakötelek csapkodásaiban egy operát, Beethoven a heiligenkreutzi malom kerekének

forgásában egy szimfónia-tételt élt meg, attól sem a vitorlakötelekkel bajlódó matróz, sem a molnár nem látott többet. Mert a hívó ember a názáreti házban leereszkedni látja a menyországot különös fényeivel, attól a názáretiek nem láttak többet az egyszerű falusi háznál. Ha azt énekeljük: „Amikor szent lelkedet, Megváltónk, kiadtad, a világ megreszketett, megrendült alattad” — úgy képzeljük el, hogy Jézus halála pillanatában az egész világot lökés rázza meg, és mindenkinek tudomásul kellett vennie ezt a valóban világtörténelmi eseményt. Dante például a Golgota ormát a világ legmagasabb pontján képzelte a föld közepének vonalában. Ez a látásmód igaz, de úgy, ahogyan igazunk van akkor, amikor a bimbóban benne látjuk a virágot, a tölgy-palántában a hatalmas fát; hiszen mindez lényege szerint már jelen van, de a testi szem nem látja még, a hozzá nem értő meg még mosolyog is rajtunk, hogy egy kipattanó gombocskában virágot képzelünk vagy egy gyenge hajtásban terebélyes lombkoronát.

Jézus földi élete valóban világesemény volt az Isten kegyelmi világában, de ebből a kívülálló alig láttak meg valamit. De valamit azért megláttak, és nekünk ez a fontos. Nem baj, hogy ezt csak egy-egy oda-vetett megjegyzéssel regisztrálják, és az sem baj, hogy alábecsülik vagy ócsárolják. Éppen ez garantálja Jézus kétségtelen történelmi valóságát és a bizonyosságot, hogy élt s nem a vallásos képzelet álmolta e világba. Ha a keresztény írókat képzelgéssel lehetne is vádolni, Tacitust vagy Suetoniust bizonyára nem lehet. És ha a rajongó hitű őskeresztényekre azt mondhatná valaki, hogy vágyálmaiknak alakot teremtettek, a talmudot már aligha lehet azzal gyanúsítani, hogy fantom ellen hadakozik.

A nem keresztény történelmi dokumentumoknak éppen az ad bizonyító erőt, amin első tekintetre botránkozunk vagy szégyenkezünk, hogy t. i. csak ennyit és csak így írnak Jézusról. Josphus Flavius néhány elismerő szava Krisztusról abban a hírben áll, hogy ez csak későbbi keresztény betoldás. Ha Tacitus vagy Suetonius oldalakat írt volna Jézusról, akkor vagy az a gyanú forogna fenn, hogy ezek is későbbi betoldások, vagy azzal vádolnák őket, hogy elfogultak voltak a kereszténység iránt. Így azonban Jézus történetiségét igazolják.

Igy kellett lennie

Majdnem azt kell mondanunk, hogy ha a pogány kútfőkben többet és elismerőbbet olvashatnánk Jézusról, akkor ez szinte kiesnék Jézus egész felfogásából és eszmerendszeréből. Jézus ugyanis azzal az igénnyel jött, hogy a csendben rejlő értékek és valóságok feltárója legyen. Szent Pál a hitet így határozza meg: „A hit pedig a remélt dolgok valósága, meggyőződés a nem szemlétekről.” (Zsid. 11, 1.) A hit világában lévő dolgok, igazságok és élet nem más, mint az Isten módján létező igazságok és élet. Isten köntöse pedig a láthatatlanság. A láthatatlanságra pedig azzal lehet rámutatni, ami a láthatatlansághoz a legközelebb esik: az alig látható étellel és az alig látható szavakkal.

Ezért nem jött el Jézus — már a próféta is így mondja — áradó özönvíz módján, hanem a leszálló harmat észrevétlenségében. (Iz. 45, 8.) Ezért nem jött el körölcsei felsőbbségének mindenkit elnémitó és minden bűnt s bűnöst felperzselő hevével, hanem „a gonoszt” szájának lehetetlennel megsemmisíteni akaró Szentlelkével. (II. Tessz. 2, 8.) Ezért nem jött a világesemények nagy látványosságaival és hangzónéval, hanem az éjszakában suttogva beszélők meghittségével. (Mt. 10, 27.) Az evangélista mintegy mottóul idézi a prófétából: „Nem verseng és nem kiáltoz, sem az utcán nem hallja senki a szavát. A megroppant nádat nem törli el és a

füstölgő mécsbelet nem oltja ki, míg csak győzelemre nem viszi az ítéletet.” (Mt. 12, 19.)

Jézus életében, úgy, ahogy az evangéliumokban előttünk áll, minden ízében tapasztalni lehet a fentebbi elveknek a legkisebb életrezdülésen is kiverődő megvalósulását.

Jézus nem lett életében világhírű nagyság. Nem mintha nem tudott volna, hanem mert, nem akart világhírré szert tenni. Kezében voltak a lehetőségek, de ő tudatosan, kiaknázatlanul hagyta mindazt a történelmi erőt és kategóriát, ami — még az akkori világban is — ismertté tehetné volna. És mert tudatosan elkerülte mindezeket, azért nem volt mit feljegyezniük a történetíróknak.

Érdeemes néhány ilyen lehetőséget megvizsgálunk.

A birodalom legkisebb országa

Könnyebben jut valaki hírnévhez, ha egy nagy kultúrájú és vezető hatalmú országban kezdi működését, nem egy eldugott kicsiny tartományban. A magyar tudósok tudományukkal és találmányaikkal éppen azért nem tudtak feltűnni a művelt világ porondján, mert az elnyomó osztrák nagyhatalom mellett kicsiny országban és majdnem elszigetelt nyelvi kultúrában éltek. Judea a római világbirodalom szélén törpe, elszigetelt kultúrájú államocska volt. Jézus itt kezdte működését és szándékosan nem lépte túl határait. Pedig tudatában volt annak, hogy más kultúrák és más országok az akkori multban és az akkori jelenben sokkal több eshetőséget kínáltak tanainak befogadására. „A ninivei emberek — mondja — feltámadnak az ítéletkor ezzel a nemzedékkel és kárhozzatni fogják azt; mert ők bűnbánatot tartottak Jónás prédikációjára; pedig íme nagyobb van itt Jónásnál.” (Mt. 12, 41.) Hasonlóképp szól Sába királynőjéről (u. o.) és az elfajult Szodomáról és Gomorráról, mint amik termékenyebb talaja lettek volna működésének és nagyobb sikert biztosítottak volna számára. — De nemcsak a multban látott nagyobb történelmi lehetőséget a magá számára, hanem jelenében is. „Ha Tirusban és Szidonban történtek volna a csodák, melyek tibennetek (Kafarnaum, Korozain, Bet-saida judeai városok) történtek, már régen szörzsákban és hamuban tartottak volna bűnbánatot.” (Mt. 11, 21.)

És el is képzelhetjük, hogy ha Jézus Rómába megy és ott tanít, elérhette volna azt a világhírt, amit Jézussal némiképpen rokon tanításával pár évtizeddel később pl. Epiktetosz elért: hogy még egy Hadrián császár is elzarándokolt hozzá és leült tanítóasztala elé, pedig Epiktetosz Néro udvari tisztjének rabszolgájától származott. És Jézusnak Epiktétoszszal szemben még az az előnye is megvolt, hogy Judeából származott. Judeából vártak egy nagy uralkodót a rómaiak; erről Tacitus és Suetónius is megemlékezik. Mindkettő ugyanis azt írja majdnem hasonló szavakkal: „Sokaknak az volt a meggyőződésük a papok könyvei alapján, hogy uralomra jut abban az időben a Kelet, és hogy a Judeából származók ragadják magukhoz a hatalmat.” (Historiae, 5, 13; Suetonius: Vita Vespasiani 4, 5.)

Jézus ezt az eshetőséget nem használta ki maga számára, mert — mint egy feníciai kérelemmel kapcsolatban mondta — „én csak Izrael házának elveszett juhaihoz küldettem”. (Mt. 15, 24.) És éppen ez az igazgató Jézusnál: tudván-tudja, hogy másutt nagyobb sikerei lennének, de nem megy oda. Atyafiságával és tanítványaival keserű vitái vannak: „Ha ezeket cselekszed, mutasd meg magad a világnak.” (Ján. 7, 4.) És éppen ez az érvük: „Hiszen senki sem cselekszik rejtekben, aki nyilvánosságra

akar jutni.” (u. o.) Igen, de ő éppen azt az igazságot akarta érvényre juttatni: „Semmi sincs elleplezve, mit le ne lepleznének, sem elrejtve, amit meg ne tudnának.” (Luk. 12, 2.)

Híres helyek

A másik lehetőség, amivel hírnévre lehet szert tenni, a történelmileg híres helyek varázsa. Ma már nem jelent sokat a híres helyről való származás, de Jézus korában még igen. Különösen a zsidóknál volt fontos, mert hiszen Betlehem volt megjelölve a Messiás származási helyének, Jézus ott született. Kihaszználhatta volna betlehemi születésének tényét, de nem tette. Pedig a zsidókkal való vitáiban ez jó szolgálatot tehetett volna neki. Názáretinek hitték és tudták, és Jézus nem javította ki soha a zsidók e tévedését. „Jöhet-e valami jó Názáretből?” — kérdi már Natanael. (Ján. 1, 46.) A Jézus érdekében szót emelő Nikodémusnak a zsidó főpapok ezt felelik: „Vizsgáld az Írásokat, és lásd, hogy Galileából próféta nem támad.” (Ján. 7, 52.) A Jézuson vitakozó népben is elhangzik a szó: „Nem azt mondja-e az Írás, hogy Dávid ivadékából és Betlehem helyiségéből jön a Krisztus? Csak nem jön Galileából a Krisztus?” (Ján. 7, 41.) És éppen ezzel érvelnek Jézus messiási méltósága ellen: „Erről tudjuk, hogy honnét való (t. i. Galileából)” (u. o.). Ahelyett, hogy betlehemi származására hivatkoznék — az akkori időben megvolt ennek bizonyítási módja — dodonai választ ad (Ján. 7, 28.).

Nem akarta kihasználni származási helyének nimbuszát, pedig kihasználhatta volna.

A csodák varázsa

Ugyanígy van csodáival is. Tesz csodát, hiszen isteni küldetését valamilyen formán igazolni kell. Sokak előtt teszi a csodákat. Némelyiket a zsidók vezetői hivatalosan is kivizsgálják (pl. a vakon született esetben, Ján. 9.). De sohasem hajlandó a csodákat követelőkkel szóbaállni. Pedig nem egyszer kéri „a farizeusok és szaduceusok, hogy égi jelt mutasson neki.” (Mt. 16, 1.) Heródes is örült, hogy Pilátus hozzá küldte a megkövített Jézust, „mivel rágóta kívánta őt látni, mert sokat hallott felőle és remélte, hogy szeme láttára valami csodajelt fog művelni.” (Luk. 23, 8.) És nem tett csodát Heródes előtt. A keresztről sem szállott le, noha a zsidók erősítették: „Ha Izrael királya, szálljon le most a keresztről és hiszünk neki.” (Mt. 27, 42.) Feltámadása után diadalát „nem ugyan az egész népnek, hanem az Isten által előre kijelölt tanúknak” mutatta meg (Csel. 10, 41.).

A csodaéhség minden korban megvan; ennek révén óriási tömegeket lehet megmozgatni. Mi lett volna, ha Jézus Rómában a császári arénában produkálta volna magát az egész akkori világ szemeláttára! De nem tette, sem Rómában, sem Palesztinában. Szemléletesen írja Szent János: „Mikor Jézus Jeruzsálemben vala a husvéti ünnepen, sokan hívének az ő nevében, látván csodajeleit. De Jézus nem bizta magát rájuk, mert ismerte mindnyájukat... mert ő tudta, mi van az emberben.” (Ján. 2, 23—25.) És igaza volt. Mert az emberben az van, hogy ha nem akar, nem hisz a csodának sem. Mikor az inaszakadtat az ellenséges zsidók szeme láttára meggyógyítja, ahelyett, hogy hittek volna benne, azt mondták, az ördögök fejedelme által műveli csodáit. A feltámasztott Lázárt a zsidók meg akarják ölni, hogy a csoda emlékeztetőjét eltüntessék. A csoda önmagában nem hoz benső változást. Jellemző, hogy a csodás kenyérszaporítás

tanúi Jézus ellen fordulnak (Ján. 6.). A csodát követelő hitetlenek a csoda megjelenésekor sem lesznek hívőkké.

Jézus nem akarta kihasználni a csodatetteit kísérő tömeghangulatot s nem volt hajlandó csodáival a világ színpadán megjelenenni.

Rajongások nélkül

Jézus értette a módját, hogy kell az emberekkel bántani. „Úgy tanította őket, mint akinek hatalma van” — írja az evangélista (Mt. 7, 28.). Három napig is el tudta feledtetni az emberekkel még a napi evés-ivást is (Mt. 15, 32.); az elfogatására kiküldött katonák is megbabonázottan térnek vissza: „Soha ember nem beszélt így, mint ez az ember.” (Ján. 7, 46.); a zsidó főemberek is kénytelenek respektálni és csak kerülgetik, fogas kérdéseikre zavarodottan kénytelenek visszavonulni (Mt. 22, 22.).

Sem a beszédeitől kiváltott tömeghangulatot, sem a csodáival kirobotantott rajongást nem használja ki. A csodák híresztelését megtiltja. Ha nem fogadnak szót, ő rejtőzik el. „Jézus már nem mehetett nyilvánosan a városba, — írja az evangélista — hanem kívül pusztá helyeken tartózkodék.” (Mk. 1, 45.). A kenyérszaporítás után királyá akarják tenni, ezért elfut a tömeg elől (Ján. 6, 15.).

A megvetett kő

Általában az emberi erőnek és nagyságnak azokat a formáit, melyeket történelmileg nyilvántartani, évkönyvekben regisztrálni lehet, Jézus az Istenhez mérten kicsinek ítélte. Hányszor olvasunk ilyen kitételeit: „Ami magas az emberek előtt, utálatos az Isten szemében.” (Luk. 16, 4.) A benne jelentkező isteni világot viszont szereti olyan építőkőhöz hasonlítani, „melyet az építők megvetettek”. (Luk. 20, 17.) Ezzel dokumentálja azt, hogy gyökeresen más szemléleten van, mint amit mi nagyra tartunk. Tisztában volt vele, hogy a világ szellemi nagyjai semmire sem értékelik Őt és eszméit: mintahogy a kőműves eldobja azt a téglát, amit nem tart megfelelőnek az építéshez. Ettől nem hogy megijedne; hanem inkább az isteni erőfölösleg játékos könnyedségével „ami a világ szerint oktalán, választotta ki az Isten, hogy megszégyenítse a bölcseket, és azt, ami a világ szerint győnge, választotta ki az Isten, hogy megszégyenítse az erőseket, s azokat, amik semmik, hogy azokat, amik valamik, megsemmisítse.” (I. Kor. 1, 27.) És ahelyett, hogy ezen szorongana és sópánkodna. magabiztos erejében „örvendezik a Szentlélekben: Áldalak téged Atyám! mennynek és földnek Ura! hogy elrejtetted ezeket a bölcsek és okosak elől és kijelentetted a kisdedeknek. Úgy van Atyám, mert így tetszett neked.” (Luk. 10, 21.)

Ha valaki éppen az általunk számba vehető mozzanatokot ragadja meg és ezeken keresztül akarja megmutatni erejét, és éppen azokat teszi meg történelme hordozójává, amik a mi mértékeink szerint nem azok, ott nem tud mit feljegyezni sem Tacitus, sem Suetonius. Ezek csak a haszontalan követ látták Jézusban, csak azt, ami oktalanság és erőtlenység. Ezekről nem volt mit feljegyezni sem Tacitusnak, sem másnak. Vagy ha volt, az nem lehetett más, mint alábecsülés.

Jézus nemcsak a történelmi lehetőségeket nem használta ki, hanem az ellene dolgozó erők is szolgálatába álltak. A talmud becsmérelte, és ma éppen ezek a becsmérlések tesznek tanúságot róla, hogy Jézus élt és olyan nagy volt, hogy a zsidóságnak ennyi energiával kellett küzdenie ellene.

Hadrián pogány templomai a Jézus élete által megszentelt helyeken megint csak azt bizonyítják, mennyi munkát és költséget kellett mozgósítania a római birodalom fejének a kis palesztinai helyek kultuszaival szemben. Talán sohasem találtuk volna meg pontosan Jézus születésének, halálának és sírjának helyét, ha ezek a pogány építmények nem mutatnák volna meg. A keresztény Alexamenost gúnyoló pogány katona sem gondolta, hogy istenkáromlást kifejező szénrajzára áhítattal fognak felnézni a késői századok gyermekei. Ő rajzával kigúnyolta Alexamenos hitét, s minket meg pontosan értesít vele arról, hogy Alexamenos Krisztust Istennek tartotta, és a kívülállók számára érthetetlen s tébolynak tetsző keresztáldozat volt imádatának középpontja.

Sík Sándor

A HUSZONKETTEDIK ZSOLTÁR*

Az Úr énnékem pásztorom, nincs semmiben hiányom;

kövér gyepeken ad helyet tanyáznakom.

Csendes vizekre terel engemet;

és felüdíti lelkemet.

S az ő nevéért

az igazság ösvényein vezet.

Ha járok is setétlő völgyeken,

nem félek semmi bajtól, mert te vagy ott velem.

A te védőhusángod, a te pásztorbotod:

bizakodásom nékem ott.

Asztalt teritesz énnekem,

azok előtt, kik törnek ellenem.

Homlokomat olajjal hízlalod,

színültig az én serlegem.

Jóság és kegyelem kíséri

életem minden napjai sorát,

S hajlékom lesz az Úrnak hajlékában

hosszú-hosszú időkön át.

* A Zsoltárok Könyvének készülő új kiadásából.

HARSÁNYI LAJOS VERSEI

PORTUGÁL SZENT ERZSEBET

*A gyűlölet minden kardot kirántott.
Ígéret, eskü összetépett rongy volt.
Mindenki véres háborúkra gondolt.
Sikoltoztak a portugál sirályok.*

*Az édes szűz a kard közé sikamlott
Es békített ezer halálos ellent.
Compostellába térden csúszva elment
S amerre ment, kizöldültek a halmok.*

*Megbékített arragont, frankot, angolt.
A béke óre: hófehér galamb volt.
A harc-szekér romokká tört alatta.*

*Sokszázados moha moházza sírját.
Nevét a költők márványokra írták
S a pápa boldogan szentté avatta.*

SZENT CYRILL ÉS METÓD

*A szőke szlávok ámulattal nézték.
Hevült a morva, lelkesült a litván,
A gyenge lengyel lett erős tanítvány,
Úgy ízlelték a két szent ajka mézét.*

*De szép latin miséken összenéztek.
Nem ismerték a zengő ősi nyelvet,
Betűt nem láttak, könyvre nem figyeltek,
Epedve vártak szláv misét s beszédet.*

*Cyrill, Metód megjárta értük Rómát.
Lesték a jöttüket hináros rónák,
Hol áll az éj s oly nagysokára virrad.*

*Es jött Cyrill, agyában új betűkkel,
Nehéz kezekbe könnyű tollat tűzdelt
S a szőke szlávra ráparancsolt: — Irjad!*

TÁMASZ ÉS TALPKŐ

„Mi, katolikusok keresünk és találunk ebben az új világban olyan pontokat, amelyek lehetővé teszik számunkra a nem pusztán passzív szemlélődést, hanem az aktív tevékenységet is a közjó érdekében...”

(A Püspöki Kar 1958. évi őszi körleveléből.)

A második világháború annyira megrendítette az emberiséget, hogy az átélt megrázkódtatások nyomán ma már világjelenség lett a lelki erők bomlása és az erkölcsök lazulása. Ennek a folyamatnak magától értetődően nálunk is mutatkoznak nyomai. Sajtóközlemények számolnak be például a meggondolatlanul kötött és rövid együttélés után felborult házasságokról, a szaporodó válásokról, az egy év alatt 120.000-re szökött abortuszokról, és a szinte már nemzeti veszedelemmé terebélyesedő iszákosságról. Ha ezeket a tüneteket összefüggésükben és jövőnkbe markoló kihatásaikban mérleljük, veszélyeztetve látjuk azt a tiszta erkölcsöt, amelyet Berzsényi találón minden ország támaszának és talpkővének nevez.

E jelenségek nem titkok. Államférfiak nyilatkoznak róluk és fontos intézkedéseket tesznek. Váloperekkel és ifjú bűnözőkkel foglalkozó bírók, lelkiismeretes orvosok, nevelők is felemelik szavukat. Szülők panaszkodnak tekintélyt nem ismerő gyermekeikre, — gyermekek panaszkodnak rossz példát adó szüleikre. Néhány évvel ezelőtt a DISZ kiadásában megjelent *„Felelőtlen házasság”* című könyvben maga az ifjúság kiáltotta a felnőttekhez: „Foglalkozzatok többet a mi lelki kérdéseinkkel!” A budapesti Rádió is értékes előadásokat közvetít a társadalmunkat érintő erkölcsi kérdésekről. Valahogy mindenkit áthat az óhajlás: *Itt cselekedni kell!*

Mindnyájan érezzük, hogy ezt a nemzetmentő feladatot csak határozott fellépés, egyetértő társadalmi összefogás oldhatja meg. Egészen természetes, hogy Egyházunk, mint lelki és erkölcsi tényező is részt kíván ebből a munkából, amelynek diadalrajutásához tapasztalattal, erővel, segítőeszközökkel rendelkezik. Ezért ajánlotta fel szolgálatát az Egyház nevében a magyar Püspöki Kar őszi pásztorlevelében: *„Küzdeni kívánunk a közösség ellen irányuló bűnök és hajlamok ellen, amilyenek az iszákosság, az erkölcstelenség, a mértéktelen élvezethajhászás”.*

Mi úgy gondoljuk, hogy a helyzet orvoslásakor az alaphoz kell leásnunk és tüneti kezelés helyett, vagyis a bajok kirívó vadhajhásainak nyesegetése helyett a helyzet gyökeréig ható orvoslásra kell törekednünk. A kérdés lényegét a vallásos élet tagadhatatlan csökkenésében látjuk. Szerintünk ugyanis vallás és erkölcs kölcsönösen feltételezi egymást; az erkölcs tulajdonképpen a vallásos élet gyakorlati megnyilatkozása. A vallás Tekintélyt állít elénk, amelyik parancsol és felelősségre von; gátat és féket jelent az ösztönök és káros szenvedélyek ellen; erőt ad az erkölcsi jó gyakorlására.

Tudjuk, hogy a legkulturálatlanabb népeket is az emberi természetbe írt, ösztönszerűen parancsoló alapvető erkölcsi törvények irányítják. Ezeket a törvényeket három- és félezer esztendővel ezelőtt kiegészítette és tökéletesítette a kinyilatkoztatott tíz parancs. Az erkölcsi törvények benső összefüggésben állnak egymással; egymásba kapcsolódnak, egymástól kapják tartóerejüket, mint a láncban az egyes lánc-szemek. Az erkölcsi törvény nálunk nem ott kezdődik, hogy szüleinket és előljáróinkat tiszteljük. Törvényeink sorában ez a negyedik helyen áll, s megelőzi három

kemény parancs, mely Isten imadására, szent nevének megbecsülésére, ünnepnapjának megszentelésére kötelez. Aki ezt a három bevezető parancsot megtartja, erőt és indítást kap a többi törvény megtartásához is. Minél igazabban istenhívők és vallásosak vagyunk, annál szilárdabb lesz erkölcsi életünk. Számunkra a hit és a gyakorlati vallásosság a legmagasabb eszményeket állítja eléink, melyek oly fontosak a magasrendű erkölcsi neveléshez.

E tanulmány keretében csupán egy töredéket ragadunk ki a kérdések halmazából: az ifjúság helyzetét. Vizsgáljuk tehát az erkölcsi pangás élénk rajzolódó körképét az ifjúság szemszögéből, — sub specie juvenutis.

Minden lépésnek, amely a támasz és talpkő ellen történik, végeredményben az ifjúság a szenvedő alanya. Ha az ifjúságban szemetszűrő hibákat találunk, — lássuk meg azokban a felnőttek rossz példaadásának visszatükrözését. Ha felpanaszoljuk az ifjúság erkölcsi szabadosságát, jusson eszünkbe a sok bűn, amelyet a felnőttek követnek el naponta a fiatalok ellen, mikor kényeztetéssel félre nevelik, nemtörődéssel az utcára taszítják, a házasság felbontásával az otthontól és az anyyra szomjazott szeretettől fosztják meg őket; mikor egyik szülő a másik ellen gyűlöltre tanítja gyermekét, s mikor az beelát a szülők titkos, vagy akár hányszor nem is titkolt bűneibe. Örvénybe taszítják a felnőttek az ifjúságot, amikor a serdülőkor legnyugtalanítóbb kérdéseivel magára hagyják a meghitt, bizalmas tanácsadót kereső kamaszt, s az felvilágosulatlanul, az ösztönélet viharzásának kiszolgáltatva zsákmánya lesz az első kínálkozó kísértésnek. Így lesz az öcsikéből kiélt jampec, a húgocskából az éjszakai élet fényében megperzselt nagyleány.

Az ifjú csak megfelelő talajon és kedvező légkörben tud igaz emberre teljesedni. De hogyan biztosítjuk számára ezt a talajt és légkört, ha az ifjúélet lelkesítő célkitűzéseiről, eszméiről és általában arról, ami az ifjúkort az élet legszebb szakaszává teszi, nem beszélünk eleget a fiataloknak? Az élet legmélyebb kérdéseit csak találgatja, csupán sejtésekből és hiedelmekből él, és csak leselkedéssel, esetleg ártalmas forrásokból merített ismeretekkel indul az erkölcsi küzdelmek megharcolására.

Szülők, nevelők, ifjúságvezetők, orvosok összefogására van szükség. De csonka lenne a munka, ha e lelki kérdések megoldásánál éppen a lelkiélet szakembereit mellőznék.

Az ifjúság problémái közül most a szexuális nevelés kérdéséhez kívánunk hozzászólni, főképp azért, mert ifjúságunk a nemi erkölcs terén nem kap megnyugtató és kifogástalan irányítást. Meggyőződésünk, hogy a tiszta erkölcsre való nevelés tekintetében a katolikus nevelés kedvező eredményekre tekinthet vissza és tapasztalatai kincsesházából ma is nagy segítséget tud nyújtani.

A szexuális irányítást nem tekintjük az ifjúságnevelés minden más kérdést lehangoló központi kérdésének, de igenis fontos és kikérülhetetlen kérdésnek tartjuk. Nem tulajdonítunk neki sem több, sem kevesebb jelentőséget, mint amennyit megérdemel. Tudjuk, hogy kulcskérdés szerepe van, melynek okos megoldásától sok minden függ. Tagadhatatlan, hogy a fiatalkori ösztönéleti fegyelem kisugárzik a fiatalember későbbi pályafutására is, beleszól egész jellemfejlődésébe.

Félreértés ne essék: amikor a katolikus nevelés tapasztalatait átadni és a közjó javára hasznosítani akarjuk, nem Tóth Tihamér irányára gondolunk. Közel húsz év óta nem jelent meg katolikus szellemű könyv az ifjúság szexuális neveléséről; ezért sokan ma is csak úgy tudják elképzelni a tiszta életre nevelést, ahogy azt Tóth Tihamér örökségül hagyta

a katolikus nevelőknek. Az utóbbi két évtized alatt azonban nagyot változott a világ, s benne mi is változtunk. Haladt és fejlődött a tudomány is, ezért katolikus pedagógiánk sem rekedt meg a húsz-harminc évvel ezelőtt elért színvonalon. Tóth Tihamér „*Tiszta férfúság*” című kiváló munkája annak idején világraszóló könyvsikert aratott, s e sorok írója negyedszázados ifjúságnevelői tapasztalatai alapján állíthatja, hogy ez a könyv felbecsülhetetlen szolgálatot tett fiaink erkölcsi nevelésében. A könyv negyven évvel ezelőtt jelent meg. Magán viselte a századeleji, ijesztgetésre berendezkedő pedagógia vonásait; ráadásul olyan orvosi szempontokat közöl, amelyeket a századeleji, ifjúság számára írt orvosi könyvek meggyőződéssel hirdettek, amelyeket azonban a mai orvostudomány mint meghaladott és téves tanításokat már elvet. Mai szexuális nevelésünk tehát nem a bűnök következményeinek leverő hatású túlhangsúlyozásával, hanem a tiszta életet előmozdító pozitív lelki és testi tényezők bevetésével akar élettisztaságra segíteni; nem büntant, hanem erénytant akar az ifjúság kezébe adni. Nem sorompókat és tilalomfákat állít a fiatalok útjába, hanem feltáruló távlatokat, igazi örömforrásokat nyit: „*Ezt tedd és élni fogsz!*” Felhasználjuk a haladó orvostudomány, a mélylélektan és neveléstudomány legfrissebb eredményeit. Ebben különbözik módszerünk a századeleji gyakorlattól. Viszont különbözik egyes mai orvos-írók nevelési elveitől is, amennyiben a mi szexuális pedagógiánk nem a korai, teljes és kíméletlen felvilágosításban, a nemi betegségektől való védekezésben és óvószerek használatában látja a kérdés lényegét, hanem a tiszta élet gyakorlatának, kiépítésének stratégiáját és taktikáját adja, tartós absztinenciára buzdít, neveltjeink életkorához mérten szükséges felvilágosítást ad, — s ezt szókimondóan, a dolgokat higgadtan nevükön nevezve teszi; — s amire leginkább szüksége van a küzdő fiatalnak: természetfölötti és természetes eszközöket igénybe véve önfegyelemre és önuralomra szoktat.

Időszerűnek látjuk az erkölcsi tisztaság erényének kiegészítő értékelését. Míg a régebbi nevelés túlzottan kegyelmi kiváltságnak, kivételes isteni ajándéknak festette és szinte elérhetetlen magasságokba emelte a tisztaságot, saját testével szemben pedig szinte aggályos félelemre nevelte az ifjút, úgyhogy egyik-másik fiatalban valóságos idioszinkrázia, beteges iszony fejlődött ki a nemi élet minden vonatkozásával szemben, — ma lefűjjük a port erről a gyönyörű erényről, kiszellőztetjük belőle az áporodottságot, — életközelségbe, az elérhetőség fokára hozzuk, s benne egy olyan önnevelési célt látunk, melyet komoly erőfeszítéssel a legtöbb jóakaratú ifjú elérhet. Hozzászoktatjuk már a serdülőt is ahhoz, hogy nemi fejlődése jelenségeit természetes folyamatnak tekintse, és testét, mint a lélek munkatársát, minden idegenkedés vagy zavaró képzet nélkül, tudatosan tisztán tartsa, gondolja, edzze. Ha valahol, akkor épp e téren nem szabad elfelejteni, hogy az ember lélekből és testből áll, s e kettőnek harmonikus nevelésén múlik minden. Tévedne tehát a nevelő, ha csak imádsággal, kegyelmi eszközökkel, lelkigyakorlatokkal, önmegtágadásokkal akarná vezetettjét elfogadható fokú tisztaságra nevelni, s elfelejtené, hogy éppen a test gondozatlansága, gyengesége, elhanyagoltsága gátolja leginkább ezt a törekvést. Viszont tévedne az a nevelő is, aki csak tornával, sporttal, fürdéssel akarna eredményt elérni. A duzzadó izmú sportbajnok, a fizikailag remekké fejlődött ifjú erőtlennek bizonyulna a nagy válságok idején, amikor lelki erőre, iskolázott ellenállóképességre, határozott erkölcsi elvekre, felelősségtudatra van szükség.

Ifjúságunk egy részének ösztönéleti botlásait a gyakran tapasztalható akarategyengeség magyarázza. Fiataljainkban él ugyan a tisztaságvágy, —

legtöbbször azonban csak kezdeni tudnak, s a jónak kitartó gyakorlásában sokszor csödöt mond a szalmaláng-lelkiesedés. Az ifjúság értelmi képzésével még mindig nem halad párhuzamosan az akarat nevelése. Akarat-edzésről még nem írtak magyar nyelven önnevelési kézikönyvet, pedig gyenge akaratú ifjak és akaratpángásban szenvedő felnőttek kapva kapnának ilyen vezérkönyvön. Az akarat rendszeres edzésére alig figyelmeztetjük fiataljainkat, s nem adunk nekik elég példát tetteinkkel az akarat-teljesítményekre. Pedig szerintünk az ember erős akarata az a tényező, amely — Isten kegyelmével összeforrvan — az ösztönélet szintjén sikerre, önfegyelemre képesíti az embert. Katolikus nevelésünk ezt felismerte, s ezért az akarat módszeres edzésére nagyobb súlyt kíván fektetni.

Felvilágosításainkkal elsősorban kötelességeiről és teendőiről akarjuk neveltünket kioktatni, hogy ezen a legegényibb önnevelési területen kellő önismerettel rendelkezzen. Legyen tisztában testi fejlődése jelenségeivel, tudta magát gondozni, és ismerje fel azokat a kérdéseket, melyekkel szüleihez, nevelőihez, lelkiatyjához, esetleg orvoshoz kell fordulnia. A felvilágosítást másképp adjuk elő a gyermekeknek, a serdülőknek, az életbe lépő és házasságra készülő fiataloknak, — másképp a fiúknak, másképp a leányoknak. A nemi felvilágosítás higgadt lebonyolításához szükségesnek tartjuk, hogy diáki fiúknak férfi, leányoknak nő osztályfőnökük legyen, aki ily módon feszélyezettség nélkül szólhat a vele azonos nemű tanítványaihoz, s azok bátran fordulhatnak négy szemközti beszélgetésben tanárukhoz.

A szexuális kérdés körül régebben divatos kódosítások, pedagógiai célzatú füllentések (pl. az önkielégítés állítólagos borzalmas következményeiről szóló lesújtó hatású kijelentések) ma már nevetésgesen hatnak. Öszinte hangú, higgadt, érthetően fogalmazott felvilágosítás megóvja ifjúságunkat attól, hogy fantomot, vagy „disznóságot” lásson Isten elgondolásában, a nemi életben, — hogy „fertőben” fetregőnek és „bukottnak” érezze magát az, aki belekeveredett a bűnök útvesztőjébe, — s hogy hiedelmek és balsejtelmek közt permanens rettegéssé és vereségállapottá torzuljon oly sok kamasz és ifjú élete.

Rámutatunk a tiszta és élet boldogító, s az ifjúkor legszebb élményeit jelentő örömeire is. A sikeres önmegtartóztatás nyomán a lelkiismeret békéje, a jól harcolt harc tudata ömlik el az ifjú egyéniségén. Gondolatvilága nemes eszmékkel, életrevaló tervekkel népesül be. Tud lelkesedni, szép célokért küzdeni, kitartóan dolgozni. Idejét alaposan kihasználja, sohasem télen. Külső sikereinek titkát maga tudja igazán: tanulmányi téren azért javult, kedélyvilága azért derült, tekintete azért csillogó, mert nincs titkolnivalója, nincsenek elintézetlen ügyei; lelkén és egész megjelenésén az egyensúlyban tartott erkölcsi élet üdesége sugárzik. A tiszta életet komolyan vevő és tartósan megvalósító ifjú és leány a legjobb felkészülést végzi választott hivatásához és házáslehetéhez; fiatalságának feddhetetlen élésével is bizonyítja szeretetét Istene és hazája iránt.

Rá kell mutatnunk a visszahódított tisztaság jelentőségére is. Szent Bernát azonos értékűnek minősíti a visszaszerzett tisztaságot a soha el nem tékozlottal. Ez vigasztaló azok számára, akik hibákból, botlásokból kanyarodnak vissza a tisztasághoz és szívós kitartással, veritékes igyekezettel foglalják vissza ezt a jellemfokot. Ha nagyobb az öröm a mennyek országában egyetlen megtérő bűnösön, mint kilencvenkilenc sohasem botlott igazon, akkor a legszigorúbb erkölcsbírónak sem szabad pálcát törnie azok fölött, akik tudatlanságból vagy gyengeségük folytán eltévedtek a viharban, de feleszmélve elszánt igyekezettel élik az önmagukra talált, küzdő és győzedelmeskedő ifjak életét. A katolikus nevelés egyik legszebb feladata éppen ezeknek a küzdő fiataloknak határozott és erőskezü segítése.

Ha államunk lehetővé teszi katolikus szellemű könyvek megjelentetését, arra is elérkezettnek látjuk az időt, hogy ifjúságunk tiszta életének előmozdítására minél előbb megfelelő, korszerű, a legújabb nevelési törekvéseket tükröző, színvonalas, gyakorlatias önnevelési könyvet jelentessenek meg katolikus ifjúságunk számára. Nem csinálunk ugyanis titkot abból, hogy a mostanában megjelent, ifjúság számára írt orvosi könyveket, amelyek megengedtetnek hirdetik a keresztény erkölcsön által súlyos bűnnek minősített cselekedeteket, s mindössze az óvószerek beszerzését és alkalmazását tartják fontosnak, nyugodt lelkiismerettel sem katolikus szülők, sem nevelők, sem lelki vezetők nem adhatják az ifjúság kezébe. Ha külföldön Gemelli professzortól kezdve Oraison abbéig, hittudományi és orvostudományi doktorátussal rendelkező lelkipásztorok egész sora mert e kérdéshez nyúlni, — ha Svájcban egy papokból, orvosokból, nevelőkből és szülőkből összetevődött munkaközösség Alexandriai Kelemen szavait írja szexuálpedagógiai könyve mottójául: „*Ne szégyeljünk beszélni arról, amit Isten nem szégyelt megteremteni!*”, — ha Belgiumban Dufoyer álnév alatt egy ugyancsak hasonló összetételű munkaközösség megjelentetheti házasságra készülő fiatalok és ifjú házások számára kiváló önnevelési könyveinek sorozatát, — ha a svájci Alois Gügler, aki ma már Luzernben egyetemi tanár, doktori értekezését a fiatal férfi magányos bűneinek leküzdéséről írja, — a közel húszéves csend után miért nem jelenhetne meg egy katolikus szempontból kifogástalan, a mai ifjúsághoz méretezett tanácsadó, — külön a fiúk, külön a leányok számára, — amelyet azután sok katolikus szülő odatehetne serdülő gyermeke asztalára, vagy a gyertyafényes karácsonyfa alá? Sok fiatal lélek megkönnyebbült fellélekezése, helyes útra találása, nekilendülő élettisztasága hirdetné egy ilyen könyv gyümölcseit!

Ifjúságunk helyzete ma más, mint évtizedekkel ezelőtt volt. De Isten törvénye örök, és változatlan a természeti törvény is. Az új világban sem aludhat ki a tiszta élet eszménye. Szilárditanunk és erősítenünk kell tehát az ország támaszét és talpkövét!

FELALOMBAN

*A szeretetlen szorongva ébred,
mint akit nagy gond emészt,
mintha csak lassan értené meg
redőnye zöldjén a rést;
— Nem, nem is úgy volt — gondolkodik
álmán tovább még egy darabig,
és egyre jobban távolodik
egy kutya nedves szeme tőle, míg
bele nem olvad a szekrény falába;
a csöndes ajtó sárkaiban már
mozdul a tegnapi folytatása.
— Reggel van — mondja s összeszedi magát.
Aztán az utcán dallamokat morzsol,
az árusokat nézi s arra gondol,
ki hogy mond otthon jó éjszakát.*

Szabó Gizella

A KÖLTŐ ÉS A DÉMON*

RAINER MARIA RILKE

Rilke magányos. Egyedülléte eredendő. Testvérei nem voltak, játszópajtásokat nem ismert. Anyja becézte, de csak mint játékszert, főként, ha szép ruhába öltöztetve, idegenek előtt büszkélkedhetett vele. Különben magára hagyta. Kilenc esztendő, mikor szülei elválnak, s tíz éves mult, mikor katonaiskolába került.

Talán képzelnem sem lehetne ellentétesebb légkört a túlérzékeny, zárt körben nőtt kisfiú számára, akit anyja sokáig lányruhában járatott. A gyermek hamarosan az erősebb-egészségesebb társak gúnytárgyává lesz. Közeli esztendőttől ebben a légkörben, de szenvedéseit teljes súlyával csak később, érett értelemmel látta át.

Folytonos betegeskedése miatt végül is kivették a katonaiskolából, és változatosság kedvéért egy kereskedelmi iskolába iratták be. „A pusztulástól“, mint írja, csak nagybátyja, Jaroslaw Rilke mentette meg, aki végre gimnáziumba küldte az immár tizenhét éves, minden tárgyi műveltséget nélkülöző fiút. A nyolc osztályt itt magánúton három év alatt elvégezte, és leérettségizett.

„Azután elfáradtam“ — írja Ellen Keynek. Ez a kijelentése mélyen igaz. Neki gyermekkorában kellett küzdenie az élettel, nem csodálatos, ha fáradt felnőtt lett belőle. Ez a fáradtság veleszületett passzivitását még mélyebbre ágyazta a lelkében. Hátralévő élete csak lebegés a realitások érdekében.

Ez a „lebegés“ nem csak a lélekre, hanem életének anyagi oldalára is érvényes. Megjelenő könyvei nem biztosítottak számára megélhetést, akkor sem, amikor megnősült. Az újságírást és a pénzért írást megvetette, de nem is volt rá képes. Apja szívesen elhelyezte volna valamilyen hivatalba, de ennek még a gondolatától is irtózott.

A köznapi élettel való ilyen összeütközése válságba sodorja. Feleségét és kisgyermekét elhagyja, idegileg teljesen összetörve utazik Viareggióba, hogy, mint írja, magát és gondolatait kissé összeszedje. Nem is tér vissza többé feleségéhez, de haláláig kedves és udvarias leveleket ír neki.

Mindezeket azért mondtuk el, hogy megállapítsuk alapvetően passzív magatartását az eseményeket jelentő, külső élettel szemben. Ez a magatartás gyermekségétől kezdve jellemzi, és nemcsak a harcokban való elfáradás következménye. Összefügg a lényében található nőies vonásokkal.

A nőies passzivitás kiindulásul kínálkozik, mint lényének kifelé szembe-tűnő sajátossága, hogy ezzel belső világa felé forduljunk. Vajon a lélek mélyén is érvényes, ami a külső világban döntő?

Először azonban a fogalmakat kell tisztáznunk. Mi a passzivitás, és milyen kapcsolatban áll a nőiességgel?

Az általános szóhasználat passzivitáson, a cselekvés aktivitásával ellentétben, valami tétlen terméketlenséget ért. Ismertető jegye mindenestre a kezdeményezés hiánya. Észre kell vennünk azonban azt, hogy ha a kezdeményezés aktív oldalról már megtörtént, a passzív állapot is aktivizálódik bizonyos negatív értelemben. Vagy elfordul, vagy beleegyezik a cselekvésbe. A beleegyezés további fokozata, mikor ez a magatartás a cselekvés felé irányuló vágygal egyesül. Ez már nem csupán beleegyezés, hanem *odaadás*. A passzivitásnak elforduló, terméketlen formáján kívül van tehát egy beleegyező, termékeny formája is, mely már a cselekvéssel rokon.

* E tanulmány 1950-ben készült. Semmi kapcsolatban nem áll tehát a „Wort und Wahrheit“-ben néhány évvel később megjelent — hasonló témájú — tanulmánnyal. (Szerk.)

Rilke életéről beszélve, láthattuk elforduló passzivitását az eseményekkel, a köznapi élettel szemben. A következőkben azt kell megfigyelnünk, mi módon jelentkezik nála e magatartás termékeny változata, az odaadás.

Ez nem más, mint a személyiség lazításának, feloldásának módja: ön-átadás. Ezért a romantika határtalanság-vágyával is rokon. Három attitűdnek lehet lényege: a művész, a nő és a misztikus magatartásának. Mindhárom, odaadásának tárgya szerint alapszintűben különböző. A művésznél az ihlető génius, a nőnél a férfi, vagy a család, a misztikusnál Isten az ön-átadás tárgya.

Legrejtettebb a művész tevékenységében. Itt a hangsúly a köztudatban éppen a tevékenységen, a produktivitáson van. Minden alkotó-munka alapvetése azonban a géniusznak, az ihlető élményeknek való teljes, feltétel nélküli odaadás, akár tudatosan, akár öntudatlanul. Ez a teljes feltétel-nélküliség legtisztább a misztikusnál, ahol az odaadás mint az emberi magatartás végső, legmagasabb csúcsa jelenik meg. A nő csak oly mértékben lehet megvalósítója a nőiességnek, amilyen mértékben az odaadás vágya él benne. Ez a magatartásbeli hasonlóság okozza részben, hogy a nők könnyebben hajlanak a misztika felé, mint a férfiak. Művész viszont annál kevesebb akad közöttük, mert itt egy további, második mozzanat is lényeges: az alkotómunka aktivitása.

A köztudatban úgy látszik, mintha valami módon Rilke életének mindhárom magatartáshoz volna köze. Ezért megkíséreljük vizsgálni viszonyát géniuszához, a nőiességhez és — Istenhez.

Rilke tudatosan odaadó művész. A legnagyobb áhitattal fogadja az ihlet órájában saját zsemijét: a géniuszát.

A géniuszt hozzá tartozik a művészhez. Ez igaz, de az igazságnak csak egyik oldala. Rilke esetében szinte döbbenetesen táruul fel a másik igazság: Az, hogy a géniuszt ugyanakkor, mikor egy emberi személyiséghez tartozik, egyúttal kívülről jövő valóság, mely rejtett, földöntúli forrásból táplálkozik.

Erre legjellemzőbb az a körülmény, hogy mennyire nem rendelkezik saját ihlete felett. Életének keserű megpróbáltatása, mikor gondoskodnia kellene családjá eltartásáról. Ez számára szellemi halál. Megpróbál pénzért, alkalmosszerűen írni. De az a bizonyos legbelsőbb kényszer (*innerste Notwendigkeit*) egyre ritkábban jelentkezik. „Tudom, hogy csak legbelsőbb kényszerből írhatok” — mondja Ellen Keynek. A mindennapi, jelentéktelen dolgokkal való vesződések úgy összezavarja, hogy nem tud többé saját gondolataival foglalkozni. „Korábban minden hangot meghallottam magamban, azonban, mintha valaki becsukta volna a kertre nyíló ablakot, melyben dalaim élnek: messze, messze hallok csak valamit, hallgatózva, és nem tudom felismerni többé a hangokat.”

Az ihlet órájában azonban a legnagyobb könnyűséggel, és bámulatos gyorsasággal ír. A *Stundenbuch* első része 3 hét, a *Geschichte vom lieben Gott* 10 nap, a *Stundenbuch* harmadik része 1 hét, a *Cornet Rilke* pedig egyetlen csodálatos, holdas, őszi éjszaka műve. André Gide-nek beszélte egyszer, hogy verseit minden változtatás vagy javíttatás nélkül veti papírra, úgy, ahogy „hallja” őket. S mikor Gide kételkedett, megmutatta neki kis füzetét, melyet mindig zsebében hordott, s melyben törlés nélkül sorakoztak a frissen született versek.

De a legtevékenyebb időszakot éppúgy lelki szárazság követi nála, mint a misztikusoknál. Mikor nagy prózai művét — *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* — megírja, üresnek érzi magát, mintha minden belső tartalmat kiadott volna. Ezt a sivár korszakot váltja fel azután a *Duinói Elégia* első, csodálatos vihara.

Thurn-Taxis hercegné vendége ekkor a duinói kastélyban. A napsütötte tengerparton sétál, hatalmas szélzúgásban, és egy üzleti levél anyagi prob-

lémái foglalkoztatják. Egyszerre, a szél zúgásán át egy hangot hall szólni: „Ha kiáltanék, ki hallana meg engem az angyalok rendjeiből?” (*Wer, wenn ich schrie, hörte mich denn aus der Engel Ordnungen?*) Szobájába rohan, és leírja ezt a mondatot, mint az első elégia kezdősorát. Utána a többit, és a következő napok alatt a második elégit.

A titokzatos, a megfoghatatlan génusz ezután ismét elhallgat, és tíz esztendő múlik el, míg újra megszólal. Ez Rilke életének leghosszabb szárazsága. Közbeesik élete újabb válsága, mikor 1914-ben katonának kell bevonulnia. Csakhamar felmentik azonban, mert gyenge szervezete nem bírja a megterheléseket. Csak a muzot-i kastély, a svájci elefántcsonttorony magánya lesz méltó arra, hogy ismét fogadja az ihlető génuszt.

A második vihar egy misztikus extázishoz hasonló. Egy-két nap elég neki, hogy megírja az orpheusi szonettek és a hiányzó nyolc elégit. Mikor befejezi, még az ihlet remegő lázában néhány sort vet papírra Thurn-Taxis hercegnének: „Végre, hercegnő, végre az áldott, mennyire áldott nap, mikor Önnel... az *Elégiák* befejezését tudathatom: tiz!... Mindez egy pár nap alatt, megnevezhetetlen vihar volt, egy szellemi orkán (mint akkor, Duinóban), minden ami bennem rost és szövet, recsegett-ropogott — az evésre nem volt gondom, Isten tudja, aki táplált.” (1922. febr. 11. este.)

A fentiekből világosan áll előttünk Rilke génuszának természete. Ez az elsodró erejű vihar, ez a csillapíthatatlan belső kényszer nem ismert ellenállást. Mindent legyűrt, ami a költőnek útjába kerülhetett volna — vagy egészen elhallgatott, hogy a költő gyűrjön le érte mindent, benső odaadásában. Nincs törvény, mondja Rilke, egy ismeretlen fiatal leánynak szóló levelében, amely e benső akarattól, életemnek ettől az engedelmes áldozatától eltérítene. M. grófnőnek pedig ezeket írja: „Produktivitásom végső alapja az élet közvetlen csodálata, a mindennapi, kimeríthetetlen bámulat...“ Odaadása tehát génuszán keresztül az élet élményeinek is szól. Éles különbséget tesz azonban az élményeket adó, művészi módon felfogott élet, és a mindennapi szűrkesség között. Az egyik időtlen lebegés és az örökkévalóság vágya, a másik pedig az idő egymás-utánja. „... az időtől én oly távol vagyok — írja — minden vágyával és sikerével együtt, én nem tudok benne résztvenni.” (Ellen Keynek.) A mindennapi életnek tehát már passzivitása másik formája szól, a teljes elfordulás. Ha hagyná magát lebéklyózni a mindennapiságban, nem tudná megvalósítani odaadását az egyedül lényegesnek.

A költő számára a génusznak való teljes, feltétel nélküli odaadás a művész természetes magatartása. Azok, akikben nincs meg hivatástudatuknak ez a heves eltökéltsége, csak „a művészet perifériáin” maradnak. A művésznek meg kell értenie, hogy génusza *nem a saját ereje*.

Kijelentéseiben feltűnő a művészi inspirációnak teljesen vallásos-misztikus formában való felfogása. Még szavai is erre mutatnak: „Csoda. Kegyelem.” (*Wunder. Gnade*. Az *Elégiák* befejezéséről Lou Andreas-Saloménak.)

Rilke számára a művészi alkotás tudatosan kegyelem-dolga. Alárendelve érzi magát egy Törvénynek, mely egész életének irányt szab, s melynek követése minden más kötelezettség alól feloldja.

Ez Rilke lelkének a kulcsa. Egyéniségének szabad kiélése — mondhatnánk, ha az embert a génusszal azonosítanánk. Ilyen egyszerű és könnyelmű ítéletet azonban nem alkothatunk. Hiszen láttuk, hogy Rilke különálló személy volt génuszával szemben, melyet maga is tudatosan hangsúlyozott. Nem volt vele azonos, hanem odaadta magát neki, feltétel nélkül, egy misztikus jellegű nászban. Az odaadás azonban nemcsak az egyesülés örömét, hanem a szolgálat engedelmességét is jelenti. Rilke is beszél feláldozásról, önnön áldozatáról, mikor ezt az egyetlen törvényt követi. Az egyéniség szabad kiélése öröm — de az áldozat szenvedések forrása.

Rilke sokat szenvedett. E puszta tény azonban még nem dönti el a kérdést: egyéniségét akarta-e kiélni, vagy odaadta magát egy földöntúli hatalomnak? Azt kell keresnünk, hogy vajon odaadásból szenvedett, vagy önmaga érvényesítésének fájdmából?

Meg kell vizsgálnunk a nőiességhez való viszonyát.

*

A közönség jórészt úgy ismeri, mint a *Stundenbuch* költőjét. Ez a mű rögződött leginkább a köztudatban vallásos-misztikus hangulatával, s tán ez az oka, hogy vallásos költőnek, sőt, még „katolikus“ költőnek is gondolják néha. Pedig a *Stundenbuch* a lélek fejlődésében csak egy állomás. Ami benne tükröződik, messze minden vallástól, csupán istenkeresés.

Ez a mű magaslat Rilke költészetében, melynek finom csúcsein a költő sajátos, termékeny passzivitása tündököl. Egy pillanatra úgy látszik, mintha egyesíteni tudná magában a három hasonló, de alapjában különböző magatartást: a művészt, a nőt és a misztikusét. Istenre így gondol:

Lelkem előtted mint egy asszony áll...

Ez a teljes odaadás hajlítja a nők felé.

A költő vonzódott a nőkhöz. De nem a férfi szokott módján, hanem finom és mély lelki rokonsággal. A nők hálások voltak ezért a finom megértésért. Jótékony árnyakként álltak élete háttérében, kívánságait teljesítették, és berendezték a lakását. Sok-sok fiatal lány és asszony keresi fel levelel, élete problémájának megoldását várva tőle. Sok ifjan férjezett nő, aki megrémült attól, ami vele történt. (Ő maga említi így egy fiatal leánynak szóló levelében.)

„Természetes számomra, hogy megértem a lányokat és asszonyokat — írja. — Az alkotó legmélyebb élménye nőies: mert befogadó és világrahozó élmény.“ (Egy fiatal leánynak, 1904. nov. 20.)

Rilkében azonban több él, mint a művészek rokonsága a női természetel. Ő tudatosan vállal egy női magatartást is, melyet valahol mélyen, a lelkében, tudata alatt fedez fel. Az egykori gyermek, akit anyja gyakran lányruhába öltöztetett, így énekel:

*Mert a lelkem leányruhát visel,
a haja tapintása is selyem,
hűvös kezeit csak elvéve látom,
mert messzi falak rejtik el,
toronyban él, nem váltottam ki még,
s nem tudja, hogy egyszer eljövök érte...*

(Paula Beckerhez írt leveléből, 1900. nov. 6.)

A költő hű maradt ehhez a gondolathoz. Éveinek múlása egyre közelebb viszi a titokzatot, „belső leányhoz“ (*das innere Mädchen*), hogy kiszabadítsa. Ehhez az út a külső világgal, a „külső nőikkel“ való szakításon át vezet.

Mindenekelőtt feleségét hagyja el minden harag, vagy gyűlölködés nélkül, de kétségbeesett meneküléssel. Lépésének anyagi természetű okait már említettük. A mélyebb, a lelki indíték abból a néhány sorból tűnik ki, melyet sógorához írt: „Klára és én úgy találtuk, kedves Frigyes, hogy minden együttélés csak a két szomszédos magány erősödéséből állhat, és hogy mindaz, amit odaadásnak szoktak nevezni az együttélésben, szegényletes: mert ha egy ember elhagyja magát, az elveszett, és ha két ember mindegyike felhagy önmagával azért, hogy egymáshoz közeledjék, akkor elvesz alóluk a talaj, és együtt-létük állandó zuhanás.“ (Friedrich Westhoffnak, 1904. ápr. 29.)

Rilke eredendő magánya irtózik attól, hogy valakit közel engedjen magához. Bár állandó összeköttetésben van nőkkel, úgynevezett „szerelmei“ nem voltak. Nem a férfiasság ellenpólusáról fordult feléjük, hanem egy lelki nőieség rokonságából. „Hol az a férfi, akinek joga van birtokolni?“ — kiált fel a rejtélyes *Requiem*ben, melyet egy fiatalon elhunyt barátnő emlékére írt. És néhány sora ismét rávilágít a művész és a nő titkos rokonságára:

*A nők szenvednek: szeretni — magány,
s a művész sejti néha munka közben,
hogy a szeretet átváltoztatás.*

(*Requiem egy barátnőhöz*)

Szeretni annyi, mint egyedül lenni. Ime a magányos költő szerelem-felfogása.

Aki szeret, nem várhat viszonzásra, mondja. A költő finom, nőies odaadása éppen a szerelemben változik furcsa aktivitássá: a kedves eltávolítását hirdeti. A szerelem számára nem befogadás, hanem az elhárítás aktív erőlködése. Ezért írhatja: „Minden szeretet erőlködés a számomra, munka, *surmenage*...“ Az *Elégiák*ban pedig azt mondja, hogy mikor igazán szeretünk, eltávolítjuk magunkat a kedvestől, és remegve állunk, mint a nyíl, mely a húrra helyezve, lendületében több akar lenni, mint saját maga.

Rilke szerelme tehát nem vágyódik a beteljesülésre. Költészetében az alvilágból visszatérő Eurydike a nőieség szimbóluma. Nem a szerelmes asszony, hanem az árnyék, aki „új lányságot kapott a halálban“, és nem érti már a földi vágyat. A szüzesség magasztalása azonban Rilkenél nem kap végső értelmezést a katolikus gondolatvilágban. Értelmezés nélkül marad, akár a szerelem magánya: egy tragikus életérzés kifejezője.

Az a körülmény, hogy a szerelemből számúzi az érzékiséget, megint alkalmas volt Rilket keresztény, sőt katolikus színben tüntetni fel a felületes szemlélő előtt. De a költő nem csak a testi, hanem a lelki beteljesülést is tagadja. Az érzékiségen pedig nem jut túl, csak elfojtja, hogy azután annál különösebb módon ütközzék ki. Barátnőjéhez, Lou Andreas-Saloméhoz írt levele a nemek egymásközi viszonyáról váratlan és sértő nyíltsággal tárgyalja ezt a kérdést, nudista hajlamokat árulva el. Egyik utolsó írásában pedig éppen a kereszténységet támadja azért, hogy nem tanúsít elegendő megértést „a nemek isteni természetével szemben“. (Ifjú munkás levele.) Rilke szerelem-magánya tehát nem a fenkölt tisztaság fényében, hanem valami homályos, céltalan aszkézis rejtett érzékiségétől kísérve mutatkozik.

Élete végén az alvilágban szunnyadó Eurydike mégegyszer visszatér. Egy ifjan elhunyt táncosnő, Vera Ouckama Knoop szimbóluma lesz, mint az *Orpheusi szonettek* ihletője. Egy levelében írja, hogy ez a fiatal táncosnő volt az elhalt leányka, akinek neve és oltalma alatt jelentek meg a szonettek, s akinek befejezetlenül maradt élete nyitva tartja a sír ajtaját.

Az ifjú női sír nyitott ajtaján át azonban, mint visszatérő Eurydike, a költő benső énje lép ki a fényre. A toronyban, falak mögött, a tudatalatti homályban lakó „belső leány“, akit Orpheus éneke kelteget. Mintha az a pillanatot jött volna el, melyet ifjúkori versében ígér: „ich einmal kommen werde...“

A „belső leány“ megtalálására való felhívást tartalmazza már 1914 június 20-án írt *Wendung* című költeménye is.

A rilkei szimbólumok természetüknél fogva homályosak. A lírai homályt pedig felesleges és naív próbálkozás fejtegetni. Annyit azonban minden erőszakoltság nélkül megláthatunk, hogy e költemények alapgondolata a tudat és a tudatalatti szembeállítás. Itt döntő szerepet játszik a pszichológia megállapítása a lélek kettős természetéről. Minden lélek a tudat alatt rejteget egy ellenkező nemű kiegészítést. Azt is tudjuk, hogy Rilke vonzódott a pszicho-

analizishoz. „Belső leánya“ nem más, mint a férfilelek titokzatos női fele. Ezt a „mindenségről álmódó“, tudatalatti részt, mely titkos összefüggésben áll a világegyetemmel, akarja felébreszteni a szonettekben a tudat Orpheus-éneke. „A világot álmódja“ — mondja a költő a belső leányról. (*Sie schlief die Welt. Szonettek.*)

Rilke vonzódása a nőiességhez tehát messze túlvezet az egyes nők alakján. Ő nem egy, vagy más női individuumot szeret, mely belső természete szerint zavaró (férfias) vonásokat is tartalmaz, hanem magát a *tiszta nőiességet*. A költő egy univerzáléba szerelmes, mely az egyes nők mögött van, mint tulajdonságaik tiszta lényege.

Kívülről ehhez nem várhat segítséget. Ezért önmagából, tudatalattija mélyéről akarja ezt felszínre hozni. Törekvése nem más, mint a teljesség igénye, mely a férfiasság egyoldalúsága mellett a nőiességgel is ki akarja egészíteni magát. Aki ezt elérte, azé a tökéletes magány. Sem férfiakra, sem nőkre nincsen többé szüksége.

A géniuszával szemben oly önátadó Rilke a szeretet problémáját tehát odaadás nélkül, önmaga egyedüli érvényesítésével próbálja elintézni. Úgy tűnik, áldozatot hoz, mikor lemond a nőkről. Valójában ezt az áldozatot nem az odaadás, hanem egyéniségének a magányban való kiteljesítése érdekében hozza meg. A embertársakkal szemben való áldozattól, a házasságtól, s minden más emberi kapcsolattól elmenekül. Azt hirdeti, hogy szeretni csak a magányban lehet. De kit szeret az, aki egyedül marad?

Istent talán?

•

Az odaadás gondolata elvezet bennünket a lélek labirintusában a harmadik magatartáshoz. Miután láttuk, hogy a géniusszal szemben oly odaadó Rilke nőies passzivitása a szerető magányos erőlködésében váratlan aktivitást kap, próbáljuk megfigyelni, miként viszonylik a költő a misztikushoz, aki Isten szerelmében él. E kérdés vizsgálata azért is fontos, mert Rilkével kapcsolatban sűrűn és felelőtlenül szokták a misztikát emlegetni.

E titokszerű vonatkozásban leghelyesebb, ha egyszerűen arra figyelünk, mit mond ő maga.

1924-ben, halála előtt két évvel, egyik levelében visszaemlékezik multjára. Itt egy „kíméletlen használatbavételről“ beszél egy olyan isteni összeköttetésben, mely minden felekezeti színezetet nélkülözött. (Levele dr. Hermann Pongshoz. 1924. aug. 17.) Ez a viszony már a *Stundenbuch* írása idején, de talán még előbb kezdődött, mondja.

Vajon misztikus volt-e ez az összeköttetés?

A katonaiskolában a költő, saját szavai szerint, egy katolikus gyermeki jámborság magaslatain élt. A társak gúnyolódását némán tűrte és az arculcsapást Krisztus példájára emlékezve szenvedte el.

A huszonhárom éves Rilke azonban már úgy érzi, hogy Isten nincs vele. „Meghalt.“ Így jelenti ezt ki egy 1898-ból való naplófeljegyzése, melyben azt is megírja, hogy az Isten, aki meghalt, a régi volt. Az újat pedig majd neki kell megteremtenie. Ezt a gondolatot később általánosítja, és azt tartja, hogy Isten majd az emberiség hosszú vágyódása által fog megvalósulni. A *Stundenbuch* tehát, melyet egy év múlva, 1899-ben kezd írni, már nem a katolikus gyermekiség milieujéből fakad. A „régI Isten“ halála nem más, mint Rilke elvesztett katolikus hitének szimbóluma.

Ugyanakkor megmaradt az istenkeresés szomjúsága. Természetesen a gyermekkori hit nem múlik el rögtön, nyomtalanul. A katolikum hangulati elemei még sokáig vissza-visszajárnak költészetében.

Bizonyos tekintetek arra mutatnak, hogy a költő katolicizmusa gyermekkorában is csupán hangulati valláosság volt, főleg bigott, babonára hajló anyja

hatása alatt. Hitet a szó valódi, kegyelmi értelmében nem kaphatott. Bizonyítja ezt későbbi vallomása, mikor a hitet „a szív erőltetésének“ nevezi. Nyilvánvaló, hogy önmagáról ítél.

Ő többet akar. Nem *hinni*, hanem *tapasztalni* az Istent. Ilse Blumenthal-Weisshez intézett levelében ezeket írja: „Hit! — Ilyesmi nincsen, mondtam volna majdnem. Ami van — csak a szeretet. A szív erőltetése valamit igaznak tartani, amit közönségesen hitnek neveznek, teljesen értelmetlen. Előbb meg kell találni az Istent, megtapasztalni őt, mint végtelen, mindenfeletti, hatalmas, meglévő... szeretetet... de a hit, ez az Istenhez való erőlködés nem létezhet ott, ahol Isten felfedezése elkezdődött.“ (1921. dec. 28.)

A misztikára való vágya ebből kétségtelen, hiszen Isten tapasztalására vágyik. De a különbség mégis alapvető. Rilke vágya nem a hit lépcsőjén emelkedik, hanem egy elkülönülő, önálló istenkeresésre épít. Az odaadás megint elhagyja itt Rilket, éppen ott, ahol a legnagyobb szüksége volna rá. A misztika nagy, érzelmi odaadásának nélkülözhetetlen feltétele a hit, mely nem más, mint az értelem odaadása. A költő itt különös módon, mint a szerelemben, aktivitásba lendül, magányos istenkeresésre, hogy kierőszakolja a kedvére való Istent, akinek majd átadhatja magát.

A *Stundenbuch* már ennek az aktív istenkeresésnek, és az új Isten számára való odaadásnak keveréke.

A finom, misztikát sejtető kitérülködésnek azonban vannak sajátos, földies-bizalmaskodó megnyilvánulásai is — Istennel szemben.

*Atölelsz szelíden
s figyeled, hogy becézi
vén szakállad kezem.*

Vagy:

*Kihullottál a fészekből a földre,
nagyszemű, sárga körmű kicsi, gyöngye
madárfiók vagy s fájsz nekem.*

Az ilyen és hasonló részletekben van valami zavaró elem, mely megakadályoz bennünket abban, hogy itt misztikus hangulatot lássunk. Az Istentől jövő kegyelem tisztasága bizonyára nem ezen a módon jelentkeznék.

Furcsa, lappangó érzékiség húzódik meg Rilke Istenre irányulásában. Mintha az, amit a szerelem felfogásában elfojtott, de meg nem oldott, itt kísértene. Tökéletes irracionálizmusa kizár minden értelmi megalapozást, de kizárja az intuiciót is. Míg ebben az értelmi látásnak van szerepe, addig Rilke csak az érzékeire épít és ösztöneire. Mintha lelkének archetypusaiból valami primitív-asszonyit emelne ki.

Hit nincs, ami van, csak a szeretet — mondja a költő, de nem szabad, hogy megtévesszen bennünket a szeretet említése. Már láttuk, hogyan fogta fel Rilke a szerelmet, s ez a felfogása érvényes a szeretetre, az Isten iránt való szeretetre is.

Egy arisztokrata nőhöz intézett levelében világosan beszél a szerelem, és ennek kapcsán az Istenhez való szeretet természetéről. Az igazi szerető a messzeségből szeret — mondja —, hasonlóan az Istent szeretőhöz, akinek a fenséges kedves nemes csellből nem mutatja meg magát. Igaz ugyan „hogy Isten szeretete... egyes extatikus lelkekben az élvezet képzelt pillanatáig vezethetett, de a lényege mindig és egészen a munka maradt, a legkeményebb napibérrel és a legnehezebb megbízással.“ (Elisabeth Schenk zu Schweinsberg bárónőnek, 1909. nov. 4.)

Feltűnő, hogy a szelíd és mély érzelmekkel telt Rilke felfogása a szerelemtől és a szeretetről ilyen ridegen aszkétikus. Ott, ahol a legnagyobb szerepe nyílnék sajátos passzivitásának, feltétlen odaadásának, váratlanul az aktivi-

tásba lép. Feltűnő az is, hogy a misztikus extázis örömét „képzelt”-nek bélyegzi. Mintha csak ezzel is bizonyítani akarná, mennyire távol állt a misztikától.

Való igaz, hogy a misztikusok életútja kemény munka, tele szenvedéssel, nem pedig az élvezet tértelensége. Rilke azonban nem erre gondol. Ő a munka kizárólagos jelenlétét hangsúlyozza magában a szeretet aktusában, az örömben pedig nem hisz. A misztikusoknak céljuk van: Istennek végül való teljes bírása. A költő illet nem ismer. Szerinte az Istenhez való út *végtelen*, melyet nem enyhít az a tudat, hogy Isten végül is elérhető. (*Elégiák.*) Isten megismerhetetlen és elérhetetlen. Szeretetünknek nem adhat *tárgyat*, mondja, hanem csak *irányt*. Istennel szemben nem a közelséget, hanem a távolságot hangsúlyozza. Rilke ugyanakkor, mikor Istent akar teremteni, beismeri, hogy ez a tevékenység *célnélküli*. Ez az örök istenkeresés romantikus attitűdje.

A költő céltalansága valójában nem más, mint a határtalanság romantikus vágya. A célbaérkezés egyúttal megtorpanást, meghatározást is jelentene számára. Ezért menekül a fényből a homályba, és ezért vetíti ki Istenét messze, az elérhetetlenbe.

Rilke következetes. Erkölcsi korlátokat sem ismer. „Istenhez az út nem a bánaton és bocsánaton keresztül vezet” — mondja —, „hanem csendben kell figyelnünk az ő működésére, mely bensőnkben hat.” E körülményből önként következik életének legnagyobb tragédiája: Krisztus eltaszítása.

Már a *Stundenbuch* harmadik részében céloz arra, hogy „korán jött”. Később világosan kifejti, hogy „nem Mária szülte a legnagyobbat” és nem kell neki a félelem és a korlátok vallása. (Így nevezi a kereszténységet.) Krisztus „megzavarja” Isten és ember közvetlen viszonyát. Neki nem kell a közvetítő. Elfordulása a kereszténységtől és Krisztustól nem csupán hangulati fellobbanás, hanem évei haladtával egyre teljesebb és következetesebb, sőt, géniuszának szolgálatán kívül, élete egyetlen következetessége. 1912-ben, mikor az Izlám földjén utazik, Thurn-Taxis hercegnének ezeket írja: „Cordoba óta dühös keresztényellenes vagyok, a Koránt olvasom... melyben minden erőmmel benne vagyok... Mohamed volt minden esetben a legközelebbi, aki mint egy őshegységen áttörő folyam jutott Istenhez, és minden reggel beszélt vele a krisztusi „telefon” nélkül, melybe folyton belekiálthatjuk: halló, ki van ott? — de senki sem felel.” (1912. dec. 17.)

Keresztényellenes kirohanásainak valóságos áradatát azonban éppen élete végén írt fiktív levele tartalmazza, mely egy Verhaeren emlékére kezdett műtöredéke, és hiányzik az összes művek kiadásából. Az *ifjú munkás levele* címet viseli. „Ki az a Krisztus, aki magát mindenbe beleártja?” — kérdezi, és a finomlelkű költő hasonló durva és ingerült hangnemben folytatja.

A titokzatos isteni összeköttetésről beszélő Rilke tehát *nem a keresztény Istennel volt kapcsolatban*. Ez a körülmény még nem érintené viszonyának misztikus jellegét. Lehetne az nem-keresztény módon is misztikus. Vonzódása az Izlámhoz mintha igazolni is látszanék ezt a feltevést. Szeretet-felfogásának kilátástalan ridegsége azonban, és a fojtott érzékiség, mely inkább a természetfelettit húzza le magához, semminthogy ő emelkedjék föléje, a nem-keresztény misztikától is eltávolítja. Hiszen itt is lényeges a természetfeletti Isten kegyelmének való odaadás. A költőnél azonban világosan megfigyeltük az erőlködés aktivitását, mely ugyan arra irányul, hogy odaadhassa magát, de nem engedelmesen, hanem a *saját akarata* szerint. Erőlködés a misztikában — ez már nem misztika, hanem a kegyelem hiánya.

Ezzel a kétségtelen valósággal szorosan összefügg a magasba vágyó lendület hiánya is. Ami a misztikusra oly jellemző: minden földinek, testinek teljes megvetése, mely számukra csak akadály a magasratörésben, addig Rilké-nél éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk. A költő nem igyekszik magát könnyűvé tenni a földi vonatkozásoktól, hanem inkább belekapaszkodik földi környezetébe.

Itt az eredete a nála sokat emlegetett dolgok, tárgyak szeretetének: sajátos animizmusának, mely ismét archetypikus vonás. Meglelkesíti a dolgokat, a körülötte lévő tárgyakat és a természetet. Ellen Keynek írja: „Ó, mennyire hiszek az életben. Nem abban az életben, melyet az idő tesz, valami más életben, a kis dolgok életében, az állatok és mezők életében... Ezért szeretek mezítláb járni, és testemet... az egész világnak átadni érzésben, élményben, rokonságban... És ezért akarok minden gögöt távoltartani magamtól, nem akarok az állatok fölé emelkedni, és nem akarok nagyobb úr lenni, mint egy kő.“

A határtalanság vágya tűnik itt ismét elő. A személyiség az életrekelő dolgok környezetében feloldhatja határait, és elvegyülhet a létezők hatalmas kollektivumában. S mikor a magányos Rilke mindent elhárítva, tulajdon lelke mélyére száll, valójában akkor is a feloldódás vágya ösztönzi.

Az emberi lélek egy piramishoz hasonlít, írja Nora Purtscher-Wydenbrucknak, melynek csúcán van az öntudat. Itt az események egymás-utánban zajlanak le (vagyis: időben), míg lent a mélyben van az egyidejűség (vagyis: időtlenség). Minél mélyebbre hatolunk lefelé, annál több kapcsolatot találunk a világegyetemmel.

Rilke tehát *lefelé* tájékozódik akkor, mikor az örökkévalóságot keresi. Mert a tudatalatti egyidejűség keresése az örökkévalóság vágyából fakad.

Az időfölöttiség pillanata Rilke számára a mélyben adódik, az általa szeretett sötétségben, melyet szülőanyjának vall. („*Du Dunkelheit, aus der ich stamme...*“ *Stundenbuch.*) Mintha ezzel is mutatni akarná különbözőségét a misztikusok örökkévalóság-vágyától.

A misztikus nem akar semmi olyat vinni magával, ami a földdel összefügg. Rilke azonban magát a földet is szeretné átmenteni a halálon túlra. Ez az eredete sajátos elméletének, a láthatónak átmentéséről a láthatatlamba. Mint ahogy kifejezi, az ő hite „az egészé“, nem csupán a túlvilágé, „melynek árnyéka a földet elsötétíti“. Krisztus ellen egyik legfőbb kifogása, hogy a túlvilág hangsúlyozásával kettészakítja az életet. Élet és halál pedig szorosan összefügg, hiszen a halál nem más, mint „az élet másik oldala“. (Levele Witold von Hulewicznek.)

Ennek a gondolatnak hatalmas kifejtése a *Duinói Elégiák* titokzatos géniusztól ihletett sorozata. Ez a mű, a vele egy töről fakadt *Orpheusi szonettekkel* együtt Rilke oeuvrejének, és egyúttal fejlődő világnézetének is betetőzése. Amit ebben mond, az körülbelül az utolsó szava. Felfogása többé nem változott. Elete hátralévő részében már csak e két utolsó, kegyelmi ajándéknak tekintett művét magyarázza.

A korábbi költői alkotások után feltűnő, hogy Isten neve teljesen elhalkul az örök istenkereső ajkán. Az *Elégiák*ban csak egyetlen egyszer említi Istent, akkor is futólag. 1923-ban, egy fiatal leánynak erre vonatkozóan ezt írja: „... sokáig éltem az ő (Isten) nevének körében, térden... Most alig hallanád föllem őt nevén nevezni, leírhatatlan diszkréción közöztünk, és ahol már egyszer közel volt és áthatolt, ott új távolságok feszülnek...“ (Ilse Jahrnak, 1923. febr. 22.)

Az elérhetetlen Isten tehát nem mutatja magát az őt szeretőnek, hanem újra és újra eltávolodik. Az *Elégiák*ban az angyal alakja lép előtérbe, mint a magasabbrendű ember szimbóluma. Erről 1925 novemberében ezt írja Hulewicznek: „Ha elkövetik a hibát, és a szonettekben és elégiákban a halál, túlvilág és örökkévalóság *katolikus* felfogását vélik felfedezni, akkor teljesen eltérnek a kiindulástól, és alapvető tévedésbe esnek...“

Az alapgondolat Rilke sajátos fogózkodása a földi dolgokba, a látható átmentése a láthatatlamba. „Az *Elégiák* angyala nem azonos a kereszténység angyalával (inkább az Izlám angyalalakjával) — mondja. — Az *Elégiák* angyala

az az eszköz, melynek segítségével a láthatatlanban a realitás legmagasabb rangját ismerjük fel...“

Hogy Isten létének világos értelme közben mennyire háttérbe szorul, mutatják a levelek, ahol sokszor „Isten“ helyett „istenek“-et ír. Ez úgy látszik bántotta egyik nőismerősét, mert egy ízben magyarázni próbálja: „Megzavarja Önt, hogy én Istent mondom, és isteneket... ezt csak a teljességűség kedvéért teszem.“ S itt a történeti idők polytheizmusáról bocsátkozik fejtegetésbe. (L. H.-nak.) Egészében kitűnik, hogy Isten fogalmát Rilke nem abszolút voltában, hanem *történeti fejlődésében* szemléli. Ebben a keresztény Istené is egy rész, akit sohasem tagad, hanem multnak tekint, Isten az ő számára nem örök és változatlan való, hanem az emberi tudattól függő, és ebben állandóan fejlődő változó.

Mintha érezné, hogy elvesztette a lába alól a talajt, az első, közvetlenül adódó valóság: önmaga felé fordul, és a lélek világát próbálja szilárd bázissá kiépíteni. Hallgat és figyel. Minél jobban közeledik élete kikerülhetetlen vége, annál erősebb lesz benne a földben-gyökerezés vágya. A *Szonettek* az „egész“ szeretetét, a minden-egybe-tartozást és a tiszta térben való hallgatózást hirdetik. Azért fontos az egész életén át hangoztatott „saját halál“ eszméje, hogy ne vesztünk el semmit abból, amit itt a földön birtokoltunk.

Minden megmenthető, hirdeti Rilke, ami itt a földön körülöttünk van, még a deszkában álló rozsdás szög is átmenthető a halálon túli láthatatlan világba. „De nem keresztény értelemben, melytől én egyre szenvedélyesebben távolodom — írja —, hanem egy tiszta földi, mély földi és boldog földi öntudatban...“ (Hulewicznak, 1925. nov. 10.)

Élni akarás és halálvágy az *Elégiákban* egyet jelent, mondja. Nincs itteni világ, vagy túlvilág, hanem csak a kettő együtt: az egész. „Az igazi életforma mindkét életre kiterjed.“ A földi dolgokat nem megvetni kell ideigvalóságuk miatt, hanem *át kell változtatni*. Ez az átváltoztatás a láthatatlan világba csak mibennünk folyhat le, mert mi vagyunk „a láthatatlan méhé“. Ez a művelet öntudatunk legmagasabb teljesítménye, mely által a mulandó dolgok új, örök életre támadnak fel bennünk egy magasabbrendű szárnyalásban.

Igy tűnik el élete utolsó éveire az idősödő Rilkenél a személyes Isten fogalma és képe, hogy helyébe „az öntudata legmagasabb fokára“ emelkedett emberi személyiséget állítsa.

Ez a gondolat jelentkezik már a *Stundenbuch* istenteremtő-felfogásában is. Rilke számára az emberi érzésvilág az egyetlen szilárd pont, mely a világ-egyetemet hordozza. Istent is. Nem az emberi gondolatvilág, hanem inkább az emberi lét maga: tudat és tudatalatti összessége az, ami helyettesíti nála az Abszolutumot. Itt találkozik Rilke az egzisztencializmus bölcséletével, melynek művészi előhírnöke volt. Heidegger, mikor a *Duinói Elégiákat* elolvasta, kijelentette, hogy ebben a műben költői módon benne van mindaz, amit ő bölcséletében ki akar fejezni. De rokon Jaspers filozófiájával is, aki szintén a létezés megvilágítását hangsúlyozza a gondolkodással szemben. „A létezés megvilágítása az egyéni ének önmagával való beszéde“ — mondja Jaspers, s mintha csak Rilkeről szólna ez a gondolat. Nála az önmagával való beszéd a „belső leány“ segítségével folyik, akinek álma a mindenség. Ez a belső nő a költő lényének legmélyebb felfedezettje, s egyben lelki útjának végső állomása is.

Mert a költő, aki a magányból indult, nem jutott tovább magányos önmagánál. A kör bezárult. Rilke, aki a szerető magányosságát hirdette, nemcsak a nőket, hanem Istent is eltávolította magától, és egyedül maradt. A határtalanság mindent átfogni akaró, romantikus igénye szomorú visszazuhanásba toroklik. Minden korlát-rombolás csak saját magánya körét fogta egyre szorosabbra Rilke körül.

Hiába próbált a tudatalatti mélyére leszállani, hogy magányából menekülve

kapcsolatot teremtsen a mindenséggel. Hiába próbálja felkelteni második énjét, a belső leányt: egyedül marad. A saját erő aktív erőlködése éppen a végső kérdésekben nem bizonyul elegendőnek. A halál kapuja felé közeledőt lényének legfinomabb, legtermékenyebb sajátossága, az odaadás vágya sem menthette meg, mert nem tudott megszabadulni a saját akaratótól. Odaadás nem létezhetik ott, ahol hiányzik az engedelmesség alázata. Istennek nem tudott engedelmesskedni, a saját útját járta. De a földöntúlra való szomjúsága mégis kielégülést várt.

Kijelentései arra mutatnak, hogy a géniusszal való összeköttetés nem elégítette ki teljesen, és további kapcsolatokat is vallott a földöntúllal.

Ezek a kapcsolatok vörös fonákként húzódnak végig Rilke életén, és sokkal többet jelentenek annál, hogy egyszerűen csak képzelgésnek, vagy beteges öncsalásnak minősüljenek. A költő nem volt misztikus. De mielőtt bármiféle kategóriába akarnánk kényszeríteni saját maga által is vallott földöntúli kapcsolatait, figyeljünk arra, miről tesz tanúságot ő maga.

*

Már gyermekkorában okkult jelenségek veszik körül. Kísértetlátásai vannak. De később is vannak életében titokzatos, okkult homályba vesző jelenségek.

Nora Purtscher-Wydenbrucknak írt levelében elmondja, hogy Thurn-Taxis hercegnénél sok szeánszon vett részt, és csodálatos élményei voltak. Ő maga ugyan szerencsére rossz médium, írja, de ezen a téren már kora gyermekégtől régi tapasztalatai vannak, és *sohasem fogja abbahagyni a közlekedés élvezetét és fájdalmat ezekkel a hazátlan erőkkal.*

Semmi okunk nincs arra, hogy e kijelentéseket alaptalanoknak tartjuk. Mikor azonban Rilke földöntúli összeköttetéseivel kapcsolatban felvetjük a *démonizmus* problémáját, nem az okkult jelenségek valóságára építünk. Nem is az Oszövetségről alkotott borzalmas vízióira gondolunk, melyeknek szörnyűségei már az imbecillitással határosak.

Sokkal figyelemreméltóbb az a körülmény, hogy a szelíd és finom alaptermészetű költő egyszerre elveszíti nyugalma, ha Krisztust, vagy a kereszténységet említi, és heves vádakban, vagy éppen szitkokban tör ki. Leveleinek tanúsága szerint nem arról van szó, hogy tagadja Krisztust, mint nem-létező személyt, hanem *ellenzi*. Harcol vele, mint létezővel. A költő tehát nem a közömböse, vagy krisztustagadók, hanem a krisztusellenesek aktív, harcra csoportjához tartozik.

Ez a krisztusellenesség életének elhatározó iránya. Szigorúan következetes. 1925-ben, egy évvel halála előtt, úgy fejezi ki ezt egyik levelében, mint látjuk, hogy a kereszténységtől „egyre szenvedélyesebben“ távolodik. Ennek az útnak betetőzése az a cselekedete, mikor halálos ágyán elutasítja magától a szentséget, hogy saját halálát halhassa.

Krisztusellenessége még a következetlenségben is következetes. Míg a Bibliából az Oszövetséget állandóan olvassa, és ebből — minden teológiai értelmesség nélkül — a borzalmas fantáziaképek egész légióját alkotja magában, ugyanakkor az Újszövetséget, Krisztus evangéliumát azzal utasítja el, hogy a túlvilági élet borzalmas fenyegetéseit tartalmazza.

Néha úgy látszik, életeleme a borzalmas és a torz. Itt természetesen szerepet kaphat nála a borzalomnak romantikus póza is, melyben irodalmi elődök folytatója. Rilkenél azonban mindig megfigyelhető a spontánság uralkodó jellege, az ösztönös, vagy sugallatos cselekvés. Ezért nem lehet nála a pózolásnak túlzott jelentőséget tulajdonítani. A pózolás jellemzője bizonyos értelmi önfigyelés, ezért elsősorban intellektuálisan magasan képzett emberek tulajdonsága és veszélye.

Ami Rilke műveltségét illeti, figyelemreméltó annak autodidakta természete-

te. Ő nem a *poeta doctus* típusa. Hogy az legyen, ebben már gyermekkorának rendetlen művelődési viszonyai is megakadályozták.

A költő pózmentességére mutat az is, hogy nem kacérkodik az alvilági hatalmakkal. Nem ír himnuszt a Sátánhoz, mint Carducci, és nem dicsekszik „a kárhozottság tudatával“, mint a sokszor démonikus pózban alkotó Baudelaire. Leveleiben, melyekben pedig sokszor fejtegeti világnézetét, nem emleget sem kárhozatot, sem ördögöt.

A démonikus vonás minden feltűnési vágy nélkül, Istenről kialakított felfogásában húzódik meg. Különösen akkor szembevetendő ez, ha a démonit mint Istennek lefelé való tükröződését fogjuk fel. Mindaz, ami a keresztény Istenkép lényeges ismertetőjele, Rilkenél kísérteties pontossággal az ellenkezőjére fordul.

A lírikus minden szubjektív elképzelésén túl, mély és elhatározó jelentőségű már a *Stundenbuch*-ban, mikor Istent a *sötétség*-ben találja meg. Ez nem múltó, hangulati kép, hanem szilárdan kiépített felfogás, melyet leveleiben is megismétel, s melyhez mindig hű maradt. Több ez, mint a romantika határtalanságvágyának szimbóluma. Vallomást tesz, mikor a *sötétség gyermekének* mondja magát:

*Sötétség, jobb szeretlek, áldott
szülőanyám, mint a világot
övező fényt...*

(*Stundenbuch*.)

Lucifert pedig bűnbeesése előtti állapotában, fényhordozó szerepében itéli el:

*Fényország fejedelme ő
és homloka fölött
a Semmi izzik, hogy merő
seb tőle arca, s enyhítő
homályért könyörög.*

Ez a kép az isteni világ visszájára fordítása. Jellemző Rilkére, hogy Isten sötétségbe burkolózását is történeti módon fogja fel. Azt írja, hogy Isten régebben a fényesség birodalmában volt, csak az idők haladtával merült a homályba. A fénynek ez a sötétségbe merült Istene, Rilke maga-kereste és magalkotta Istene megdöbbenően hasonlít Lucifer történetére.

A „sötét Isten“ eszméjével a költő egyedülálló. Keleti vallások beszélnek ugyan „az Isten sötét oldaláról“, de felfogásukban ez tulajdonképpen az Isten ellentétét: a rosszat, a démonit jelenti. Rilkenél sohasem szerepel a jó és rossz világos kettéválasztása. Szerinte Isten „jót és gonoszt nem választ el és különböztet meg az emberek számára, hanem csak a maga számára...“ Egy másik levelében így jelenik meg a gondolat: „Ki tudja, kérdezem magamtól, vajon mi... nem mindig az istenek hátsó oldala felé közeledünk-e, az ő fenséges, sugárzó arcuktól nem más, mint ők maguk választanak el bennünket...“ (L. H.-nak., 1915. nov. 8.) Mint egy nőismerősének, Ilse Blumenthal-Weissnek kifejti, erkölcsnek csak ott lehet szerepe, ahol még a „hit erőlködése“ tart. Az ősi módon megtapasztalt Istennel szemben nincsen helye *sem hitnek, sem erkölcsnek.* (1921. dec. 28.)

De talán legjellemzőbb démonizmusára a nyugalom és a vigasztalás *teljes hiánya*. Szeretet-magánya, mely az elhárítás aktusában végződik, nem ad sem nyugvópontot, sem kielégülést, sem reményt. A titokzatos és féltékeny földöntúli kapcsolat elűz, eltávolít a közeléből mindenkit és mindent, aminek még odaadhatná magát, ami még reményt nyújthatna. Csak a génusz marad meg, aki egyszer leeresztett sisakrostélyú, páncélos lovag alakjában testesül meg előtte a duinói kastélyban, szembeül vele, és verseket diktál neki. De hiába testesül meg, nem segít a költő magányán. A megszemélyesült tudatalatti éppúgy médiumíróvá teszi Rilkét, mint ahogy korábban William Blake-t. Nem

csodás, földöntúli titkokat közöl, hanem a tudatalatti mélyén fekvő primitív általánosságokat. A géniuszban a költő nem Isten csodás, rendkívüli kegyelmét ismeri fel, hanem önmaga túlkörképét keresi. Az egyedül szerető, mindenkit elhárító Rilke a géniuszban is önmagát imádja.

Rilke vigasztalás nélkül maradt egész életében, pedig mindig erre vágyott. Eredendő, iszonyú félelmet hordozott magában. Egész világképe a félelem elől menekülő ember kétségbeesett munkája. Mert életét megmérgezte a *halálfélelem*.

A rettenetes hatalmas méretei laktak a költő szívében. Krisztustól is valójában a halálfélelem rettegése úzi el. Megint egy út, mely közeledés is lehetett volna a számára. Nála éppen az ellenkezőjét eredményezi. Krisztusban nem tud mást látni, mint az erkölcsi törvényhozót és az igazságos bírót. A költő iszonyodik minden korláttól, és a korlátrombolás következményétől: az igazságos bíró ítéletétől. Ezért nem más számára a kereszténység, mint „a félelem és a korlátok vallása“. Világképe azért alakul, hogy megnyugtassa önmagát. A halál rettegett valóságát úgy próbálja kikapcsolni, hogy azt, ami utána jön, az „élet másik oldalának“ nevezi. Csak a szavakkal játszik, de semmi belső bizonyossághoz nem jut el. A félelem ott lappang benne továbbra is. Elég a kereszténység pusztá említése, hogy felkorbácsolja. Sajátos animizmusa, a láthatatlanba való átmentés gondolata is a halálfélelem elődázását és önmaga megnyugtatóját rejti.

De nem tudott megnyugodni. 1925-ben már rémlátomások kínozzák, kísértek látogatják. Orvosai tanácsára otthagyja a svájci elefántcsonttorony magányát és Párizsba utazik, hogy megszabaduljon a jelenésektől. De hiába. A teljes szellemi hanyatlás jelei mutatkoznak rajta. Ennek végső beteljesedésétől csak leukémiája menti meg és egy rózsá, melyet utolsó barátjának, egy egyiptomi nőnek szedett. Egész életében szerette a rózsákat, és tövisektől felsértett keze, infekcióval siettetve a fehérvérűség győzelmét, valóban „saját halált“ szerzett a számára. De önmagához vagy inkább titokzatos földöntúli kapcsolatának szolgálatához öntudata utolsó pillanatáig hű maradt. A „saját halál“ eszméje miatt nem engedte, hogy haldoklásában morfiummal enyhítések szenvedéseit, és ezért utasította el a katolikus egyház utolsó vigasztalását is. 1928. december 29-én halt meg a svájci Val Mont klinikáján, mint egy vértanú. De ez a vértanúság a maga-választotta Istennek szólt, aki csak kezdetben volt a fényességben, később a sötétségbe merült.

Lelki útja úgy jelenik meg előttünk, mint a kegyelem ellen tusakodó ember drámája. Élete Isten és géniusz, művészet és erkölcs tragikus összeütközését példázza, és Hölderlin, Kleist és Nietzsche mellett a démonikus romantika utolsó képviselőjévé avatja.

Titokzatos, földöntúli erő szolgálatában állott, melyért mindent odaadott. Ez az odaadás lett tragédiája.

Isten ajándéka, az ihlető géniusz rendkívüli fénye elvakította. A saját erejéből, a saját kedve szerint akart tovább haladni a muzsikába illő, kristálytisza rímek csodás magaslatán, a költői fantázia ormán, ahová Isten különös kegyelme állította.

Nem tartozott a naív alkotók közé, akik csupán a saját erejükben hisznek. O hitte és szomjazta a földöntúlit. De saját kedve szerint akarta odaadni magát. Nem érte be a szeretet ön-átadásával, mert önmagát is meg akarta tartani. A saját hatalmát kereste a földöntúlnak szóló odaadásban. Mihelyt önmagáról kellett volna lemondania, mihelyt szeretnie kellett volna — ellenállt. Szenvedett, de nem azért, mert szeretett, hanem azért, mert nem akart szeretni.

Ő itt találkozott a másik földöntúli erővel: nem a géniusszal, hanem ■

démonnal, a legősibb ellenállóval, aki nem tud odaadni és nem tud szeretni. A kísértő egy hamis Isten palástjában jött, a korlátatlanság látszatával hízelgett géniuszának, s elérte, hogy a költő, aki nem akarta magát odaadni sem embernek, sem Krisztusnak, feltétel nélkül szolgálta őt, minden szabadságáról lemondva.

Isten ajándékát, a géniuszt, álarcul öltötte magára egy negatív erő, a teremtő működés ellentéte, mely nem tud ihletni, csak csábítani. Amivel csábít, azt is kénytelen Istentől kölcsönözni, mert a negatív erőnek semmije sincsen. Csupán Isten lefelé való tükröztetésére való, hogy adakozás helyett kiüresítsen, alkotás helyett szétromboljon.

A démon, Istent utánózva, az egész embert magának követelte, és Isten számára nem hagyott egyebet száraz erőlködésnél a költő szívében. Viszonzásul nem adott semmit, sem vigasztalást, sem reményt. Az egyetlen vigasztalótól, a Megváltótól pedig dühös szidalmakkal kergette el, s tragikus feleselésre kényszerítette Krisztussal.

Te sötétség, melyből származom — kiáltotta a költő — jobban szeretlek téged, mint a lángot, mely a világot korlátozza !

Krisztus így felel az evangéliumból:

En vagyok a világ világgossága. Aki engem követ, nem jár sötétségben.

Nem kell Krisztus, a közvetítő, aki megzavarja Isten és ember viszonyát ! — felesel a költő.

Senkisem mehet az Atyához, csak énáltalam — válaszolja Krisztus az evangéliumból. — Senkisem jöhet énhozzám, ha az Atya nem vonzza őt...

Halló, ki van ott ? — rázza a költő türelmetlen szenvedéllyel Krisztus telefonját. — Senkisem felel !

Nem mindenki hallja az én szómat, csak akinek megadatott... Akinek fülei vannak a hallásra, hallja meg...

Rilke nem hallotta.

RILKE VERSEIBŐL

PONT DU CARROUSEL

*A vakember, aki a hídon áll
névtelen tájak vén köjeleképpen,
talán a mindenség sarkpontja éppen
(mely körül a tág csillagóra jár)
s az égitestek csöndes közepe.*

Hisz leng, forog, ráng minden körül.

*O az igaz, mozdulatlan gránit,
zilált utakra állítva oda;
az alvilág sötét bejárata,
mely egy sekélyes nemzedékre ásit.*

Szedő Dénes fordítása

AZ OLAJFÁK HEGYÉN

*Sápadtan, törten ment a szürke fák
lombja alatt az Olajfák hegyére,
és lehajtotta poros homlokát
mélyen, porlétünk forró tenyerébe.*

*Mennyi minden volt már. S most ez a vég.
Mennem kell, pedig szemeim nem látnak,
s mért akarod, neved dicséretét
hogy hirdessem, amikor nem találak.*

Mert nem talállak. Nem vagy itt belül.
Nem vagy másban. A kövön sem, kívül.
Most nem talállak. Küzdök egyedül.

Magam vagyok és tenger bánatom,
mit Veled enyhítettem egykoron,
s Te nem vagy itt. O, szörnyű fájdalom...
Később angyal jött hozzá szárnyakon.

Miért angyal? O, közelgett az éj,
és hűvösen hullámozott át a fákon.
Tanítványait elnyomta az álom.
Miért angyal? O, közelgett az éj.

Nem volt különös jel az éjszakában,
volt már száz más ilyen.
Kutyák, kövek aludtak a homályban.
De jaj annak, ki szomorú magában
reszketve várja, hogy hajnal legyen.

Mert nem jön mindig angyal hő imánkra,
s nem lesznek ily nagyok az éjszakák.
Maga marad, ki elhagyja magát,
az Atyja is mindenéből kizárja,
s nem lel magának pártoló anyát.

Csanád Béla fordítása

AZ ÜZENET

(Az angyal szavai)

Istenhez nem vagy közelebb
(mindenki messze van)
ám áldással rakott kezed
süt csodálatosan.
Gyolcs közül szebben nem ragyog
asszonyi kéz hava:
én nap vagyok, harmat vagyok,
ámde te vagy a fa.

Elbágyadtam — nagy volt az út —
s feledtem, megbocsáss,
mit ő, a nappal koszorús,
ékkövel koronás
néked üzent, szent álmodó,
(főm az úrtól kusza).
Lásd, nevem: első hirhozó,
ámde te vagy a fa.

Kifeszítem a szárnyamat
s megnöttem csodamód;

köntösöm, mint fényáradat,
kunyhódba behatolt.
Mégse voltál mind e napig
magánosabb soha;
nem látsz: sóhajként lengek itt,
ámde te vagy a fa.

Búsonganak az angyalok
— kiki társtalanul —:
vágy soha így nem lobogott,
ily tétován s vadul.
Valami készül, közeleg —
álmod megérteti.
Üdvözlégy! im rádismerek,
kész mátká, szívbeli.
Kapu vagy, tág, szertelenül,
s kitarulsz mihamar,
dalom számára drága fül,
kiben szavam elcsendesül,
mint erdőben a zaj.

Jöttem s ezeregy álmodat
látod betelni ma.
Rámnézett Isten: csillogott...

Ámde te vagy a fa.

Szedő Dénes fordítása

MAGNIFICAT

Fölfelé már nehezen ment a dombra,
s bár nem vigaszt, nyugvást akart ugyan,
de hogy a magas, viselős matróna
elébe jött büszkén és komolyan

és szó nélkül mindent tudott felőle,
úgy érezte: nem is járadt nagyon;
lassan tárták ki karjuk ölelőre,
és szólt az ifjabb: Most elmondhatom,

hogy életem már mindörökre áldják.
Isten előtt megsemmisül a gőg,
Ő nem nézi gazdagok ragyogását,
gonddal keres egy szolgálóleánykát,
és rábizza a végtelen időt.

Engem választott. Gondold csak: parancsa
miattam mozgat csillagrajokat.
Én lelke, rajta, emelkedj magasba,
s magasztald az Urat.

Csanád Béla fordítása

MÁRIA SIRALMA A KÍNSZENVEDÉS ELŐTT

Ily szándékkal nem lett volna szabad
asszony testéből megszületned. Földi
megváltókat hegyek közt kéne lelni,
ahol a szikla szikláról szakad.

Gyönyörű völgyedet nem szánod-e
magad feldúltni? Tekintsd gyengeségem:
tej s könnypatak csupán az osztályrészem,
s csak te voltál életem többlete.

Jöttödre készítettek gyenge kézzel.
Törtél volna ki belőlem vadul!
Tigris fogával hogyha megelégszel,
mért oktatót asszonykéz botorul

tenéked puha, tiszta köntöst szőnöm,
mín sebző varrat hírül se legyen:
hogy életemmel együtt rádterüljön? —
S fonákra fordítod most hirtelen!

Szedő Dénes fordítása

MÁRIA MENNYBEMENETELE

Nemcsak néhány tanítványi szemből,
mely most árva ruhádra mered...:
elillantál a virágkehelyből,
madárból, mely szeli az eget.

Oldottsága kisdetek szívének
s tehén tőgye érzi híjadat — ;
egy sugárral mindenik szegényebb,
csak a mennyek mélye gazdagabb.

Letépett szem szőlő, tónkőn sarjadt,
számócaszem, izzel telt edény,
hadd érezzük, mézzé hogyan olvadsz
az üdvösség elbűvölt inyén.

Te elmentél, mi maradtunk. Gyógyírt
szomjaz a föld minden zugolya.
Bátorítson kegyelmed bora, —
mert értésről, tudhatod, itt szó sincs.

Szedő Dénes fordítása

A TEKOZLÓ FIÚ TÁVOZÁSA

Itthagyni mindent széjjel, összedúltan,
ami miénk és mégsem a miénk,
mi arcunkat, mint víz a régi kútban,
fodrozva, törve tükrözi felénk;
itthagyni mindent, ami mint a húsban
a tövis, úgy belénk kapaszkodik,
s mindazt, amit
észre sem vett a szem,
(oly mindennapi, megszokott előtte)
egyszerre meglátni: békén, engesztelődve,
mintha most állnánk csak közeliben,
s elámulni, hogy mennyire fölötte
s mily személytelen volt a győtrelem,
amelytől gyermekkorban szenvedett,
s mégis itthagyni most: kéz a kezét,
mintha gyógyult sebet tépne fel újra,
és menni, de hová? maga se tudja,
messze, egy képzelt, forró táj felé,
mely dolgai között mint a kulissza:
egy kert vagy fal, hidegen áll elé;
mindent elhagyni: miért? szenvedélyek,
sötét unalmak, türelmetlenségek
miatt, s mert senki meg nem értené,
Minden rosszat vállalni s mint a gyáva,
pusztulni hagyni, ami kincset ért,
s meghalni árván, nem tudva, miért —

ez lenne új életnek a nyitánya?

Csanád Béla fordítása

ORFEUSZI SZONETT

Felhőként a világ
változik egyre,
ám, ha kitelt, hazavágy
minden az egybe.

Tűnők rendje felett
hallani hangos,
őshoni énekedet,
isteni lantos.

Kint győzni van-e kar?
Szeretni van-e szó?
Sejti-e földi lakó,

mit hoz a holtá?
Vágyát már csak a dal
vígázza oltja.

Szedő Dénes fordítása

— Emlékszem, fátalos kalapban járt és hosszú szipkával, állát tenyerébe dütötte és úgy nézett.

— Emlékszem, frakkban volt és cilinderekben, és amikor a háztetőn üldözte a betörőt, akkor is estélyi belépő volt rajta és ezüsfogantyús botot tartott a kezében és a bot fejből kiugrott egy tör, de löni is tudott vele, ha akart.

— Renata Polster — bólintott a szürkesálás nő. — Igen, úgy hívták. Minden filmjét megnéztem. Be is írtam egy füzetbe, meg azt is, hogy ki volt a partnere.

— Ben Lunda — mondta a kalauz. — Ő volt az első detektív a moziban. — Hol volt még Harry Holmes, amikor Ben Lundát már mindenki ismerte! — Az asszonyra nézett. — Egyszer szitává lőtt egy betörőt az ezüsfogantyús botjával.

A mozi sötét előcsarnokában ültek apró, fekete zsöllyéken. Akár csak egy garázs mélyében. Várni lehetett, hogy mögöttük felpattan egy ajtó, és lassan, méltóságteljesen kigördül egy kocsi. Papír zörgött mellettük. Valaki távoli, tiszta hangon, mintha álomban beszélne:

— Legjobb a reggeli előadás. Ilyenkor mindig lehet jegyet kapni.

Kintről az utca szürke foltja. Olykor egy villamost lehetett látni. Pálcafékony, fekete alakokat.

Az asszony megkapaszkodott a sáljában. Cserépkalapja alól hosszú szálak lógtak. Ezek a szálak folytatódtak az arc ráncáiban. — Soha többé nem lesz olyan filmszínésznő, mint Renata Polster.

— És Taylor? — A kalauz végigsímított kurtáranírt, fehér bajuszán. — Azért el kell ismerni, hogy Anita Taylornak is megvan a maga helye.

Egy jegyszédő nő átment az előcsarnokon. Perect evett, potyogtak körülötte a morzsák.

— Amerikai mogyoró — mondta a kalauz. — Mindig amerikai mogyorót ettem a moziban. De nemcsak én. Az egész mozi tele volt mogyoróhéjjal. — Pillanatra elhallgatott. — Mindig a nyakamba fújták a pacsulit. Szünetben jött a jegyszédő azzal a fecskendővel és akkor egyszerre szagosvíz lettem.

— Taylor! — A szürkesálás nő úgy nézett a kalauzra, mintha álomból ébredne. — Ha nem tudná, Renata Polster filmjében lépett fel először. De még csak egészen kis szerepet kapott. Jelentéktelen, kis szerepet.

— Harry Holmesnak kockás sapkája volt — biccentett a kalauz. — Az már nem volt az igazi. Kockás sapkája mindenkinek lehet, de hogy valaki cilinderekben érezkedjen le a kéményen, ahhoz Ben Lunda kellett.

— Ahhoz egy nagy hülye kellett.

A kalauz nem felelt mindjárt. A büfét nézte. Az üres büfét. A hideg üveglapokat.

— Maga látta Ben Lundát? — A kalauz odafordult ahhoz a zöldkabátos férfihez.

— Megúsztam — felelte a zöldkabátos. — De hogy valaki cilinderekben, meg frakkban mászkáljon a háztetőn...

Két gyerek keringett előttük. Az egyik fölemelte két ujját, mintha revolver lenne.

— Ben Lunda vagyok és lelőlek.

— Az volt az igazi — mondta a kalauz.

— Teljesen valószínűtlen.

— Egyszer — a szürke sál megremegett a nő nyakán — igen, egyszer Renata Polster kiugrott a torony ablakából. Kertész Pali üldözte, aki innen ment ki a Városi Színházból és rablólovagot játszott abban a filmben.

— Nna! — A zöldkabátos egy türelmetlen mozdulatot tett.

— Renata Polster végiggurult a sziklákon, aztán nyílt az ajtó és belépett Renata Polster.

— Minden tiszteletem Renata Polsteré! — A zöldkabátos arca felfúvódott. Olyan bosszúsan nézett, mint aki többé már nem akar megszólalni.

— Azt hiszem, láttam azt a filmet — mondta a kalauz. — A titkok éjszakája.

— A bosszú éjszakája. Beírtam a füzetbe. Ronald Normann volt a herceg, és Kertész Pali a rablólovag.

A fiúk a szürkesálas nőt bámulták. Egyszerre csak az egyik az ujja hegyével mellbelökte a másikat.

— Te vagy a rablólovag!

A jegyszédőnök kinyitották az egyik oldalajtót. Üres széksorok a halottszürke fényben. A gyerekek odatódultak. Egy táska meglódult, füzetek és könyvek a földön.

— Még nem lehet bemenni. — Az ajtó becsukódott.

A szürkesálas nő az ajtót nézte.

— Bál volt.

És, mert a többiek csak ültek a zsöllyéiken, anélkül, hogy kérdeztek volna valamit, inkább magának mondta:

— Egyszer itt bál volt.

Még mindig csönd volt körülötte. Aztán lassan feléje fordultak. Előbb a kalauz, aztán egy kövérkés néni, aki almát rágcsált, majd a zöldkabátos férfi.

— Bál? — kérdezte a kalauz.

— Itt? Ebben a moziban? — A néni oly tétován tartotta az almát, mintha oda akarná adni valakinek.

— Jobb helyet el se tudok képzelni. — A zöldkabátos férfi elhúzta a száját.

A szürkesálas nő beintett a levegőbe.

— Főnt az erkélyen volt a zenekar. Meghívták a mozi törzsközönségét és ajándékot is adtak.

— Maga mit kapott? — kérdezte a zöldkabátos.

A kalauz meg újra megkérdezte:

— Bál volt?

— Múсорos est, neves művészek fellépésével. — A szürkesálas nő szünetet tartott. — Aztán amikor ő megjött, a zenekar tuszt húzott. Tudtuk, hogy jön, de azért mégse hittük. És ahogy ott állt előttünk, alig ismertük meg. Legalábbis az első pillanatban. Mert más a filmen és más az életben.

A kalauz mélyen előrehajolt. A néni bele se mert harapni az almába. Egy lány a szürkesálas nő előtt állt, de szólni nem szólt semmit.

A kalauz végre megkérdezte:

— Ki volt itt?

— Renata Polster.

A kalauz fölállt. — Nem, ne mondjon ilyet. — Körülnézett az előcsarnokban. A Kijárat felírástú ajtón túl a szomszéd ház tűzfala.

— A mosolyáról ismertem meg. Senkinek se volt olyan mosolya. A híres Renata Polster mosoly! Emlékeznek? Egy időben azt mondták, hogy Irén Irving a második Renata Polster! Ugyan kérem!

— Ilyet nem szabad mondani. — A kalauz még mindig állt. — Hogy itt, ebben a moziban...

A zöldkabátos férfi citrombaharapott arccal:

— Miért ne? Talán a Vigadóban? Vagy a követségen, vagy a... Csakis itt a Csongor moziban! Egyenesen idehozták.

— Igen — a szürkesálas nő szaporán bólogatott — Maga Renata Polster kérte, az ő kívánsága volt.

— Hogy idehozzák? — A zöldkabátos arca megrándult. — Ide? Ebbe a bejzlibe?

— Ezt volt a leghűségesebb közönsége, és ezt ő is tudta. Egy-egy filmje hetekig, hónapokig futott, és erről neki is beszámoltak. Nem is ment volna máshová.

— Különben nem is jött volna Pestre!

— Ezt már előzőleg kikötötte a titkársa révén. A titkársa is itt volt. Bólét ivott. Fölment az erkélyre a zenekarhoz és félték, hogy le fog esni, mert már egy kicsit sokat ivott, de nem esett le, csak ült az erkélyen lovaglólülésben és az egyik lábát lelógatta.

— Renata Polster! — A néni beleharapott az almába.

— Táncolt. Emlékszem, sokat táncolt.

— König és Társával! Akinek itt volt kalapüzlete. — A zöldkabátos egy pillantást vetett a nőre. Egy olyan megsemmisítő pillantást. — Az Ede férfi és női fodrásszal is táncolt Renata Polster. Ramocsai kifőzdével. Kit mondjak még? Csak a nevesebbek közül.

A kalauz visszaült és maga elé bámult. — Renata Polster... ebben a moziban. — Fölkapta a fejét. — Akkor Ben Lundának is itt kellett volna lennie.

A zöldkabátos férfi a térdére csapott.

— Itt is volt! Akárcsak Pola Negri, Nils Asther és Ramon Novarro.

A kalauz a szürkesálas nőre nézett.

— Miért nem volt itt Ben Lunda?

— Nem tudom — mondta a nő. — De Renata Polster itt volt és sokat táncolt. Virágokat szórt a tömegbe és autogrammot osztogatott. Mosolygott. De én láttam a szemében a szomorúságot.

— Maga látta. — Ez már megint a zöldkabátos volt. — Még jó, hogy látta. És, ha szabad érdeklődnöm, miért volt szomorú a művész?

A többiek is a szürkesálas nő felé hajoltak. Hogy mondja már el, mi bántotta Renata Polstert, a nagy Renata Polstert azon az éjszakán, amikor bált rendeztek a tiszteletére ebben a moziban.

Hátul a jegyszédő kinyitott egy ajtót. Vaslépcsőket lehetett látni az éles villanyfényben.

A szürkesálas nő arra fordult. Mintha Renata Polster azon ment volna fölfelé akkor éjszaka, hogy eltűnjön a tető alatt.

— Felbontották a szerződését. Egy nagy történelmi film szerződését.

— Szegénykém! — A nénike újabb almát vett elő a táskájából.

A zöldkabátos férfi tenyerét térdéhez szorította, ahogy megkérdezte:

— Magának mondta? Elsírt az egyik sarokban „Nagyné! Oda a filmem...”

— A titkársa kifecsegte.

— Persze, a titkár! — A zöldkabátos a homlokára csapott.

— Ben Lundát is meg kellett volna hívni. — A kalauz felháborodottan körülnézett. — Ben Lundának is itt volt a leghűségesebb közönsége.

— Mégpedig Anita Taylor miatt bontották fel a szerződést — folytatta a nő. — Anita kapta Sába királynőjét, elintézte a filmgyárral, hogy övé legyen a főszerep. — Elhallgatott, majd kis szünet után: — Amikor Renata Polster visszament innen, már bukott csillag volt. És kinek köszönhette ezt? Anita Taylornak! Akit ő húzott ki a mocsárból és aki először még egészen jelentéktelen szerepeket játszott mellette.

A nő elhallgatott, hallgattak a többiek is. Csak a nénike jegyezte meg:

— Hogy volt szíve ezt megtenni!

— Egy darabig még tartotta magát Renata Polster — mondta a szürkesálas nő. — De egyre kisebb szerepekben lehetett látni. Én mindig megnéztem. Még akkor is megnéztem, amikor éppen csak behozott egy tálcát, mint szobalány. Fölfedeztem, mint utcai járókelőt. Csak éppen átszaladt egyik oldalról a másikkra. Aztán — semmi.

A zöldkabátos kifelé fordította a tenyerét.

— Semmi.

Egy pár átödögött a mozin. Pillanatra a szürkesálas nőre néztek, aztán hátramentek.

— Kezdhetnék már — mondta valaki.

— Igy volt Ben Lundával is — bölintott a kalauz. — Teljesen kiszorították.

— Renata Polster eltűnt a filmmetropolisból. Hazajött.

— Hova — haza? — A zöldkabátosnak ugrált a homloka.

— Az apjának itt volt rendelője a Lövolede téren.

— Na, köszönöm! — A zöldkabátos férfi felugrott és előrerohant a pénztárhoz. Aztán megint ott volt a szürkesálas nő előtt. Föléjehajolt. Hirtelen ki-rántott egy noteszt a zsebéből. Szétsapta, és odatartotta a nő orra alá.

— Tessék!

Úgy állt mozdulatlanul, kezében a noteszszel. Majd, hogy a nő még mindig nem szolt semmit: — Autogrammot!

A kalauz megint fölállt. Mások is fölálltak a zsöllyéikről. Egész kis csoport vette körül a nőt. Az végre megszólalt:

— Kérem...

— Írja be a nevét! — A notesz megremegett. — Írja be, hogy Renata Polster!

Valaki füttyentett. A kalauz szédülten rámutatott a nőre.

— Hogy ő...? — Leült egy távoli székre, mint aki megrémült valamitől.

— En ezt nem mondtam. — A nő fölemelte az arcát és megismételte. —

En ezt soha nem mondtam.

— De mondja! Miért nem mondja!

A nő fölállt, és a kijárat felé indult.

A notesz utána.

— Hohó, művésznő!

A gyerekek körülötte ugráltak. Kórusban üvöltöttek.

— Művésznő! Művésznő!

A nő a falhoz lapult. Fölemelte táskáját, mintha el akarná takarni arcát a filmhíradók riporterei elől.

Kinyitották az ajtókat.

A zöldkabátos férfi egy darabig még a nőt nézte — aztán zsebrevágta noteszét és elindult befelé. Utána a kalauz, majd végül a szürkesálas nő. Sorra beléptek az oldalajtón.

HÜSÉG ÉS MAGÁNY

Egyszer jön az egyedüllét.

Barátod elhagy, — a többi utána.

S csak állsz és vársz és nem érted, mi történt,

majd, mint ki régen vár már a magányra,

könyvet veszel elő, s abban a pillanatban

észreveszed, milyen csúnya kezed van.

Mégy az utcán, mint megdobált kamasz,

de mégis nagyon vénen arra gondolsz,

milyen is lesz, ha már mindig magad maradsz.

Aztán, alighogy a másnap beállit,

barátod megtér, a többi utána.

S csak állsz és vársz és nem érted, mi történt,

és most már önként

vállalkozol az irtózott magányra.

Szabó Gizella

SZÜRET ELŐTT

Eljött hát ez a nyár is. Időm nehezen, de kívártam.
Mint a szedetlen tőke, derékig fürdöm a nyárban.
Csendes esőkkel bővült, hajdan hajnali vérem
lomhán tart delelőt. A velőmbé kiáltva, fehéren
fel-fellángol a nap, ragyogása egyre fehérebb
és aszalóbb; csigolyámban szárba szökken a méreg;
rest szívem is feketül már: rostja mögött csupa-mag,
vad tavaszok fanyar íze korhad a nyelvem alatt
s ennyire forró árnyék még sose nőtt tenyeremben...
Mit tudom én, hogy mit hoz az ős, mire tartogat engem!
Részeg, sárga darázsként zümmög a szám, nem is értem
már dadogásomat, elnehezültem s reszket a térdem:
földig húznak a fürtök dongó gondjai. Nyár van.
Vár a szedetlen tőke, vár és fürdik a nyárban.

Matolay Ádám

SZETHULLT BOLYGO

I.

A földön élni én már nem tudok
mert lélegzetem is már céltalan
mert én szerelmem is már társtalan
otthontalan én hűtlen lelkem is
s gazdátlan lett én kóbor testem is

II.

Hányszor sirattalak de jaj
már nem szállhattam el térted
Hogy befogad még egy álmatag ég
hiába reméltem s remélted

Már nem figyelem én a léptedet
de jól tudom — szüntelen tévelyeg
Az én szavamat már nem hallhatod
de jól tudod — beszélék s nem vagyok

O nem vagyok csak arcom keresem
Már arcom sincs — eltűnt szerelmesem
Széthullt bolygó — két kődarab vagyunk
Szikrázva éltünk és már nem vagyunk

ELNEL TE MÁR

Csupán egy néma, tehetetlen,
egy mit sem értő pillanat:
túlgyorsan futó életedből
ennyi maradt.

Es ha egy öl s egy árva hűség,
ha ez a kettős szeretet
se őrzött volna, most varjú keringne
csontod felett.

Elnél te már csendben, szelíden,
a sokban mint parányi egy:
De bírod? — ki szállni akartál,
ülj le s feledj.

Csodálnád most, akár a gyermek,
az embert — a felnőtteket.
De hol az a szíved, ki ellenük még
nem vétkezett!

Szomráky Sándor

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Írja Mihelics Vid

A hit és a hitetlenség problémájának valóságosabb megítélése okából foglalkoztam nemrégiben *Odile Arnold* önvallomásos tanulmányával. Azokról a felismerésekről és lelki élményeiről számolt be ebben az író, amelyek őt a katolikus egyházba visszavezették. Most az érem másik oldalát is szeretném megmutatni *Simone de Beauvoir* útjával, amely az előbbinek fordítottja lett. Két megdondolás készlet erre. Az egyik az, hogy gyakran hangzik el a vád, mintha mi, katolikusok mindig csak a sikereinkről beszélünk, de elhallgatjuk azt, ami ilyen vagy olyan szempontból kedvezőtlen reánk. A másik, hogy *Simone de Beauvoir* mindenképpen kimagasló alakja a mai francia irodalomnak s ezzel a könyvével is nagy feltűnést keltett mindennél.

„Mémories d'une jeune fille rangée“ — ez a címe *Simone de Beauvoir* legújabb könyvének. Magyarul nem könnyű visszaadni. „Egy fiatal leány emlékei“, de milyen fiatal leány? A „rangée“ jelző azt jelenti ugyan, hogy „rendes“, de megvan az az értelme is, hogy „akit rendbe kívántak szedni“. S hogy a jelen esetben alighanem az utóbbi a helyes, erre kell következtetnem abból, hogy *Xavier Tilliette*, aki az *Études*-ben taglalja a könyvet, „íroniával árnyaltak“ mondja a címet. Ez az ironia szerinte „talán keserű is“, aminek hátterében nyilván az húzódik meg, hogy *Simone de Beauvoir* egész fejlődése az eredeti környezet és a kapott vagy inkább elviselt nevelés ellenére folyt, mikor is mindig merev szembefordulása „tüzes parázként hullatta fejére a tiltakozásokat és méltatlankodásokat“. *Simone de Beauvoir*, mint tudjuk, abba a francia burzsoáziába született bele, amelynek azóta ellensége lett, ebből a könyvből azonban az is kiviláglik, hogy felfogása és magatartása már egészen zsenge korában sem egyezett azzal, amit általában elvártak társadalmi osztályának leányaitól. Mostani műve tehát, amelyben „tapasztalatait kívánja közölni“ és „mindent meg akar mondani“, összhangban marad az előbbiekkal. Vallomás és regény, elbeszélés és elmélkedés szövődik össze benne. Nem különbözik észrevehetőbben a „Meghívott“-tól és a „Mandarinok“-tól, ahol tekintélyes rész az önélet-

rajz, hacsak annyiban nem, hogy ezúttal megjelöli az események időpontját is. S megtaláljuk csirájukban és személyes élményekhez kapcsolatos azokat a tételeket is, amelyekre a bölcselkedő könyvek épültek, mint a „Kétértelműség erkölcstana“ és a „Második nem“. Az Emlékek így csak élesebben emelik ki a többi mű nagyfokú alanyiségát, mert igazolják, hogy egész fejeteikhez, például a „Mandarinok“ elejéhez, az eleven tapasztalás szolgáltatta az anyagot. „Hatalmas regénybe fogtam — írja erről. A hős nő keresztülment összes élményeim. Ráébredt az igazi életre, összeütközésbe került környezetével, azután végigízlette keservesen a szokásos: cselekvést, szerelmet, tudást. Soha sem ismertem meg e történet végét, mert hiányzott hozzá az idő, s a felelőn elszakadtam tőle.“ A folytatást azonban mégis ismerjük — állapítja meg *Tilliette* — magának az írónőnek életéből, mert *Simone de Beauvoir* híven kitarított fiatalkori elképzelései mellett.

Abban természetesen egyet kell értenünk *Tilliette*-tel, hogy bármilyen őszintén törekszik *Simone de Beauvoir* a teljes őszinteségre, az ő visszaemlékezései sem igényelhetik az abszolút hitelességet. Kézenfekvő ugyanis, hogy ami a multamat illeti, nem állhatok elő „magában való“ igazsággal, mert a letűnt gyermekésg eseményeit már annak a felnőttnak szemével nézem, aki vé lettem. *Simone de Beauvoir* sem tehetett mást, mint visszatekintően szerkesztette meg a multját. S az még a kisebb baj — jegyzi meg *Tilliette* —, hogy ez az újjáteremtés egy korábbi regényíróat vetít a kissé elcsodálkozó olvasó elé. Nagyobb baj, hogy *Simone de Beauvoir* a mai eszének magyarázatait viszi bele az akkori dolgokba. Azzal pedig, hogy a környezetébe tartozó személyeket nem egyszer „vérszopóknak“ tünteti fel, súlyos bírálatot is vonhat magára.

Mindazonáltal a könyv irodalmi értékét „páratlannak“ mondja *Tilliette*. *Simone de Beauvoir* újból bebizonyította, hogy az élet bámulatos regényanyag. Akár az otthoni vagy iskolai környezetéről számol be, a falusi vakációkról, serdülő korának álmodozásairól vagy mohó olvasásáról, akár szarkasztikus portréit festi meg csak

ügy kapásból, vagy kedélyének viharos hullámzásait elemzi, mindig lenyűgözi figyelmünket. Elsőrangú a könyv történeti és anekdotikus érdekessége is, kiváltképp az utolsó fejezetekben, amelyek a Quartier Latin meghitt keretében zajló diákéletet elevenítik fel. Elvégre ahhoz a ragyogó egyetemi évjárathoz tartozott, amelynek Sartre, Merleau-Ponty, Nizan, Aron, Hyppolite és Gandillac voltak a csillagai. S ha több társát költött névvel szerepelteti, ez csak fűti kíváncsiságunkat. „Végül Sartre jött” — hangzik a zárófejezet címe, Sartre jött, az egzisztencialista író és bölcselő, akinek Simone de Beauvoir a felesége lett.

Ami Tilliette szerint rendkívül megkapja az embert, annak a 30—40 évnyi távolságnak a feloldódása, amelyből a szerző a multját szemléli. Az egykori kislány épp úgy magyarázat a mai asszonyra, mint a mai asszony az egykori kislányra. Simone de Beauvoir nem tagadja meg a renitens, minden fegyelem ellen lázadó, minden tekintély ellen berzenkedő gyermeket. Osztja a duzzogását, megtorlási vágyát, szenvedti a sebeit, macskacsul fenntartja itéleteit. Abban a tükörben — mondja Tilliette —, amelyet szondaként bocsát emlékezései mélyére, az akkori és a mai arc között a hasonlóság a szembetűnő, nem az eltérés. Az évek pergésével egyre hevesebb a környezet, a konvenciók, a „tabuk” visszautasítása, egyre hajthatatlanabb a gőg és a büszkeség. A kép azonban, amely kirajzolódik előttünk, mégsem egy zabolátlan és hálátlan teremtésé. Simone de Beauvoir fáradhatatlanul szorgalmas, ismereteket szerezni, tudni és élni — ez minden kívánsága, s nem is annyira dulti és rombolni akar, mint inkább elszakadni és kilépni szeretne. Fiatalsága minden duzzadó erejével valami elérhetetlen abszolútumot kerget. Maga vallja „extremistának” magát: „mindent vagy semmit akartam” — bizonyosságok, becsvágak, szerelmek terén. S van valami szívfájdító a szélsőségeknek ebben a kizárólagosságában és szenvedélyében — írja Tilliette: „Mint egyszerre észlány és érzelmi lény, de átmenet nélkül, mohó tartózkodás és álmodozó korlátok nélkül, Simone de Beauvoir igen korán érzéketlennek bizonyult az értékek egy egész csoportja iránt, amelyet kör-

nyezete eltorzítva kínált neki. Avagy talán azt kell mondanunk, hogy egyébként is képtelen lett volna felismerni ezeket?” Tény mindenestre, hogy a könyv legállhatatosabban visszatérő témája Simone de Beauvoir magatartása, gyermekkorának Istenével szemben, az elvesztése a benne való hitnek. Erre összpontosul az alapvető lázadás is. Voltaképpen Isten problémája fűzi egységbe az emlékeket és ad patetikus hangszólyt is nekik.

Figyelemreméltónak találhatjuk, hogy értelmi motívumoknak csupán másodlagos szerepük volt abban, hogy Simone de Beauvoir búcsút vett a kereszténységtől. A kocka jóval a serdülő kor megszokott válsága előtt eldőlt. Amikor Simone de Beauvoir elolvasta Kant kritikáját, ez már csak megerősítette hitetlenségében, amely akkora már, úgymond, „sziklánál szilárdabb” volt. Az igazság az — állapítja meg Tilliette —, hogy Isten korai elvesztése egybeesett nála az integrális forradalommal, amelyre a felnőttek képmutató és megalkuvó magatartása ösztönözte. A vallást, ezt az akkori hagyományos és meglehetősen szűk vallást, ama mindenség szerves tartozékának látta, amelytől annyira borzadt, s minthogy nemcsak lenézte, de vissza is utasította a nevelési rendszert, amelyben részesítették, Istenben való hite úgy szőlőváln magától omlott össze. Lázadása mindent elvetett, mindent elsöpört. Egy ideig még gondolt Istenre, de csak úgy, mint érzékelhetetlen fantómra, egy merőben érzelmi imádás jóleső tárgyára. Lelkiismerete azonban, amint „merészebbé” vált, egyre kevésbé vállalta a képmutatást, amelyért másokat annyira megrótt, s végül is egy szép napon a „végleges likvidálás” mellett határozott. Alapjában köznapi, sőt gyakori folyamata — szögezi le Tilliette. Itt azonban egy kivételes értelemről van szó, aki minden lépését igazolni iparkodott. Fel kell tehát tételeznünk, hogy a döntő pillanatban valóban nem talált rá arra a támaszpontra, amely sodródását akadályozta volna. Mi, hívők, gondolhatjuk persze azt is, hogy talán éppen a gyóntatószékben juthatott volna hozzá, amelynek elkerüléséről oly hosszasan ír.

Állíthatjuk-e vajon, amit *Mauriac* ír a „Bloc-Notes”-jában, hogy Simone de Beauvoir kifejezetten akart nem hinni, hogy atheizmus a túlfeszített

góg következménye lenne? — kérdi Tilliette. Szerinte a dolog egyszerűbb is, bonyolultabb is. Nyilvánvaló ugyanis: ahhoz, hogy Simone de Beauvoir felhasználhassa értelmét a megrendült hit védelmére, szükséges lett volna, hogy ez a hit még valóban létezzék. Az igazság itt nagyon úgy fest, hogy Simone de Beauvoir nem törődött jobban a hit lerombolásával sem, mint a megőrzésével. Legalább is ezt a benyomást kelti bennünk a könyv. Nincs okunk kételkedni Simone de Beauvoir őszinteségében, amikor kijelenti, hogy mihelyt egyszer eljutott a hitetlenséghez, nem is ingott meg benne többé. „Egyik éjszaka — írja Simone de Beauvoir — felszólítottam Istent, hogy nyilvánítsa meg magát, ha létezik. Néma maradt s attól kezdve én sem beszéltem soha hozzá. Alapjában nagyon meg voltam elégedve, hogy nem létezik.“

Mi más ez a mi szemünkben, mint merev elzárkózás mindattól, amihez az értelem és az érzelem közvetlenül nem férközhetik hozzá? Akkor is meglepő azonban — mutat rá Tilliette —, különösen nőnél, az a logikai hajthatatlanság, amely egy negatív érvet nyilvánvalóságának fogad el Isten nem-létezése mellett. Simone de Beauvoir elejti Istent, mint aki „nem nyom semmit a latban“ s aki nélkül nagyon jól meglehetünk s valójában meg is vagyunk. Hallva ezt a magyarázatot — folytatja Tilliette —, nem sok értelme lenne annak, ha a mi szempontunkból a családot és a nevelőket hibáztatnók, még ha közvetve meg is van a felelősségük. A dráma végeredményben Simone de Beauvoir bensejében zajlott le. Uralkodóan „evilági érzülete“, az az írói hivatás, amelyet maga elé tűzött, s mint Tilliette még hozzátézi: a fölényesség és szélsőséges szenvedélyesség, a szív igazi értékeinek foltos látása — mind-az egybeforrott nála az Isten elleni szövétségé.

Emellett azért fájlahatjuk, hogy Simone de Beauvoir jóideig csupa közepszerű katolikussal találkozott, akiknek magartatása sok tekintetben rácsafolt hangzatotott elveikre. Csak utóbb, Robert *Garric* és az általa alapított „szociális csapatok“ körében, majd *Lambert* kisasszony s főleg barátja, *Zaza* oldalán jöhetett össze egy tágranyílt és értelemtől ragyogó katolicizmussal is. Ezek az érintkezé-

sek azonban nem voltak elégségesek és nem is szolgáltak semmire. Alig fodrozták meg Simone de Beauvoir kedélyét. Kimozdíthatatlanul megmaradt a „kedves amorális hölgynek“, ahogyan *Zaza* nevezte. Tény minden-estetre, hogy a tanúságtévőiben élő Isten futólag sem tűnt fel előtte annak az abszolút követelménynek, amelynek visszfényét oly elkeseredetten kutatta a saját arculatán. Mauriac feltételezéséhez tehát, hogy Simone de Beauvoir szándékosan és tudatosan nem akart hinni, semmiképpen sem csatlakozhatik — írja Tilliette. Amikor Simone de Beauvoir megismerhette egy hiteles kereszténységet is, már túl késő volt számára. Életre ébredése ellentétes irányban haladt, s mindig nehezebb visszazerezni azt az Istent, aki nem elégít ki minket, mint alávetnünk magunkat egy Istennek, aki kényelmetlen nekünk. Megvan a misztériuma az atheizmusnak is, amelyet Simone de Beauvoir „a lelki erősség jegyének“ tekint, bár mindjárt hozzáfűzi: „igaz, csak bizonyos fokig“.

Simone de Beauvoir-nak ez a most idézett fenntartása csupán egyike azoknak az utalásoknak, amelyek elárulják, hogy útja akkor sem és azóta sem a biztonság zökkenő nélkül, s ha nem is az Istennel való küzdelem, nem is a luciferi kacaj. Beleveti magát a szórakozásokba és élvezetekbe, nem mindig stílusosan, s még dühödtebben a munkába, a szellemi felfedezésekbe. Ugyanakkor azonban nagy magányosság telepedik rá. Hontalan-nak érzi magát. Léte üresnek és hiábavalónak, számkivetésnek és fog-ságnak tűnik fel előtte. A halál tapasztalása pedig annyira megrémíti, hogy zokogásban tör ki és rádobja magát a kerevet szőnyegére, amely elfojtja jajongását. Ez a „süket szorongás“ az alaptónusa, vagy inkább vezérmotívuma az Emlékeknek. És Simone de Beauvoir javára írjuk, hogy nem leplezi ezt.

Ez a könyv is — akárcsak multkoriban a „Második nem“, amelynek hatalmas tudományos szerelése nehezen palástolja a belső gyötrődést — fájongó könyv. S különösen annak érezzük, ha az ismertető elemzésről le-térve a hívó ember szemével és szí-vével nézzük és figyeljük Simone de Beauvoir vallomásait. Ott, ahol mások — *Maurice Nadeau* vagy *Claude Roy* — a felszabadulás és az önmagára ta-

lálás újjongó örömet emelik ki, mi mintha inkább elnyomott kesergést hallanánk. „Az is lehet persze, hogy tévedünk — ismeri el Tilliette —, mert a rejtélyes tehetség mimelheti olykor a regített szenvedést.“ Viszont ha nem tétélezniök fel, hogy a mi érzésünk a helyes, akkor még kirívóbbá válnék elfogultsága, igazságtalansága és keménysége az emberek és önmaga irányában. Dermesztő például a hidegség, amellyel az első szentáldozáshoz járuló kis Simone-ról emlékezik meg, a misztikus hevületű, istenfélő gyermekről, aki elhatározza: „Kármelita leszek.“ Úgy írja le ezt a leánykát, mint tőle teljesen idegen lényt, talán mert az ellágyulást gyöngeségnek tekintené. Holott Simone de Beauvoirban akad bőven emberi melegség is, úgyannyira, hogy könyvének legtündöklőbb lapjait éppen ennek köszönhetjük.

Amikor feidézi meghitt barátnőjének, Elisabeth *Mabilien*nak, vagyis „Zazának“ alakját, minden sorából csak úgy árad a gyöngédség, az „édes szomorúság“. Zaza alig 20 éves korában halt meg s egészen megható, hogy emléke egy emberöltő után is változatlan, elvesztésének fájdalma csorbítatlan. Zaza pedig buzgó katolikus volt.

Aki ismerték Zazát, rendkívüli lényt láttak benne. Sugárzott róla az ész, minden iránt érdeklődött, csodálatos érzékkel bírt a természetfölöttiek iránt. Mindezt Simone de Beauvoir írja meg, aki azt is megállapítja, hogy Zaza „Istennek kiszolgáltatott lélek“ volt. Közül leveleket, amelyek Zaza ritka és mély benső életéről tanúskodnak. A magyarázatokból azonban, amelyekkel ezeket a leveleket kíséri, arra kell következtetnünk, hogy nem tudta felmérni igazi tartalmukat. Ime Zaza egyik jellegzetes levele:

„Claudel nagy segítség volt nekem s el sem mondhatom, mi mindennel tartozom neki. És hiszek úgy, mint amikor hat éves voltam, sokkal inkább a szívemmel, mint az értelmemmel, és teljesen lemondva az okoskodásról... Hiszen főleg, hogy Isten nagyon felfoghatatlan számunkra és nagyon rejtett, és hogy a hit benne, amelyet ad nekünk, természetfölötti adomány, kegyelem, amelyben fölülről részesülünk... A hit nem hoz kielégülést. A szív békességét épp olyan nehéz elérnie az embernek, ha hisz, mint

ha nem hisz: a hívő helyzete csak, annyiban más, hogy neki megvan a reménye arra, hogy megismeri majd a békességet egy másik életben... A lemondás önmagunkról, a létről és mindenről, a szerzetesek lemondása, akik már erről a világról próbálják megkezdeni a természetfölötti életet, oh, ha tudnád, mennyire kísért engem... De bármilyen legyen az élet, amelyet folytatnom kell, nem tudok úgy haladni benne, mint ti, egész énemmel. Abban a pillanatban is, amikor a legerőteljesebben létezem, ott érzem a számban a semminek az ízét... Túl minden nehézségen és szomorúságon, amely olykor leplezheti, örömet érzek. Nem könnyű élvezni ezt az örömet, nagyon gyakran meg is gátol benne gyöngeségem, de legalább senki más lény nem szükséges hozzá ezen a világon, sőt még magamtól sem függ teljesen. Ez az öröm nem árt senkinek és semminek. Azoknak, akiket szeretek, nem kell nyugtalanzkodniok, nem szokom meg tőlük.“

Különös mélabút lehelnek ezek a sorok — írja Tilliette —, előérzetét a hívásnak, amely a halálban csendül ki, s a lélekbemarkoló vágynak, amely ebben beteljesül. Simone de Beauvoir azonban igyekszik magához hajlítani, magának kisajátítani Zaza tragikus sorsát, mint egy részét az ő ifjúságának. Ámbár jelzi a nyilvánvaló különbségeket, magához húzza Zazát, rávonja a saját útjára és „ugyanazokra a sötétségekre“, hogy jobban kiélezze utána az ellentétet és párhuzamos életük fájdalmas elszakadását. Ahogy ő látja a dolgokat — és őszintesége vitán felüli —, Zaza halála kudarcot pecsételt meg: nem tudta kiszabadítani magát környezetéből, családjából, de nem tudott alkalmazkodni sem hozzájuk, és belepustult ebbe a kettősségbe. Tilliette nem ért egyet ezzel a beállítással, amely még ráillik Jacques-ra, a fél-burzoá fél-bohéem unokaöccsre, akit Simone de Beauvoir szeretni vélt s akinek valóban tragikus sorsát elmeséli nekünk. Zaza azonban más vágású volt.

A könyv az ő halálának elmondásával ér véget. Szivettépő oldal ez. Zazát minden jel szerint agyvelőgyulladás támadta meg, amikor bensőleg már megtörték azok az ellenállások és küzdelmek, amelyeket egy türelmetlen és akadályozott szerelem miatt kellett

elviselnie. Nyolc napon át szenvedte a test és a lélek szörnyű kínjait, vergődve a hánykódás és a háborgás tébolyában. Rettenetes volt. A magas láz révületeiben a bűn gondolata üldözte és képzeldősei csak fokozódtak, amikor szülei megjelentek ágyánál. Az utolsó éjszakán a kimerültség lecsillapította és Zaza rövid időre visszanyerte eszméletét. Megismerte egyik nővérét, amikor az föléje hajolt. Értelmetlen szavakat suttogtak cserepes ajkai. Akkor mondta volna, Simone de Beauvoir szerint, ezeket a végtelen szomorúságú szavakat is, amelyek elszorítják a szívet: „Ne búsuljatok, drága anyám. Minden családban van hulladék: én is az vagyok.” Simone de Beauvoir beszámolóját azonban ki kell egészítenünk — teszi hozzá Tilliette. A halál órájában megadatott Zazának a szellemi világosság: kezét összekulcsolva, a pappal együtt elrebegette lassan a Miatyánkot. Történt 1929. november 25-én.

Mi azonban — írja Tilliette — más szemmel is tudjuk nézni, mint Simone de Beauvoir, ennek a fiatal leánynak a sorsát, a halálát is, amelynek értelmét persze senki sem fejtheti meg, de amelyet bele kell helyezni egy olyan élet távlatába, amely csupa fényesség és odaadás volt. Igen, kérdezné valaki, de miért a borzalmas befejezés csüggesztő vonásai, ez a „sárga és oly sovány, felismerhetetlen arc”? Bernanos jusson eszünkbe — feleli rá Tilliette —, az a katolikus eszme, hogy az emberek nemcsak egymásért hálnak meg, hanem egymás helyett is. Ki tudja, hogy melyik halált vállalta esetleg magára Zaza az ő áldozatkészségében, melyik még hátralevő haláltusa zajlott le az ő megálázó halálának mélyén? Simone de Beauvoir így zárja emlékezéseit:

„Éjszaka gyakran megjelent előttem, egészen sárgán egy rózsaszín főkötő alatt, és szemrehányóan tekintett reám. Együtt harcoltunk mi egy szennyes végzet ellen, amely leselkedett reánk, és sokáig gondoltam, hogy a szabadságomat az ő halálával fizetem meg.”

És ha fordítva van: Zaza vásárolta vissza halálával Simone szabadságát?

*

A tárgyalt problémához kapcsolódóan nem lesz talán haszon nélkül való, ha szólok itt arról a tanulmányról,

amelyet a *Nouvelle Critique*, a francia kommunisták tudományos folyóirata, „A vallásos hit kritikája” címmel tett közzé. Ezt a tanulmányt némi rövidítéssel átvette a nálunk megjelenő *Valóság* is, ami nyilván csak aláhúzza a benne előadottak ideológiai jelentőségét. Érdeklődéssel fogtam tehát olvasásához s érdeklődésem csak fokozódott, amikor több olyan megállapítással találkoztam, amelyekkel részben vagy egészen a vallásos ember is egyet tud érteni. A mi szempontunkból kétségkívül pozitív fejlemény ez, ha visszagondolunk azokra a távoli időkre, amikor a materialista bölcselelők még — ahogyan a tanulmány szerzője, *Michel Verret* megjegyzi — az egy *Holbach* kivételével „a vallásos elképzeléseket az emberi képzelet vagy a butaság véletlen szüleményeinek tartották”.

Magától értetődik, hogy Michel Verret már a dialektikus materializmus alapján állva szemlélődik, s ha tagadja is mind az Isten létezését, mind pedig ebből következően a vallások értelmét, korántsem látja olyan egyszerűnek a kérdést. Dolgozata így számunkra, hívő keresztények számára is fölöttébb tanulságos, mert világosan felsorakoztatja a dialektikus materializmusnak azokat az érveit és tételait, amelyeknek megfontolása, helyesbítése vagy cáfolása egyik legfontosabb belső feladatunk lett napjainkban. Meggyőződésem azonban, hogy felfigyelhet rá a saját oldala is, mert Verret nem leplezi el a még mindig tapasztalható vulgár-materializmusnak azokat a fogyatékoságait, amelyeket már *Engels* főképpen a mechanikus felfogásban és a történetellenes beállítottságban jelölt meg.

Nem céлом itt a polémia, már ami a vallásos érzés, az Isten-hit és a keresztény vallás eredetét és kibontakozását illeti. Ezeket a kérdéseket mi amúgyis igyekszünk állandóan felszínen tartani, akárcsak egyházunk korszerű papjai, s a hívőknek, ha nem félnek a szellemi erőfeszítéstől, módjukban van mérlegelni a dolgokat. Inkább azokra a mozzanatokra szeretném helyezni a hangsúlyt, amelyek a mi emberi magatartásunkat az együttélés és a szocialista társadalmi-gazdasági rend építésében való részvétel tekintetében kedvezően befolyásolhatják.

Amit Verret elsősorban kiemel, a dialektikus materializmusnak az az alapvető tétele, hogy „a társadalmi tudat minden formája a társadalmi létben gyökerezik”. Ebből ugyanis észszerűen következik, hogy a vallást és a vallásosságot a dialektikus materializmus szerint sem dönthetik meg egyedül az ideológiai érvelések. Ahhoz meg kell változniok a társadalmi lét formáinak is, és pedig olyan teljességgel és eszményi tökéletességgel, hogy ennek várható időpontjáról az én legjobb tudásom szerint a vezető marxista teoretikusok sem bocsátkoznak jóvendőlésekbe. Verret természetesen bízik abban, hogy a tudatos tervezés nyomán előbb-utóbb megszűnnek azok a társadalmi körülmények, amelyeknek tudati tükrözésében Isten és a vallás is helyet kaphat, tanulmányában azonban ő maga állapítja meg: „A szocialista társadalom nem mentes el-
lentmondásoktól, örökkévaló sem lesz, s paradicsomi vágyakat sem fog kielégíteni.” Igaz, hogy mindjárt hozzáfűzi, hogy eltérően az eddig megismert társadalmi rendszerektől a szocialista társadalomban ezek az ellentmondások nem fejlődhetnek igazi antagonizmusokká, de ha tudomásul is vesszük ezt a tézist, amely általánosan elfogadott a marxista irodalomban, akkor is kérdésesnek tarthatjuk, hogy az ember csupán a földiek körében maradva valaha is kielégíthetné minden boldogság-igényét. Én mindenesetre kételkedem ebben.

Világos, hogy nagyon sarkalatos pont ez, a vitát azonban róla teljességgel meddőnek érzem, mert igazságot úgyszólván csak a messiás jövő tehet közöttünk. Ami az én megítélésem szerint ebben a mi konkrét időnkben sokkal súlyosabban esik latba, a szerzőnek ez a megállapítása: „Őrizkedni kell attól, hogy a vallásról metafizikus, a történelmi körülményektől elvonatkoztatott ítéletet mondjunk, a XVIII. századbéli materialistákhoz hasonlóan.” S még előtte: „Isten kritikájának ki kell zárnia minden szektásságot.

Aki nem érti meg, „hogyan lehet istenben hinni”, az nem érti meg a marxizmust. Az emberek megkülönböztetésének kritériumát (vallásos vagy tudományos) tudatuk formájában, nem pedig létezésük objektív körülményeiben látni, vajon nem idealista gondolkodás-e? A hívőkhoz való viszonyunkban tehát nem az isten-problémának kell előtérbe kerülnie: a menny problémája miatt ne feledkezzünk meg a földi problémákról.”

Okos és józan szavak, amelyeknek megszívlelése rendkívül megkönnyítené a hívő emberek beilleszkedését a kialakuló új életformák közé. Különösen, ha mindenki mindenütt tudomásul veszi, amit Verret a továbbiakban ír: „A szocialista állam nem tagadja meg a létezés jogát más ideológiáktól, hiszen a vallásos eszmék politikai üldözése a szocialista állam gyöngítésével járma.” Mert ahogyan Verret kívánja, mi igenis vállaljuk az eszmei versenyt a saját bölcséletünk és a dialektikus materializmus között, s eszünkbe sem jut, hogy Isten ügyét össztevévesszük a kapitalizmus ügyével.

Verret szerint a hívőknek két kérdésre kell felelniök: „Elfogadják-e, hogy a magántulajdon rendszerét felváltsa a termelés szocialista megszervezése, amelyet korunk megkövetel?... Másrészt elfogadják-e az atheisták létezését és az együttélést velük egy ideológiai versenyben?” Válaszunk nem kétséges: elfogadjuk. Mert ha — Verret szavaival élve — a mennyországot nem is akarják megosztani velünk a marxisták, a földünk közös velük. Egyetértünk abban, hogy „mindnyájan, hívők és atheisták ugyanannak a történelemnek, ugyanannak a nemzetnek fiai vagyunk, ugyanannak a történelem folyamán kialakult közösségnek, amelynek a kultúra egyik kifejezési formája”. S egészen bizonyos, hogy mi, mai katolikusok, nem tagadunk meg semmit, ami a társadalom általános haladását szolgálja.

A KIS ÚT

EGYÜTT AKARNI AZ ISTENNEL

„*Felicitase desideriorum quies* — mondja Szent Ágoston — a boldogság a vágyak nyugalma. Mikor csend van, de életbőség s életöröm, s nem lemondás van! Nem buddhizmus, hanem krisztianizmus! A „*quies*” az a győzelmes, muzsikáló szép élet. Az a szép, az a harmonikus, szépen megvonalmazott s a lelket madonnás s apollós arcon sugárzó élet!

Honnan vegyük?

Az Isten akaratát s szeretetét s szenvedélyét kell élnünk. Ezt úgy mondják: az Isten akaratán való megadás. De e kifejezésen megérzik az iga szaga, a nyiszáló ökörnyak szaga!

Nem jó az, hogy megadás, hanem ez a jó: Istennel egyet-akarás, — egyet vele, azt az isteni nagyot és jót; egyet vele, azt a hatalmas szép vonalat; egyet vele, azt a monumentális, örökkévalóságba vezető indulatot. Az nagy is, világ-s betegség- s kellemetlenség- s viszontagság-fölényes.

Ah, igen, az az a nem-emberi stílus, az az idegenszerű valami bennünk, ami nem mi — anyag és vér, — hanem más: ami fölöttünk van. S ami mégis mi volnánk; mi, mert az embert az Isten a maga képére alkotta, s így az ósarchoz s az összepséghez kívánkozik és sir utána; de nem bírja a képet magából kiemelni, kiszínezni!

Ah, bennünk rejlő s kifelé vajúdo kezdetleges istenesség... ah! Titok és tragikum! De rajta! Tegyük, vajúdjunk, szüljünk... szüljük magunkat! (Prohászka: Soliloquia 1914. jún. 2.)

A sok keresztény lélekbe belelátó Prohászka arra az általános panaszra tapint rá, mely mindig szenvedőlegesen veszi át az Isten akaratát; abban mindig a saját életének megrövidítését, érdekeinek feláldozását, kiteljesülésének megnyirbálását látja. Mindig a getszemáni jelenetet idézik, mely tele van vívódással, vérverítéssel, segítő utáni tapogatózással.

Igaz, hogy Krisztusnak ilyen órája is volt. De nem csak ez volt az Isten akaratával szemben elfoglalt álláspontja. Mert azt is mondotta: „Az én eledelem az, hogy annak akaratát cselekedjem, ki engem küldött, hogy élvezzem az ő művét.” (Ján. 4, 34.) És fényes öntudattal mondja: „Azért szeret engem az Atya, mert én élettem adom.” (Ján. 10, 17.) És ráváró sorsára utalva kiáltja: „Keresztiséggel kell megkereszteltetnem, és mily nehezen várom, míg be nem teljesedik.” (Luk. 12, 50.)

Jézus tehát nem csupán a lemondás és a megadás érzéseivel kezelte központi gondolatát: az Isten akaratának teljesítését, hanem az életgazdagodás diadalmas örömeivel is. Jellemző, hogy mit mondott Jézus a görögöknek, akik a szépen kialakított élet, ún. apollós életszemlélet hordozói voltak. „Valának pedig némely hellének... ezek Fülóphöz mentek és kérték őt: Uram, látni akarnók Jézust!... Jézus pedig

felelé nekik: Eljött az óra, hogy megdicsőíttessék az Emberfia. Bizony, bizony mondom nektek; hacsak a földbeesett gabonaszem el nem hal, maga marad; ha pedig elhal, sok termést hoz.” (Ján. 12, 20—24.)

Lehetetlen észre nem venni Jézus e kijelentésében azt az életvágyat az élet megsokszorozódása, meggazdagodása és megfrissülése után. Így nyer értelmet nála a szenvedés. És tudja, hogy a szenvedéséből ez a bőséges és dicsőséges élet fakad ki.

És azt akarja, hogy ezt mi is megértsük és elhiggyük neki. Mikor a görög vezérek a hosszú időn át hiába ostromolt Trója falai alól behajózták és elvonultatták hadseregüket, a katonák többsége nyilván nem értette ezt a visszavonulást. Nyilván zúgolódtak is, vagy legalább is fejüket rosszalólag csóváltgatták. A visszavonulás ugyanis a megverteknek, az alulmaradtaknak a mozdulata, nem minden szégyentudat nélkül. De mert vezéreikkel egybeforrtak, azért vállalták ezt a szégyent is, és ebből született meg a győzelmiük. — A nagy építkezések vezetőinek parancsát sem értik meg sokszor az alsóbb vezetők s munkások, és nekik sokszor rombolásnak tűnik az fel, amit utasításként kapnak. De ha szót fogadnak, a nagy mű befejezésekor kiderül, hogy amit rombolásnak hittek, az az építéshez kellett, s anél-

kül a nagy terv nem valósulhatott volna meg.

Isten a nagy tervezője e világnak, s Jézus e nagy terv végrehajtója és ismerője. Ő az összes isteni taktika lépéseinek tudója. És a beavatottaknak — hívőknek — elárult annyit, hogy „aki szereti életét, elveszti azt; és aki életét gyűlöli (kevésbé szereti) e világon, örök életre őrzi meg azt.” (Ján. 12, 25.) Nem megy a fejünkbe ez a paradoxon sehogysem. De a görög katonáknak sem ment a fejükbe vezéreik esztelenége, kik a futás szegényét parancsolták rájuk.

Ezt hangsúlyozza Prohászka, hogy az Isten e látszólagosan értelmetlen parancsát nem tűrni kell csupán, és nem csak elfogadni, hanem mintegy átvéve az Isten tudásának átható élet, magunkévá tenni.

Hogy ebből az isteni akaratból való azonosulásból milyen „madonnás s apollós” lelki világ bontakozik ki, arra Jézus mutat rá. Egyszer ugyanis jött hozzá valaki és azt mondta neki: anyád és atyádfiai keresnek téged. Mire Jézus így felel: „Ki az én anyám, és kik az én atyámfiai? És kiterjesztvén kezét tanítványai felé, mondá: Ime az én anyám és atyámfiai. Mert aki Atyám akaratát cselekszi, ki mennyekbe vagyok, az az én fivérem, nővérem és anyám.” (Mt. 12, 49.)

A keresztény művészetben a Madonna-kultusz a szépségnek, lelki finomságnak és átszellemült emelkedettségnek teremtett maradandó formát. A kiteljesült emberi érzésvilág, a szárnyaló elragadtatás testesül meg benne a szív melegségével s énekes-dalos lebegésével. A Madonna-kultusz pompázó szépsége és gazdagsága mutatja meg a kereszténység igazi arcát, mely nem az élet s szépség ellensége, de lefoglalója és igénylője az ember élet-szomjúságának.

Nos, Jézus azt mondja: aki képes arra, hogy elfogadja a Mennyei Atya akaratát, annak a lelke olyan fénylő, zenés, kiteljesült lesz, mint az ő anyjé.

Ha szép rózsát látunk, nem akkor szerezzük meg magunknak igazán, ha letépjük. Igaz; a miénk lesz, de rövi-

desen elhervad. Igazán akkor szerezzük meg, ha a tövét elkérjük, elültetjük, kertünkben. Az igaz, hogy a rózsagyökér egyáltalán semmit sem árul el a rózsavirág szépségéből. Ágas-bogas, színtelen vagy földbarna, formátlan valaminek látszik. De belőle nyílik ki a rózsza erdeje.

Az igaz, hogy az Isten akaratának teljesítése, magunk számára való lefoglalása nem sokat árul el a mélyében rejlő csodálatosan finom és gazdag világából. De ha belegyökereztetjük szívünk földjébe, magunkévá tesszük, lefoglaljuk, megtermi virágát: azt a szín pompás emberi életformát és érzelmi gazdagságot, amit Isten Anyjában látunk és tisztelünk. Le kell tehát foglalnunk ez isteni gyökér értelmetlenségeinek ágait-bogait, látszólagos kúszaltságát, színtelenségét, hangulatlanóságát.

„Tudom, kinek hittem és biztos vagyok!” — kiált Szent Pállal a keresztény ember. (II. Tim. 1, 12.) A lélek mélyén élő istenképpel, tehát isteni értelemmel és isteni akaratból azonosulunk, mikor Isten akaratához hajlítjuk életünket. Ennek a mélyen élő istenképességnek felszínre hozását, világba állítását nevezi Prohászka „önmagunk-születésének”. Ez a folyamat semmivel sem gyötrelmesebb, mint az anya új életadása, Erre is áll: „Az asszony, midőn szül, szomorúságban van, mert eljött az ő órája; mikor pedig megszülte gyermekét, már nem emlékszik a szorongatásra örömeiben, hogy ember született a világra.” (Ján. 16, 21.) Az asszony az anyasággal vállalja a szorongatást is, és az életadás vágyától ez a szorongatás kínzó tudata háttérbe szorul.

Ezzel az isteni életvággyal kell a keresztény embernek az Isten akaratához való alkalmazkodás nehéz feladatát, sokszor érthetetlen mozzanatát elvállalnia. Ahogy a sokat hányódó Szent Pál kimondotta: „Ami nyereséggem volt, azt veszteségnek ítéltém Krisztusért. Sőt mindent veszteségnek tartok Jézus Krisztusnak, az én Urának mindent felülmúló ismerete miatt, akiért minden kárvallást elszenvedtem, csakhogy Krisztus legyen a nyereségem s én ő benne legyek.” (Fil. 3, 8.)

Belon Gellért

NAPLÓ

A BIBOROSI KOLLEGIUM. Ez év április havában kerek kilencszáz esztendeje mult annak, hogy II. Miklós pápa (1058—61) a lateráni zsinaton minden más korábbi tényező félretolásával kizárólag a bíborosi testület kezébe tette le a pápai szék betöltésének jogát. Ezzel a rendelkezésével egyszerre óriási mértékben felszoktette a testület tekintélyét és egycsapásra döntő szerephez juttatta az egyházkormányzat vitelében. Tulajdonképpen csak ezóta beszélhetünk róla mint zárt testületről. Addig ugyanis három külön részre, úgymint a püspök-, áldozópap- és diakónus-kardinálisok rendjére esett szét, melyeket semmiféle közelebbi kapcsolat nem fűzött egymáshoz.

A három testület közül legrégibb a diakónusok rendje volt. Mióta ugyanis a pápák a szegénygondozás egészséges rendezése érdekében, legkésőbb a harmadik század derekán, kerületekre osztották Róma városát, mindegyik kerület élére egy-egy diakónust rendeltek. A kerületek száma, a jeruzsálemi hét diakónusra való emlékezéssel, eredetileg hét volt. Később azonban változott a szám, hol több, hol kevesebb lett. A X. és XI. században általában tizenkettő volt. A kerületi diakónusok legfőbb feladata a szegényekről való gondoskodás volt, (l. Szent Lőrinc), de mellette az istentisztelet végzésében és a pápai birtokok kezelésében is fontos szerepet töltöttek be. Lényegesen különböztek tőlük az úgynevezett palotai diakónusok, szám szerint hatan, akik az udvarban, a pápa oldalán viseltek fontos állásokat.

Szintén régi időre, legalább a VI. századra nyúlik vissza az áldozópap-kardinálisok intézménye is. Eredetileg minden római papot hozzájuk számítottak, aki elmozdíthatatlanul be volt iktatva állásába. (Cardo = sarok; innét in-cardinatus, cardinalis = beiktatott.) A VI. századtól kezdve azonban már csak az úgynevezett tituláris egyházak, vagyis azon templomok papjait nevezték így, melyekben az összes szentségeket, főleg a keresztséget és a bűnbánat szentségét kiszolgáltatták. Az áldozópap-kardinálisok száma eleinte szintén ingadozott, mígnem II. Kalixtus pápa (1119—24) végleg 28-ban állapította meg. Az áldozópap-kardinálisok saját plébániájuk gondozásán kívül a négy patriarchális egyházban (Szent Péter = Konstantinápoly, Szent Pál = Alexandria, Szent Lőrinc = Jeruzsálem, Maria Maggiore = Antiochia) hetenkint felváltva segítettek a keresztséget és a bűnbánat szentségének kiszolgáltatásában.

Legkésőbb tűnik szemünk elé a püspök-kardinálisok rendje. A Róma közvetlen szomszédságában fekvő, úgynevezett szuburbikárius püspökségek együttes említésével először 735-ben találkozunk. Ezek voltak: Ostia, Porto, Albano, S. Rufino = Silva Candida, Tusculum = Frascati, Praeneste = Palestrina). A püspökségek száma tehát hét volt, a püspököké ellenben csak hat. Ennek az a magyarázata, hogy a testület feje, münéven dékánja, az ostiai püspök, előlépése alkalmával korábbi címét, illetve egyházmegyéjét is megtartotta. A püspök-kardinálisoknak III. István pápa óta (768—72) az volt a főfeladata, hogy a pápa püspöki templomában, a lateráni bazilikában hetenkint váltakozva végezzék az istentiszteletet.

A kardinálisok tehát általában előkelő szerepet töltöttek be az egyházkormányzatban és az istentisztelet végzésében, különösen az egyes fokozatok vezetői: a dékánok, archipresbiterek és archidiakónusok. Az utóbbiak egyenesen a pápa helyetteseinek számítottak. A pápa távollétében és szüküresedés esetén őket illeti az egyházkormányzat vezetése. Érthető tehát, hogy az archidiakónusság sok esetben lépcsőfokul szolgált a tiara elnyeréséhez. Az áldozópap- és diakónus-kardinálisok kinevezése a pápa kizárólagos joga volt. A püspök-kardinálisokat egyházmegyjük választotta, de megválasztásuk csak a pápa hozzájárulásával emelkedett törvényerőre.

A kardinálisok, mint a római papság szerves része, kezdettől fogva fontos szerepet játszottak a pápaválasztásban. Sőt a III. István pápasága idején, 769-ben tartott lateráni zsinat egyenesen kimondotta, hogy a pápát ezentúl csak az áldozópap- és diakónus-kardinálisok sorából lehet választani. A püspök-kardinálisok egyelőre nem jöhettek számításba, mivel az akkori felfogás a püspököknek egyházmegyéjéhez való viszonyát egész életre szólónak, követezőképpen felbonthatatlannak tekintette.

Az idők azonban sokáig nem kedveztek a lateráni határozat végrehajtásának. A kardinálisok mellett ugyanis a római papság, a nép és a főnemesség is beleszólást igényelt a választásba. Ez a körülmény érthetőleg tömérdek zavarra, sőt akárhányszor nyílt szakadásra vezetett. Jellemző, hogy 1046-ban nem kevesebben, mint hárman versengtek a pápai címért: IX. Benedek, VI. János és III. Szilveszter. Ez a világra szóló botrány arra indította a hatalmas III. Henrik német császárt, hogy mind a három jelöltet letegye és helyettük maga nevezzen ki új pápát. Ezen eljárását utána még háromszor megismételte és minden esetben egy-egy német püspököt helyezett Szent Péter székebe. (II. Kelemen 1046—47, II. Damasus 1048, Szent IX. Leó 1048—54, II. Viktor 1054—57).

Természetes, hogy az Egyház nem tűrhette sokáig ezt a méltatlan és megállító beleszólást legbensőbb ügyeibe. Az orvoslás egyetlen módjával a választók körének lehető szűkítése, helyesebben az illetéktelen elemek teljes kiszorítása kínálkozott. Így született meg az 1059. évi lateráni zsinat említett végzése, mely a kardinálisok jogának nyilvánította a pápaválasztást. Ezzel elméletileg egyszerismindenkorra megoldódott a kérdés. Gyakorlatilag azonban még mindig maradtak fenn nehézségek. Így például a törvény nem állapította meg a választás érvényességéhez szükséges szavazatok arányszámát. Ezért többször megtörtént, hogy nagyravágyó jelöltek, külső hatalmak támogatásával felénél is kevesebb szavazattal maguknak követelték Szent Péter székét. E kiáltó visszaélés megszüntetésére III. Sándor pápa (1159—81) a harmadik lateráni egyetemes zsinattal 1179-ben kimondotta, hogy a választás érvényességéhez ezentúl a leadott szavazatok kétharmad többsége szükséges.

A következő lépés a választás külső formájának szabályozása volt. Az úgynevezett konklávé rendszert, vagyis a bíborosoknak a külvilágtól való teljes elzárkózását először 1241-ben III. Celesztin pápa megválasztásakor próbálták ki, de kötelezőleg csak a Szent X. Gergely pápasága idején 1274-ben tartott II. lyoni egyetemes zsinaton rendelték el. Utána még több kisebb-nagyobb módosítást eszközöltek a választási szabályokon. Legutóbb Szent X. Pius pápa 1904. január 20-án kibocsátott konstitúciójában kiközösítés terhe alatt megtiltotta, hogy külső hatalmak bárminő címen beleszóljanak a konklávé munkájába.

A kardinálisok száma eredetileg 7 püspök, 28 áldozópap és 18 diákonus, összesen tehát 53 volt. Az idők folyamán azonban erősen ingadozott ez a létszám. Eleinte inkább kisebb, mint nagyobb volt. A XIII. században például nem igen haladta meg a huszat. Az avignoni fogság és a nyugati nagy egyházszakadás idején, mikor egyszerre két, sőt három pápája és ennek megfelelően két, illetve három bíborosi kollégiuma volt az Egyháznak, természetesen erősen emelkedett a létszám. A bázei zsinat (1431—38) 24-ben kívánta megállapítani a kardinálisok számát; határozata azonban nem ment át az életbe. A létszám hivatalos megállapítására csak 1586-ban került a sor. Ekkor V. Sixtus pápa 6 püspökben, 50 áldozópapban és 14 diákonusban, összesen tehát 70 tagban állapította meg a kardinálisok maximális számát. A nagy pápa e rendelkezése egészen napjainkig érvényben maradt. Legújabbban azonban XXIII. János pápa 23 új bíboros kinevezésével 75-re kerekítette ki a kardinálisok számát.

A bíborosok legfőbb feladata, hogy a pápának segítségére legyenek a világegyház kormányzásában. V. Sixtus pápa szavaival élve ők a pápa szeme és füle. A segítés kétféle módon történik: tanácsadás formájában a konzisztóriumban és aktív közreműködés formájában a kongregációkban és követjárásokban. A konzisztórium a bíborosoknak a pápa elnöklésével tartott titkos, félig-nyilvános és nyilvános gyűlése a fontosabb egyházi ügyek megbeszélése és a magasabb egyházi hivatalok betöltése céljából. Az aránylag ritkán ülésező konzisztóriumoknál hasonlíthatatlanul fontosabb szerepet töltenek be a kongregációk. Ezek az egyházi ügyvitel legfőbb szervei s egyben a kormányzat állandóságának és folytonosságának legfontosabb biztosítékai. Megszervezésük V. Sixtus (1588), újjászervezésük pedig Szent X. Pius pápa nevéhez fűződik (1908). Számuk jelenleg 11. Legfontosabbak közülük: a szent officium, a konzisztoriális kongregáció és a keleti egyházi ügyek kongregációja. Ezek élén maga a pápa áll, míg a többieket (szentségek fejelemi kongregációja, zsinati

szent kongregáció, szerzetesi kongregáció, hitterjesztési kongregáció, rítuskongregáció, ceremóniális kongregáció, a rendkívüli ügyek kongregációja és a tanulmányi ügyek kongregációja) egy-egy bíborosprefektus vezeti. De a kongregációkon kívül a többi központi hivatal vezetésében és irányításában is a bíborosokat illeti a döntő szó.

Természetes, hogy a bíborosok növekvő tekintélye és hatalmi súlya idővel külső jelekben is kifejezésre jutott. Legfőbb megkülönböztető jelvényük a széleskarimájú, mindkét oldalon 15—15 bojjtal díszített vörös bíborosi kalap (*pileus, galerus cardinalis*). Viselését IV. Ince pápa 1245-ben engedte meg nekik. Ezt követőleg VIII. Bonifác (1294—1303) a bíboröltöny, II. Pál pedig (1464—71), a vörös biretum, vörös köpeny és vörös pileolus (zucchetto) viselésére adott nekik engedélyt. Ezen jelvények viselése azonban egyelőre csak a világi pap kardinálisokat illette. A szerzetes kardinálisokra XIV. Gergely pápa csak 1591-ben terjesztette ki őket.

Mivel a bíborosok a pápa legbizalmasabb környezetéből kerültek ki, érthető, hogy nemzetiségi szempontból kezdettől fogva túlsúlyban voltak közöttük az olaszok. Egy-egy más nemzetiségű pápa helyzetátódása mit sem változtatott ezen. Rosszabbra csak akkor fordult a helyzet, mikor a tehetetlen V. Cellesztin (1294) a nápolyi Anjou-királyok befolyására egész sereg francia bíborost nevezett ki és ezzel öntudatlanul előkészítette a szomorú emlékéü avignioni korszakot. Az avignioni fogság és a nagy egyházszakadás után azonban ismét az olasz elem jutott túlsúlyra. A bíborosi kollegium túlnyomó többségében olasz maradt. Ez a magyarázata annak, hogy a német VI. Adorján halála óta (1522—23) mindmáig mást, mint olaszt nem választott pápának. Pedig a trienti zsinatra való hivatkozással már V. Sixtus sürgette, hogy az Egyház legfőbb testületét lehetőleg a föld minden nemzetéből állítsák össze. Erre azonban XII. Pius kinevezéseitől eltekintve eddig nem történt komoly kísérlet. De, ha a jelek nem csalnak, XXIII. János pápasága ebben a vonatkozásban is gyökeres változásokat ígér. (—*bgv*—)

VAKOK ÉNEKELNEK. Százötven esztendeje, hogy a franciaországi *Covray*-ben, egy kovácmester gyermekeként, a vakok írásának feltalálója, *Louis Braille* meglátta a napvilágot. Hároméves volt, midőn atyja szíjgyártó-késével fölhasítottá mindkét szemét és megvakult. Tanulmányait Párisban végezte, s oly kiváló eredménnyel, hogy 1828-ban korrepetitor, majd hamarosan osztálytanító lett. Hat pont variálásából, — melyekkel az ABC valamennyi betűjét kifejezte, — megalkotta a pontírást, később pedig, hasonló módszerrel, kottát is szerkesztett. 1852. január 6-án halt meg.

Születésének százötven éves fordulóját az egész világon megünneplik. Hazánkban, a Braille-év alkalmából, a Vakok Homérosz Kórusa tartott nagyszerű hangversenyt.

Olvasóinkat bizonyára érdekli, ha rövid áttekintést adunk a kiváló kórus történetéről, életéről, a vakok énektanulásának, előadásának és karvezetésének technikájáról.

A Vakok Homérosz Kórusát 1927-ben *Schnitzl Gusztáv* alapította. Első szereplésüket 1928-ban tartották. Több daloshangversenyen vettek részt, önálló estek és rádiószereplések jelzik sikereikben és kitüntetésekben gazdag útjukat.

Munkájukban az 1945—54 közötti esztendők bizonyos visszaesést mutatnak. Ennek legfőbb oka, hogy ezidőtájt nem állott megfelelően szakképzett vezető az együttes élén.

Ezek a nehézségek 1954-ben nyertek megoldást, midőn *Somorjai Ferenc* karnagyot bízták meg az énekkar vezetésével. Az ő sokoldalú képzettségének, szaktudásának, szeretetteljes türelmének az érdeme, hogy az immár hatvan tagot számláló kórus az elmúlt évek során ismét a régi felkészültséggel léphetett a nyilvánosság elé. 1958. évi, jubileumi hangversenyüket kétszer is meg kellett ismételnük.

Jelenleg körülbelül hatvan művet tudnak, s repertoárjuk felöleli a kórusirodalom teljes zenetörténeti anyagát, a preklasszikusoktól napjainkig. Szívesen tanulnak modern műveket: *Bartók*, *Kodály*, *Bárdos*, *Kadosa* vegyeskari alkotásai állandó műsorarabjaik közé tartoznak. Elsőrendű feladatuknak tartják az új magyar szerzők műveinek bemutatását. Így például elmúlt évben

a Homérosz kórus énekelte másodízben Bárdos Lajos: „Elmúlt a tél” című szerzeményét. De élenjárnak a szovjet és baráti népek kórusműveinek népszerűsítésében is.

Az együttes tagjai valamennyien dolgozók. Többségükben kefekötők, vagy telefonkezelők. Jóllehet sokuknak komoly megerőltetést jelent, hogy a napi munka után, — főként a peremkerületekből, Csepelről, Újpestről, Kispestről, a legnagyobb csúcsforgalomban, — eljussanak a hetenként kétszeri próbákra, mégis mind egyikük pontosan és rendszeresen jár. Nem kényszerűségből, de lelki szükségletből. Nekik a közös ének, a művészet egészen mást jelent és mást mond, mint nekünk, akik látunk. Ők, akik fehér bittel tapogatják a fizikai homályt, megmagyarázhatatlanul, olykor szinte csodálatosan élik át és tükrözik felénk, alkotásban és előadásban, a legszebbet, magát a Szépséget. Benne élnek és dolgoznak a mi világunkban, a társadalomban, mely szerepettel és segítő kézzel hajol feléjük. Művészetük által, újra és újra megismétlődnek, valóságáá lesznek bennük a szentirási szavak: „A vakok látnak!”

Alkalmunk volt betekinteni a kórus gyakorlati munkájába.

Minden egyes újonnan betanulásra kerülő darabnál a karnagy mindenképpel előt egy kis kortörténeti bevezetést tart. Megismerteti a kórustagokkal a kor stílusát, a zeneszerző és szövegíró életét, munkásságát. Ezután kezdődik a mű voltaképpen betanulása. Először részenként megtanulják a szöveget, majd egy-egy részt, a megfelelő dallammal újra átvesznek. Ezt követi a darab általános kidolgozása, színeése.

Tulajdonképpen, s a látó kórusoknál megszokott vezénylés a vakoknál nincs. Nem is lehetséges. A vezénylés összmunkája a betanításra szorítkozik. A különféle dinamikai jeleket, belépéseket a karnagy, előadás közben, halk beszámolással, illetve suttogással jelzi.

A Vakok Homérosz Kórusához hasonló énekkar még a Bolgár Népköltársaságban, mint állami kórus működik. Kisebb kórusok vannak Csehszlovákiában és Kelet-Németországban is.

Az Egészségügyi Minisztérium jelentős összegeket áldoz a felügyelete alá tartozó együttesre. Tavaly például több mint hatvanezer forintot fordított egyenruhák vásárlására. Kívánatos lenne azonban, — s még nagyobb eredményekre serkentene, — ha ezt, valamint a bulgáriai példát is követve, a Művelődésügyi Minisztérium hasonló áldozatkészséggel és segítséggel karolná föl az énekkar munkáját. Gondolunk itt elsősorban rádiószereplésekre, dalostalálkozók rendezésére, de különösképpen egy külföldi tanulmányút és fellépés lehetővé tételére. Ez, — véleményünk szerint, — nemcsak a Homérosz Kórus hírnevét öregbítené, de elősegítené egy olyan, vakokból álló magyar énekkar határainkon túli megismertetését, mely világviszonylatban is nívós és az elsők között megállja a helyét.

A Braille-emlékérvvel kapcsolatosan szóljunk néhány szót a vakok rendelkezésére álló hazai folyóiratokról. Kevesen tudják, hogy általános, havonta kétszer megjelenő „Vakok világa” című tájékoztatójukon kívül, külön irodalmi, zenei, sakk, sport és rádióújságjuk is van. A zenei értesítőt a Homérosz Kórus karnagya, Somorjai Ferenc szerkeszti.

A budapesti székház könyvtárában több ezer kötet könyv és kotta között válogathatnak. Ami hazai viszonylatban nem található, vagy ritkaság, azt Moszkvából, Londonból, Hamburgból, vagy Párisból meghozhatják.

Több vak zongoraművész működik állami állásban. Így a Kossuth-díjas Ungár Imre a Zeneakadémián, Bán Sándor pedig a szegedi konzervatóriumban tanít. A Vakok Állami Nevelő és Tanintézetében a zenei szakot kizárólag vak művészek látják el: Bocskay Imre, Jármer Lajos, Zichó József, Greizinger István és a vakok zenekarának karnagya: Berindán László. A Magyar Rádió zenei osztályának munkatársa a fiatal Dobos Kálmán, aki legutóbb VIT-díjat nyert szerzeményével.

Világviszonylatban meg kell emlékeznünk Gaston Litez orgonaművészről, a párisi rádió zenei rovata orgona-részlegének a vezetőjéről, valamint a német Helmut Walcháról.

Végezetül külön szólnak a Homérosz Kórus 1958-as jubileumi hangversenyén oly emlékezetes sikert aratott orgonistáról, Stomjai Károlyról, akinek a

művészetében, — sajnálatos módon, — oly ritkán gyönyörködhetünk. Pedig 1938. szeptemberétől, — első nyilvános bemutatkozásától, — eredményekben gazdag fellépések egész sorozata áll mögötte. Többször szerepelt a rádióban, a Zeneakadémián és templomi hangversenyeken. Tehetségének kiválóságát olyan szaktekintélyek ismerték el, mint tanára: *Gergely Ferenc*, valamint *Bárdos Lajos* és *Harmath Artur*. Úgy gondoljuk, érdemes lenne, ha plébánosaink is felfigyelnének rá és valamely nagyobb plébániánkon egyetlen vágúhöz, egy kántori álláshoz juttatnák.

Erdeklődéssel várjuk a Vakok Homérosz Kórusának további fellépéseit és lelkes, odaadó, a magyar és a világ-kóruskultúra fejlesztésében és népszerűsítésében végzett munkájukhoz sok sikert, előrehaladást kívánunk. (Balássy L.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Nagy Endre Váradon, Adyval együtt kezdte pályáját. *Egy város regénye* címmel meg is írta emlékeit ifjúsága Váradjáról. A saját ifjúságáról ír benne, életének afféle hőskoráról; nincs mit csodálkoznunk rajta, ha még ezt a fanyar, ironikus tehetséget is megejtette a hőskor romantikája. Ma már elég sokat tudunk Ady Váradjáról ahhoz, hogy a Nagy Endrét is a maga igazi mivoltában lássuk. Különbözik ő maga volt az első, aki figyelmet fordított rá, hogy nem árt kissé aggályosnak lennünk vele szemben. „Szándékosan nem voltam körültekintő és tárgyilagos — írta, mikor olvasói egy-egy tévedésére utáltak (az *Egy város regénye* először egy napilapban jelent meg folytatásokban). — Előre megmondtam, hogy nem történelmet akarok írni, sem statisztikát, sem szociográfiát. A magam emlékezetével alkartam bevillágitani a múltba, és előre tudtam, hogy ez a világitás egyoldalú lesz. De vállaltam, hogy inkább a ténybeli adatokhoz leszek hűtlen, mint a lírához.”

Ez nyílt szó, becsületes beszéd. Meg is kell fogadni, amit mond: *regénynek* olvasni az *Egy város regényét*, nem pedig hiteles kortörténeti dokumentumnak. Mert ha ilyen dokumentumnak tekintenénk, először is a nyilvánvaló időrendi elcsúszások helyreigazításába bonyolódnánk bele. Ady „hiteles” fiatalkori arcképét keresnénk benne? Aligha találunk meg; Nagy Endre fiatal Adyjának vonásaitba minduntalan belekeverednek a „kész” Ady vonásai. Az, hogy Ady Endródi Sándor ünneplésére „fogát csikorgatta”, semmivel sem lehet hitelesebb közlés, mint Tolnai Lajosé arról, hogy Gyulai jókedvűen nevetett Zilahy Károly temetésén. Es valószínűleg Krúdy Gyula portréja sem sikerült volna olyanra, amilyen, ha Nagy Endre nem a „kész” Krúdy felől nézte volna a kezdő Krúdyt. De mindezt, természetesen, mégcsak kifogásolni sem lehet. Az író a lírájához volt hű; nevetséges volna tehát holmi „filológiai hűséget” kérni számon rajta. Munkája forrásmunkának aligha felel meg. Olvasmánynak azonban nagyon jó.

Nagy Endre legfőbb és legsajátabb írói erénye érvényesül benne: a könyved, szellemes, mindig valóságos, és valóságosságában mindig karikírozó cenzurazaj. Talán éppen az ilyen fölényes könnyedséggel odavetett rajzok a legjobb emlékezéseiben. Remekül tud élénk vetíteni egy-egy jellegzetes, furcsa váradi, váradkörnyéki figurát; a gyakorlattal rendező és a rutinos író biztonságával varázsolja élénk azt a panoptikumot, amely aztán mégiscsak ritka hiteles-ségű élményt ad az olvasónak a századforduló Váradjának felemás, nyüzsgő, újgazdag, sznob, erjedő világáról. Nem Ady és nem Krúdy arcképe az „igazi” a könyvben, hanem a szomáli ex-királyé, a szomszokló Rádl Ödöné, vagy Kriszár Istváné, ezé a pompásan eltalált poszthumusz Jókai-alaké.

S itt aztán, azoknak a mértéktartó, jó íróknak a módjára, akik keveset ígérnek, de az ígértnél többet adnak, Nagy Endre a maga módján történelmet is, szociográfiát is nyújt. Az az *enumeratio*, ahogy a könyv utolsó fejezeteiben fölvonultatja előttünk a lótenyésztő egyet évű löversenyére behajtató „vármegyét”, egy nagyképzű igényektől mentes, okos, szellemes sosem-fárasztó, de könnyedségében azért mindig lényeges dolgokat is súroló író maradandó társadalmi seregszemléje. Valóban az, aminek ő maga mondja: megelevenedett panoptikum; egy hamisítatlanul nagy-endrei bábjátékban a magyar *ancien régime* bohókás-dohos, komikus-szomorú halotti menete.

Az *Egy város regénye* első része a Nagy Endre „életrajzául” is tekinthető *Várad — Pest — Párizs* című könyvnek; követi mintegy folytatásként *A kabaré*

regénye, melyet már ismertünk könyvalakban (a Nyugat kiadásában, 1935-ből), majd pedig ennek folytatása: *Párizs, 1913* — könyvalakban ez is most lát először napvilágot, akár az *Egy város regénye*. Szerény póztalanság jellemzi őket, az a majdnem-dilettáns közvetlenség, amely aztán, látszólag paradox, de valójában nagyonis „szabályos” módon, éppen becsületes igénytelensége és őszintesége folytán nemesül izes irodalommmá. „Magamat csak műszernek alkalmaztam, amelyben egy kor érdekesebb jelenségei észlelődtek és fejződtek ki” — írta. És: „Őszintén bevallom, hogy engem csak a magam gyönyörűsége ösztönzött írás közben. Egy kicsit elbabrálgattam abban a fiókban, amelybe rendszertelenül szoktam volt emlékeimet beledobálni, és az volt az illúzióm, hogy az olvasónak is lesz egy kis öröme benne. De hiába is tűztem volna ki célokat magam elé. Az író munkáját nem a kitűzött cél szabja meg, hanem a tehetsége. A legnagyobb megerőltetéssel se tudna lent maradni, és a legmegerőltetőbb ugrással se bírna folyton önmaga fölött megmaradni.”

Ez a nagyon rokonszenves szerénység — okosság is volt. Nagy Endre jól tudta, hogy hiába is próbálna versengeni a Nyugat nagyjaival, egy Móricz Zsigmonddal, egy Kosztolányival vagy egy Szomorival: prózájuk szemléletes erejével, ötletes pontosságával vagy zengzetes zenésiségevel nem mérkőzhetik. Azt pedig nála jobban legföljebb Karinthy láthatta, milyen neveltséges, amikor valaki a tehetsége-szabta méreteken túlnyújtózkodva az orgonát akarja utánozni a maga derék kis fuvalóján. Józan szerénységgel megmaradt tehát a második vonalban, mindig bizonyos szabadkózással fogott tollat a kezébe, és mindig csak a maga nevében beszélt, sosem tévedt a hozzá nem illő próféta-szerepbe. Nem panaszkodott, hogy szűk neki a hazai világ és minduntalan beleüti fejét az alacsony mennyezetbe. Rá is áll, amit kabaréjáról írt: „Ízlésemel, mondanivalómmal és minden gesztusommal ennek az országnak a viszonyszövegéhez voltam méretezve.”

Ebben viszont mindig előre nézett, az új, a friss, a jó, a színvonalas felé. Valami egészen különleges vegyület hozott létre: a színvonalat a folytonos engedményben. A kabaré főnn sem maradhatott volna, ha nem tesz engedményt az átlagizlésnek; csakhogy az átlagizlésnek is sokféle módon lehet eleget tenni. A csipős vásári farce is azt igyekszik kielégíteni, és a könnyes-szentimentális giccs is. És még a szentimentalizmusban is lehet bizonyos igény, ha egy csöppnyi irónia vegyül belé: ha „nem dől be” saját magának.

A *kabaré regénye* elmondja a kabaré történetét. Nem beszél a kabaré jelentőségéről. „Fő ereje — olvassuk Schöpfung Aladár XX. századi irodalomtörténetében — a mulattatás, a szatíra, *persiflage*, egy kis szentimentalitással fűlatozott tréfa, a jókedvű tiszteletlenség... Tónusát az újságíró-tónus adta meg, nagy sikere mutatta, mennyire beletalált a városi polgárság izlésébe.” Beletalált; de fejlesztette, alakította is ezt az izlést, ennek a kamasz városnak a lelkét, Ha valaki vállalkoznék egyszer Budapest szellemi néprajzának a megírására, szép fejezetet kellene szánnia benne Nagy Endrének és kabaréjának. Ha van — és van — sajátos „pesti lelkiség”, ahhoz ő is adott néhány vonást. S hogy ez a német magból sarjadt, felemás-furcsa Pest annyira nem német, hogy népe, az igazi pesti nép talpraesett fürgeségében, szellemességében, találékonyságában olyan gazdag, könnyed és eredeti, abban valami része Nagy Endrének is van. Hogy Pest valóban városossá lett, s nemcsak épületekben, hanem lélekben is, hogy hagyományt tudott csinálni magának a hagyománytalanságából, erkölcsöt a szabadszájúságából, hűséget a hűtlenségéből: abban egy kicsit Nagy Endrének és kabaréjának is a tanítványa volt. Míg a provinciális konzervatív magyarjai kárhoztatva és borzongva, gyanakodva és finnyásan figyelték villódzó „babiloni fényeit”, a város észrevétlenül, szívósan növesztette hajszálgövkereit az aszfaltja alá rejtett homokba, amelyen egykor Dózsa parasztjai táboroztak.

A könyv elé Kellér Andor írt szép, emberi melegű portrét az öregedő Nagy Endréről. Ugyanő a művésze annak a három kitűnő arcképnek, melyet *Író a toronyban* címmel foglalt össze. Az első, a címadó Szomor Dezsőről, a második Palásthy Marcellról, a harmadik Markovits Rodionról, a *Szibériai garnizon* egy ideig nagyon népszerű írójáról szól.

Valóban Markovits Rodion mondta utolsó találkozásuk alkalmával Kellér

Andornak, amit a könyv legutolsó lapján olvasunk? Vagy csak ő adja „hőse” szájába ezeket a megszívlelendő szavakat? „Fegyelmettséggel, nekifeszüléssel lehet csak írni az ember. Az író világa a munkaasztala. Nem lehet egyszerre két urat szolgálni: írni és az életet élvezni. Az alkotó csak a feladatára fűgesztheti a szemét, persze figyelve az élet jeladásait. Gondolj Buffon mondására: A lángész türelem?”.

Kellér Andor emlékeket ír meg, arcképeket rajzol, és közben, akarva-akaratlanul, leckét ad. „Nem lehet egyszerre két urat szolgálni” — ez a lecke summája. Példa rá Markovits, példa rá Palásthy. És arra, hogy csak egy urat szabad szolgálni, példa — minden furcsasága, szerepjátszása, különcködése, klaunkodása ellenére is — Szomoró. Ha az írónak, bármilyen tehetséges is, fontosabb „feladatánál” a löverseny, a kártya, a polgári jólét vagy akár a siker is: műve adja meg az árát. Nem elég tehetségesnek lenni. A tehetségnek erkölcsének kell lennie. Ha egy tehetségből hiányzik a magamagához való hűség, szükségképpen csodót mond.

Kellér Andor természetesen nem oktat, hanem ábrázol és elbeszél, jöszeműen, pontosan, hitelesen és érdekesen. Hogy ugyanakkor milyen igénnyel is, azt mi sem mutatja jobban, mint hogy ezt a végső tanulságot vonjuk le a három egymás mellé állított kítűnő arcképből.

Ebben a novellisztikus, memoárszerű arckép-írásban találta meg igazi műfaját. Emlékszünk egy Krúdyról rajzolt portréjára (az *Asszony a nagybögőben* novellagyűjtemény előtt): ezt is szívesen látnánk, hasonlók társaságában, kötetben. A mi irodalmunk nem nagyon bővelkedik ilyen emlékezésekben, följegyzésekben. Kellér Andor pontosan úgy ír, ahogyan ebben a műfajban kell: korrekten, jellemzetesen, könnyedén, de sosem öncélú magamutogatással, hanem mindig a *portré szolgálatában*; nem kerekít anekdóta-csattanók érdekében, hanem a valóság minél plasztikusabban hiteles előállítására törekszik; van szeme meglátni a jellemzőt, van írói képessége meg is láttatni azt olvasóival; „nagy idők” tanúja volt és nagy kortársakkal élt együtt: joggal reméljük tehát, hogy emlékeit és tapasztalatait még több olyan élvezetes, ember-közelségű és kultúrált könyvben fogja közölni velünk, amilyen *Az író a toronyban*.

(*)

SZINHÁZI ORJARAT: Egy „fehér” Bródy darab margójára. Bródy Sándor a magyar naturalizmus atyja volt s emellett nagy nőhódító. Legtöbb színművében maga a címszereplő is nő: „A tanítónő” a falusi élet férfivágyainak ostromgyűrűjébe kerül, de emancipáltan tisztességes leány vergődését ábrázolja, „A dada” a faluról Pestre kerül, elsodródott kis cseléd lányt, a „Timár Liza” a fővárosi erkölcsök sérültjét, a „Lyon Lea” a világháború viharába kerülő ortodox rabbi leányát, akit Konstantin nagyherceg szerelmi ajánlatának elfogadása miatt a meggyalázottnak hitt apa megöl, és végül a „Szerető” az elszegényedett magyar zsenrilányt, aki önmaga prostituálásával akarja koldúsbotra jutott családját a nyomortól megmenteni.

Es a Madách Színház ezzel a nemkevés feszültséget nyújtó portrésorozattal szemben mégis a Bródy övrjéből majdnem kirívó, de korrajzi értelemben sok érdekességet nyújtó „A medikus” című színművét újította föl, amelyben Bródy mintha csak egri vetélytársától, Gárdonyitól kölcsönözte volna a habfehér leányalakokat, akik ugyan elszöknek az egyetemi hallgatók és doktoranduszok legényszállására, de habtiszták maradnak, boldog házassági révekbe eveznek és a naturalizmus legparányibb szeplőitől is mentesek. Mintha csak Bródy, a századelő, sőt a századforduló irodalmi fegyvereke azt akarta volna megmutatni a Gárdonyi-hívőknek egy csöppnyi gúnyos mosoly kíséretében: „Tudom én ezt is, ha akarom, de hát éntőlem mást vár a színház közönsége.”

Ady szerint Bródy sok mindent lefolytatott ebben a csatornázatlan országban. S valóban jó szem kellett hozzá, hogy alig másfél évtizeddel a millénium-görögtüzes mámor után Bródy ne csak a fiatal tanítónők és a városokba sodródott kis cselédek nyomorát és kiszolgáltatottságát láttassa meg a színpad deszkáiról, hanem a férfinyomort, az intellektuális pályákra készülő fiatalemberek kiszolgáltatottságát is. Így a szegény vidéki orvostanhallgatót, akit apja már egyetemre kerülésekor elkötelez némi házitánító szolgálatok teljesítésé-

re, és az azokért ellenszolgáltatásul járó ozsonnázgatások abszolválása mellett a doktor kissé biccentő lábú leánykájának férjéül. És hogy persze a nagyálmú fiatalember észre sem veszi a tudán kívül választott leányzó angyalvoltát, csak a kényszer-eljegyzés ellen háborog és azt hiszi, hogy ő egy városabeli kisleányba szerelmes, aki apja sikkasztása és börtönbekerülése után utána is szökik a pesti legényszállásra.

Bródy ebben a darabjában, amelyet eléggé későn, 1911-ben írt, már rutinos színpadi szerző lehetne, ha teljes meggyőződést mutatva menne belé az akkori színházi követelmények kassza-erkölcsstanába. Itt egy kicsit belemegy, de csak félcállról veszi a dolgot, éppen csak megmutatja, hogy tudná ő ezt, a forró színpadi helyzetek olyasforma kiélezését, amelyből a szakavatott szem amúgyis látja, hogy nyitott kapukat döngtet a színpadi akrobata. A szereplők lélek-tani municiója jóelőre ki van itt egyensúlyozva, hogy dupla happy ending következhessék be. Bródy tehát cinkos mosollyal járattja be és ki a fehéreltkű leánykákát a legényszálláson. Az angyallelkű biccentős gazdag leány azért fut az őt egyetemű hallgató dohányfüstös szobájába, mert a nekiszánt házitanító két hete elmulasztotta már az óraadást és az óraadást és ezt betegségére magyarázza. De tudjuk azt is, hogy a sikkasztó apa felügyelet nélkül való leánya is itt kovályog már a pesti utcarengetegben, csak éppen olyan szegénylős még, hogy áttall az utcák iránt idegenektől érdeklődni.

A helyzet tehát feszült: összetalálkozik-e a két habfkehér leányka, elveszi-e a medikus mégis a gazdag főorvos leányát, vagy nyakán ragad a sikkasztó pénztáros egy szál ruhában idefutó sarjadéka. A közlekedési baleset elhárul, a két lány elkerüli egymást s baj csak abból származhatna, hogy az őt fiatal-embernek együttesen sincsen húsz krajcár a zsebében és a sikkasztó papa sem gondoskodott védtelen madárkája számára egy kis pénzmagról. Szerencsére az őt egyetemi hallgató között van egy tanári vizsgájára készülő szerzetes-papnövendék is, szintén a kislány városából való s gyermekkori szerelemtől terhelt ifjú, aki csak kanonok nagybátyja kívánságára készül papnak. S ez, ha nem is szabályosan, de bohém formák között s az izlést sem túlságosan sörtően összeadja a medikust a szökevény lánnyal. A fiúk elszállingóznak éjjeli szállást keresni s a most már megürült ágyakban elszóródva ismét elég tétetik az erkölcsnek, mert a két fiatal fekhelyét tágas színpadi lépések és paravánok választják el. És a medikus nem tesz lépéseket.

Ez idáig tiszta murgeri hangulat, Pestre ágyazva s csak a rendezés hibája, hogy mivel itt nyomorról van szó, az egész felvonást elnyújtja. Miután Bródy idejében azt a kis lázadást is leplezni kellett, ami ebben a helyzetrajzban található, Bródy ezt gyorsütemű, bohózatos pergésű fölvonásnak szánta. Ily hosszasan szétteregtetve azonban kissé fárasztó. Fél század múltán sem lehet büntetlenül az író igazi szándékát megkerülve rendezni, mert a darab egyensúlya fölborul.

Aminthogy föl is borul kissé. Mert most következik a darab döntő fölvo-nása a főorvos lakásában. Az apa egy mártír. Szegény lányt vett feleségül és orvos léte-re vizes lakásban kellett lakniok. Kislánya akkor kapta azt a reumát a lábába, amelyetől ma is biceg. S talán éppen ezért a kis testi hibájáért fejlődhetett igazi angyallá. Mert az. Rajongásig szereti a számára kötfőkéen odaráncigált férfit, Grizeldiszebb a legmondabelibb Grizeldiszeknél. Az apa pedig szingölcökkel küzd, minden vagyonát, leányát s két kiskorú gyermeke nevelését is a medikusra akarja bízni. A fiú azonban a leány szemébe vágja, hogy csak érdekből veszi el, ha elveszi. És az angyali türelmű leányka most eleget tesz a színpad követelményeinek: bár a szíve hasad meg, kiutasítja vö-legényét, pedig a medikus kissé szélhámós papájának éppen az előbb adta oda a fele hozományát kitévő takarékkönyvet, hogy a fiú hűga is boldog lehessen.

A teljes és véglegesnek számító szakítás után a medikus munkába fog és bár nem tudja, hogy az apjától kapott pénz éppen megsértett jegyesétől származik: ledoktorál. Es benne is Amerikába, ha a két habfkehér leányzó valahogyan meg nem oldaná a dolgot. Mert a vidéki pénztáros idefutott leánykájáról bizony kiderül, hogy nem is a medikust, hanem a szerzetesnek készülő s érzelmeit éppen ezért el nem áruló ifjúba szerelmes. No de a kanonok nagybácsi halála és örökhatyása megoldja a dolgot, hogy a szerzetes növendék

immár tanári diplomával a zsebében ne tegye le a végső fogadalmat, hanem tiszta lélekkel megházasodhassék. És a doktorkisasszony is újra megtalálja az utat a legényszállás felé, kihallgathatja Amerikába készülő vőlegénye szavait, meggyőződhetik annak iránta való szerelméről és összekötheti életét az immár lelkileg is megtalált férjval.

Kerek romantikus mese. Fölépítésében ősi színpadi helyzeteket idéz és nem csodálkozunk rajta, ha egyszercsak zenés vigjátékként vagy operettként látnók viszont. Persze, akkor kiiktatnák belőle, ami benne ma is a legértékesebb: a századelő Budapestjének sok naturalista, de realista módon is elesett *couleurlocale*-ját. A darab fölüjútása tehát cseppet sem volt hiábavaló, vagy tanulság nélküli. A rendezés egyik hibáját, a bohém tanya eseményeinek lassított ütemét már említettük. De ami az első fölvonásban rendezői hiba, az a másodikban erénnyé válik. Ádám Ottó, ez a nagyon tehetséges fiatal rendező a némaságban rejülő lelki akciót tudja legkitünőbbben érzékeltetni a színpadon s ehhez most Pécsi Sándorban és Vass Évában, a főorvos és bicegő leányának személyesítőiben kitűnő médiumokra talált. Az ő alakításuk teszi sikerré a helyenként már kissé megkopott romantikájú darabot. S miután néma szenvedésben vergődik a szerelmes papnövendék is, ő is kitűnő megszemélyesítőre talál a halkszavú, de itt igen bensőséges Horváth Ferencben. A kényes helyzeteket mindenütt izléssel és mérséklettel hidalta át, amiért mindkettőjüket köszönet illeti, hisz a darab is csak nyert vele nivóban. Gyenge Árpád is mélyen átélte alakítást nyújt a koldússzegény, hektikás orvosnövendék szerepében. A medikus és széthámos apja heterogén elemekből összenőtt s lélektanilag sem a legbiztosabb alapokon járó szerepeiben jó színészek igyekeztek elhíhetőt tenni azt is, ami hihetetlen. (Póssonyi László)

KEPZŐMŰVESZET. Nagy Balogh János emlékkiállítás a Nemzeti Galériában egy tiszta emberi lélekről és egy nagy jellemről ad kétségbevonhatatlan bizonyosságot. Mindössze negyvenöt évet élt. És már negyven évt halott. Mint a rabok, kenyéren és vízen és legfőképpen egy tál főzeléken élt. Kíspesti prolikában, nyomasztó szegénységben osztotta meg igénytelen életét özvegy édesanyjával, aki mosónő volt és időelőtt megrokkant az örökös házimunkától. Mázolással kereste meg a kenyerét. De szabad idejében festett. Akkor élt igazán. A legszükségesebb tudnivalókat, az elemi ismereteket megszerezte, egy fél-évig Münchenben is tanult. Gazdaságosan, céltudatosan állította technikáját felfokozott életérzésének szolgálatába. Az élet igazsága s ereje a pörusaiban liúktetett. Érezte, hogy egyéni élete azonnal közösségi élet is, és a mindenséget, az örökkévalóságot fejezi ki, akármit gondol, tesz és akárhol szívja a levegőt. Ezért fogta el mélységes felelősségérzés, hogy meg kell nyilatkoznia, számot adnia arról, hogy a világra jött és nyomtalanul nem hagyhatja el a helyet, ahol élnie adatott.

Tenyéri képeim — nagyobb vászonra nem tellett — megelevenedik a kopár, sívár kültelek, amit maga előtt látott, a kubikos munkában görnyedő munkásokkal. Otthona, az igénytelen konyhabútorokkal, csorba csupokkal, ütött-kopott asztallal, törött székekkel. De az apró ablakon beszűrődő napsugár meghittséggel töltötte meg a szűk helyet, kitágult a lélektől és monumentálisá nőtt. Végtelen szeretet áramlik, mint mindenkit illető testvérüzenet élettelen tárgyaim csakúgy, mint az anyai önfeláldozás eszményét megdicsőítő Mama-képeim, vagy önéletrajz-sorozatán. Megvesztegethetetlen igazságérzéssel, dermesztő komolysággal, kétséget kizáró hitelességgel ábrázolt.

Több is, kevesebb is, mint nagy festő. Komponálásban, technikában, leleményben, tárgyi gazdagságban, koloritban nem veheti fel a versenyt a festőgeniusokkal, hiszen néhány rajzremekén és önarcképeim kívül a java termése csupán töredék, vázlat. És mégis nagynak, egyedülállónak, megnemismételhető, eredeti művészegénységnek érezzük, mert csak a legkiváltságosabbakban észlelhető olyan tisztán, mint benne, az emberi létet felmagasztosító alázat, hit és erő. Nem túlzás, ha Millet és Rembrandt nevével eszmei rokonságban emlegetjük az övét is.

Egyhangúnak, únosúntalan változatlanak, egyszerűnek és megmáshíthatatlannak tűnő önarcképeivel a legszebb emlékművet állította fel magáról, az

emberről és az egész emberiségről, a gyarlóság és a fenség egymásbafolyó árnyalatával. Nem másított, nem szépitett, nem nemesített vagy finomított. Meztelenítő őszinteségével, hiúság nélkül, szinte angyali elfogultsággal merült el újra meg újra szabálytalan, jelentéktelen arcvonásainak vizsgálatába. Egyhangú s mégis kimeríthetetlenül izgalmas párbeszéd ez a sorozat. Mindannyiunknak, mindannyiunkért beszél. Benne lüktet az igazság szeretete. Ezt sugallja mindahány Nagy Balogh-képmás. (Haitz Géza)

NINCSEN CÉLJA ELETEMNEK! Nem egy mondja, nem is tíz, vagy tizenöt, hanem szinte közhelyként halljuk magányos nőktől, még olyanoktól is, akiknél egészen nyilvánvaló, hogy munkájukkal fontos hivatást töltenek be: például orvosnőktől, pedagógáktól.

Férfiak ritkábban használják ezt a frazeológiát, és inkább a feminin alkatiak. Hogy mi ennek az oka? Talán az, hogy a férfiak szemérmesebbek belső ügyeik, bajaik és szenvedéseik kitérésében. Talán kevésbé is reflektálnak belső ügyeikre: egy nap olyan, mint a másik, a munkát el kell végezni, a pénz haza kell vinni, várja az asszony és a gyerek, vagy unoka. És aki „magányos”, — agglagény? A szólás-mondás úgy tartja, „él, mint egy király, meghal, mint a kutya”. Ebbe aztán bele is nyugszanak, problémázásra melan-kólikus sóhajtozásokra nincs sem ok, sem idő. De lehet az is, hogy lelkiüket jobban betölti a munkájuk, és az a közösség, amelyben munkájukat folytatják. Komolyan elmélyednek abban, hogy mit lehetne jobban, eredményesebben végezni, milyen személyi és dologi akadályok állanak fenn, hogy lehetne ezeket kiküszöbölni, stb. Tény az, hogy kevésbé panaszoznak fel a magányosság, céltalanságérzés gyötör voltát.

Ha a céltalanságérzésnek okát keressük, először a magányosság fogalmát kell tisztázni. Vannak, akik népes család közepett, sőt férj és gyermekek mellett is magányosnak érzik magukat, és vannak, akik minden biológiai kötöttség, minden vérszerinti rokonság nélkül állanak a világban, és mégsem érzik magukat, és más sem gondolja őket magányos, cél nélküli embereknek.

Magányos az, aki nem tud, vagy nem akar felolvadni, beleolvadni valamibe. Mindegy, hogy mibe, csak valamibe. Láthatatlan, de határozottan érezhető búra veszi körül a lelkét; elzárja őt mindentől, ami valahogy megbonthatná „ÉN”-jének zárt egységét, — mindentől, ami nem ő maga, vagy ami nem vonatkozik közvetlenül rá. Ez a búra izolálja őt; Isten és emberek, ügyek és történések felé nincsen tapadásra alkalmas felülete. Ezek a magányos emberek, és ezek érzik idővel céltalannak, fölöslegesnek, haszon-talannak életüket.

Ebből a meddősegi bürából általában és legtermészetesebben a két nem egymáshoz való vonzódása segíti ki az embereket. Ez a vonzódás kiindulhat egészen önző motivumokból. En boldog akarok lenni, ez az ember boldoggá tehet engem, ez szeret engem, ez hódol nekem, stb. Mégis igen-igen sokszor átváltódik egészen önzetlen magatartássá is: én akarom boldogítani őt, én neki akarok könnyebbséget jelenteni az életben, én akarok szolgálatot tenni neki, stb.

A magányosságból való kijutásnak e természet-szerinti folyamata rendszeren tudat alatt megy végbe, és azért a legtöbb ember biztos és kizárólagos útnak látja. „Magányos vagy, népes családod közepett? Menj férjhez (akkor is, ha semmi kilátásod gyermekekre, akkor is, ha semmi lelki közösség sincs a férj-jelölttel) legalább tartozol valakinek!” Mennyi keserű csalódást okozott már idősödő nőknek ez a tanács! A valóság az, hogy a férjhezmenésnek nem szükségzerű velejárója a magányosságból való kimenekvés. Ezt a természetes és ösztönbe írt utat is el kell rendezni, tudatossággal kell karbantartani.

Még sokkal szükségesebb azonban a tudatosságot, ahol a szellemi, természet-felüli vonalon kell felkészülni a magányosság elkerülésére. Aki nem áll meg a „mindenáron férjhezmenés” biztos hatású csodagyógymódjánál, annak mindenekelelt ki kell tűznie maga elé a célt, amelyet el akar érni. Hogy lehetne elérnie valakinek valahová, ha nem is tudja, hová akar eljutni? Lehet, hogy valaki csak anyagi javakat, vagy érvényesülést, sikereket tűz ki maga elé célul. Ebből ugyan nem lesz boldog élet, de még ez is jobb, mint a teljes céltalan hanyódás, sodortatás. Lehet azonban, hogy valaki azért akar jobb

gazdasági helyzetbe kerülni, hogy széppé tegye öreg szülei élte alkonyát, és ezzel máris olyan célt tűzött maga elé, amely boldogítani fogja, mert önmagától el, mások felé terelte életét, Van valami, amibe beleolvadjon, amivel összenőjön. Természetesen nem szükségszerű ezt az életcélt a családon belül keresni. Az emberiség nagy családja, a Haza és az Egyház, a Közügyek, a Művészet, a Kultúra és ezer más ügy keresve keres olyan embereket, akik önmagukról megfeledkezve bele akarnak olvadni valami nagy, szent célba.

Ez a „beleolvadás” természetesen nem megy sem gyorsan, sem könnyen. Kitarás, zavartalan várakozás, bizalom és mindig megújuló lelki ápolás kell hozzá. Hiszen a földművesnek is ki kell várnia, míg csírárt növel, gyökeret ereszt, amit elültetett. Legfontosabb annak tudatosítása, és állandó ébren tartása; ónatadásra van szükség, nem pedig önérvényesítésre, birtokbavevésre. Ebben a vonatkozásban is áll, amit Krisztus Urunk mondott az életről, amit elveszítünk, ha keressük, és a búzaszemről, amelynek meg kell halnia, ha élni akar. Aki nem a saját boldogulását, kielégülését, kiegészítését keresi, hanem odaadja magát, „elpazarolja” idejét, erejét magányos, cél nélküli, segítségre szoruló embertársaira, ez maga nem lesz sosem magányos, cél nélküli emberré.

De mindezek felett még kettőt ne felejtünk el. Először: valami értékének nem egyetlen fokmérője a cél. Vannak dolgok, amelyeknek nincs céljuk, de értelmük van. Az ibolya életének nincs célja. Egy-egy versnek nincsen, a dalnak sincs. Céljuk, hogy egészen, tökéletesen azok legyenek, amik. Hogy hibátlanok, szépek, teljesek legyenek. Vannak emberi életek is, amelyeknek nincsen szemmel látható céljuk. Isten azért hív életre embereket, hogy általuk bemutasson másoknak „szép életeket”. A legtökéletesebbet a „Tota Pulchra” személyében, és sokkal alatta, de magasan mi felettünk a szenteket adta nekünk. A családban működő „erős asszony”-tól, a segítségre mindig felkérhető szürke kis vénkisasszony-nagyméniig. Mindenkinek van szerepe az Isten nagy színjátékában. Nem az a fontos, hogy királyként játsszik-e valaki, vagy szobalányt, csak az fontos, hogy művészileg játssza! Életének célja, hogy azt ami ő, szépen játssza el.

Másodszor: Isten ezt a világot ezerféle jóval és széppel teremtette meg az emberek számára. Vizsgálásul csak egyet kíván, azt, hogy mi is szeressük őt. Sokan nem ismerik ezt a kívánságot, sokan félreismerik, sokan könnyelműségből nem törődnek vele, sokan dacból és kevélységből. A látszólag cél nélkül élőknek ezek helyett is kell szeretniök, szolgálniok az Istent. Önmagát, napi profán munkáját, imáját, szenvedéseit önmegtudadásait felajánlani engesztelésül a világ mulasztásaiért, bűneiért — a legmélyebb cél, amely minden egyes ember számára elérhető, és amely tartalmat ad a legszerényebb, legelrejtettebb életnek is. (F.)

A „DALOLÓ MISSZIONÁRIUS”, a „biztrók apostolaról”, az „Isten truba-dúrjáról” — hogy csak egy két jelzőjét említsük Aimé Duval francia jezsuitának — már említett tett a *Vigilia*. Duval atya egyénisége, hivatása, pályafutása és az eredmények, amelyeket elért, annyira érdekesek és tanulságosak, hogy érdemes vele részletesebben foglalkozni. Annál is inkább, mert nem valami szerzetes ruhába öltözött gyémánthangú énekesfenomén, reverendába bújt Gigli, nem is valamiféle gitár-virtuóz feltűnéséről van szó, hanem valóban egy egyszerű szerzetesről, aki egyszerű hangjával maga-szerzte dalaival meg tudta tölteni a párisi *Gaumont* termet és a *Sportpalotát*, tizenháromezer embert tudott összehozni a londoni *Albert Hallban*.

Aimé Duval — mint a *Ma Paroisse* című kanadai katolikus lapban olvassuk — Franciaország északkeleti részében a *Vogézekben* fekvő 6,300 lakosú *Val-d'Ajol* községben született 1918 június 30-án. Édesatyja, *Edmond Duval* és édesanyja *Marie-Thérèse* egyszerű földművelők voltak. Aimé kilenc gyermekük közül az ötödik. A család nagyon szerény anyagi körülmények között élt. „Nagyapámnak szép hangja volt — mondja Duval atya visszaemlékezéseiben — apámnak úgyszintén. Nagyon szegények voltunk, keményen dolgoztunk, de sokat énekelünk, mindenekelőtt régi népdalokat. Itt kaptam kedvet az énekléshez.”

A kedvet nagyapjától és atyjától kapta, de készsége kifejlődéséhez ismét csak a szegénysége járult hozzá. Mint gimnazista gyereknek, naponta két és

fél mérföldet kellett megtennie az iskoláig és vissza egy vén, a rómaiak építette országúton, egy erdőn keresztül. A magános gyaloglás unalmát az otthon tanult dalokkal enyhítette. Mire középiskoláit — kítűnő eredménnyel — befejezte, gyakorlott dalos lett a bejáró diákból.

Húsz éves, mikor belép a Jézus Társaságába. A háború miatt azonban már egy év múlva el kell hagynia a rendházat. Egy mérnökszervi csoport közkatonájaként Sziriban teljesít szolgálatot a háború végéig. Utána visszatér a noviciátusba, folytatja tanulmányait. Szünidejét Párisban tölti. Bérel egy öreg gitárt — napi 5 frankot fizet érte és azon tanul.

Első dalát pappászentelése éjszalkáján szerezte. A szentelés után nyomban motorkerékpárra kell ülnie, hogy Grenobleból ideiglenes állomáshelyére, Toulouse-ba hajtsen. Egyedül robot az elhagyott éjszakai úton. Mint magános óráiban szokta: énekel. A nap boldogsága kicsordul szívéből, önkéntelenül dalba mondja el örömét:

Istenem, barátom
ha kézen fogtál
Síromig bátran
veled megyek mostmár.

Toulouse-ban fiatalok pasztorálásával bízták meg. Egy alkalommal egy csapat leány megkérte, énekeljen nekik valamit. Gondolt egyet, rázendített a maga-költötte kis dalra, és alaposan meglepődött, mikor a lányok zajosan követelik, hogy énekeljen még.

A „Seigneur mon Ami” sláger lett. Mikor Toulouse-ból áthelyezték Dijonba, már több dala nyomtatásban forgott közkézen.

Társaságbeli sikerei adták főnökeinek a gondolatot, hogy egy olyan terület misszionálását bizzák rá, amely legtávolabb esik a templomtól és a vallástól. Abból a meggondolásból indultak ki: ha van külön lelkipásztor a rendőrségnek, a tűzoltóknak, taxisofőröknek, szállodai alkalmazottaknak, az artistáknak, a mozinak, a rádióknak és televízióknak, miért ne lehetne a szórakoztatóipar egyik legfontosabb ágának, a szanzenéneknek, egyáltalán: a bisztrók, a mulatóhelyek népének is? Kinevezték a szórakoztatóipar lelkeszévé. Ebben a minőségben működik immár nyolcadik esztendeje. Gondozza a mulatóhelyek igen gyakran nagyon fáradt, megtört és szomorú alkalmazottait, megfelel a hozzá intézett kérdésekre, tanácsot, eligazítást nyújt, ha nehéz helyzetbe, zsákutcába kerül közülük valamelyik. Minthogy ezen az ingoványos területen könnyű nehéz helyzetbe, lelki válságba keveredni, rengetegen fordulnak hozzá kérdéssel, tanácskéréssel. Az utóbbi időben már két segítőtársal kénytelen dolgozni, akik levelezéseit intézik. Buzgó apostola a rábízott nyájának, amelyben bizony sok a fekete barány.

Apostolkodásának eszköze az is, hogy fellép: dalait saját gitár kíséretével szórakozóhelyeken és hangversenytermekben énekl. Nem volt könnyű eljutnia odáig, hogy a legnagyobb koncerttermek is nyitva állnak előtte és zsúfolásig megtelnek, ha fellép. Nem csupán a maga idegenkedését kellett legyőznie, hanem a szórakoztatóhelyek tulajdonosaiét is. A jó uraknak a hajuk is égnek állt a vakmerő ötlet hallatára, hogy egy pap kiálljon a mulatóhely, vagy a hangversenyterem dobogójára és ősi népdal- vagy a legújabb dzsessz-melódíjára olyan szövegeket énekeljen, amelyek nem a szokványos szerelmi ömlengéseket tartalmazzák, hanem Isten dicséretét. Még azt se lehet mondani, hogy indokolatlan volt idegenkedésük. Amire Duval atya vállalkozott, valóban vakmerő kísérlet, olyan, amely körül a neveltségesség, az erőltettség, sőt az ízléstelen-ség kudarca leskelődik.

Mégis akadt egy-két „tulaj”, aki megkockáztatta a vállalkozást. Duval atya kiállt a pódiumra, néhány szóval bekonferálta a dalait, aztán elővette gitárját és énekelni kezdett. Fergeteges sikert aratott velük mindenütt. A szanzenjai annyira igazi szanzenok voltak, az énekes egyszerű, fakadó hangjából anynyi belső tűz sugárzott, hogy a hallgatóság nem tudta magát kivonni hatásuk alól, nem tudott velük betelni. Szerzőjük olyan gondolatokat fogalmazott meg, és hozott felszínre bennük, amelyek a szórakozni, feledni vágyó ember szíve legmélyén lappanganak és amelyek — ha eltorzulva is — irányítják még a feledést és mámort kereső éjszakai életet is.

Mondd, Istenem, mondd, ég Ura,
aki a világot csináltad,
miért csináltad éjszakámat
oly hosszan-hosszan-hosszúra ?

Nemsokára külön attrakció lett, a legvonzóbb szám a szórakozóhelyek műsorában. A vakmerő vállalkozás annyira sikerült, hogy a legelőkelőbb szórakozóhelyek versenyeztek a pap énekesért. Újabb és újabb dalaival egyre tökéletesebben találta el a hangot, ahogyan a szórakozni vágyó embernek értékeset, magasrendűt kell mondani, de úgy, hogy ne fáraszsa, ahogyan fel lehet emelni őt, amélikül, hogy elkedvetlenítenénk.

Aimé Duval szonzonjainak egy része kifejezetten vallásos jellegű. Másik részük vallásos, de anélkül, hogy egyetlen szó esnék bennük Istenről és bűnről. Minden alkotását a francia népdal, vagy a néger spirituálé ihleti.

Dalait röviden, pár szellemes szóval, bevezeti és megmagyarázza. Például édesapja haláláról és édesanyja vigasztalásáról szóló dalát így: „Ime egy szonzon, amelyet azért írtam, hogy megpróbáljam megvigasztalni előzvegült édesanyámat. Hiszen tudják, ilyenkor senki sem tudja földeríteni az embert, se Guy Mollet, se de Gaulle tábornok, sőt maga Napoleon se tudná. Csak Isten tudja megvigasztalni.” Aztán rákezd énekére:

Álom-árusok,
boldogság-kufárok,
édesanyám házát
ne látogassátok,
magában él otthon,
özveg lett szegény...

Duval mama, a hetvenöt éves hegyvidéki francia parasztasszony, sokat szerepel fia költészetében. Ő a dalok első hallgatója és bírálója is. Az énekes pap néha fél Franciaországot átutazza, hogy elénekelje új alkotását édesanyjának. Ami azt megragadja, az a jó, az biztosítja a sikert. Az egyik nagy párisi koncerthelyiség a Gaumont terem igazgatója, aki meghívta fellépésre az „énekes papot”, kitalálta, hogy fel kellene hozatni Duval mamát is az előadásra, hadd nyugtassa meg jelenlétével a mindig lámpalázzal küszködő Aimé atyát. Duval mama, aki egyik fia tanyáján él, kiadta otthon az utasítást: „Vigyázzatok a nyulaimra” — és elutazott Párisba. Londonba is elkíserte pap fiát az Albert-hallban tartott koncertjére. A londoni francia követ segítette ki a repülőgépből. S a koncerten oly méltósággal ült a lordmajor páholyában, mint az öreg királyné.

Eddig tízezer különböző helyre hívták meg Duval páttert énekelni. Ha csak eddigi meghívásainak kívánna eleget tenni, harminchárom esztendőre előre foglalt volna minden estéje. Kezdetben mindenhová elment, ahová szólították. Volt úgy, hogy valahol késő este befejezte műsorát s nyomban felült motorkerékpárjára, hogy másnap este valamelyik másik városban fellépessen. Bele is betegedett a hajszába. Most már megválogatja helyeit. Csak oda fogad el meghívást, ahol a lelkek érdekében fontosnak látja fellépni, mint például a Peugeot művekben, ahol nemrégiben háromezer munkás előtt énekelt.

Duval atya számára az éneklés, nem szereplési alkalom, nem kereseti forrás, hanem missziós tevékenység. Nem előre kikötött díjakért lép fel. Amit önként adnak neki, azt se tartja meg magának. Átadja előljáróinak, azok pedig a rend intézményeinek fenntartására és szegények támogatására fordítják, épp úgy, mint rengeteg példányban forgó hanglemezeinek jövedelmét is. (Van olyan lemeze, mely 500.000 példányban készült.) Maga megmaradt szegény szerzetesnek, Asszisi Szent Ferenc az eszményképe. Azé a Szent Ferencé, aki midőn látta, hogy társai nem értenek meg valamilyen igazságot, lantot ragadott és énekben mondta el nekik. (*Sinkó Ferenc*).

BESZÉLŐ HAZAK. *Hatvany Lajos, a nagy tudású irodalomtörténész, aki egyben a „Nyugat” egyik szerkesztője és a modern magyar irodalomra áldozatkész propagátora és mecénása volt, ebben a díszes kötetben összegyűjtötte azokat az adalékokat és visszaemlékezéseket, amelyek irodalmi nagyjaink bu-*

dei és pesti lakóhelyeire és életkörülményeire vonatkoznak. Sajnos, sok régi írónk (pl. Verseyhy, Vasvári) pestbudai lakásáról, tartózkodásáról, hétköznapijairól rendkívül keveset tudunk. A múlt századtól kezdve a ránkmaradt emlékek számosabbak, részletesebbek és megbízhatóbbak, leggazdagabbak természetesen a XX. század irodalmi megújulásának vezetőiről és résztvevőiről szóló memoárok és műlirajzok.

Hatvany Lajos és a kötet többi szerzője megszólaltatták Budapest néhány tucat házát. És a házak beszélni, vallani kezdtek. Egy belvárosi épület azt mondja el, falai között tanult Dayka, mint kispap. Egy öreg budai ház arról emlékezik, egyik szobájában halt meg Szindbád, Nagybotos Viola és Rezeda Kázmér életreálmodója, Krúdy Gyula. Egy ház „a város peremén“, vasúti sínek közelében, arról a sok boldogtalanságról tanúskodik, amelyben lakójának, József Attilának része volt. A mai olvasó irodalmunkat is és fővárosunkat is jobban megismeri és megszereti, ha belemerül ebbe a könyvbe.

De a könyv nemcsak a jelennek készült, hanem a jövőnek is, az utánunk következő nemzedékeknek. Hiszen száz vagy kétszáz év múlva talán nem lesznek meg azok a házak, amelyekben Vajda vagy Babits lakott, és nem lesznek meg azok az utcák, amelyeknek kövezetét Reviczky vagy Ambrus Zoltán taposta. De utódaink ebből a könyvből (és a többi hasonló jellegű dokumentációs munkából) valamelyes képet tudnak majd alkotni maguknak arról, hol és hogyan élt, milyen körülmények között alkotott egy-egy nagy magyar író, milyen volt az a környezet, amelyben egy-egy remekmű megfogamzott a művész lelkében.

A cikkek tekintélyes részét a kötetet összeállító Hatvany Lajos írta. (Petőfi, Arany, Jókai, Gyulai, Ambrus, Kaffka, Ady, stb. lakásai.) Még csöppnyi terjedelmű tanulmányocskái is az avatott esszéistát mutatják be, és igazolják Somlyó Zoltánnak a „Nyitott könyv“-ben írott, reávonakozó szavait: „Magyar betűért tűzbe menni kész, szívét s agyát új hangoknak kitérő, nyugati szélben bátor-tengerész“, ki „hogyha tollhoz nyúl, a szava ékes“.

Hatvany Petőfi életének legalaposabb ismerője. Évtizedekkel ezelőtt már eljegyezte magát Petőfi életútjának tanulmányozásával, a 10-es évek végén jelent meg „Feleségek felesége“ c. könyve Juliáról. A második világháború előtt és alatt, mint száműzött, Oxfordban tovább folytatta a Petőfire vonatkozó anyaggyűjtést, és így született meg a legátfogóbb Petőfi-monográfia, az ötkötetes „Igy élt Petőfi“. E kötetben is Hatvany írt Petőfi pesti éveiről, politikai és egzisztenciális küzdelmeiről, Júlia iránti szerelméről, baráti köréről és személyi surlódásairól. Egy Hatvany által felelevenített történet éles fényt vet Petőfi tiszta egyéniségére, erkölcsiségére. Egy vidéki rokon jön fel Petőfiékhöz látogatóba Pestre. Sándor még alszik, Júlia fogadja a vendéget, aki egy kosár falusi elemózsiát hoz a fiataloknak. Júlia gyorsan eldugja az élelkmárba a csomagot, nehogy Sándor tudomást szerezzen az ajándékról, mert ő soha, senkitől, még rokontól vagy baráttól sem fogad el semmit. — Derűt keltő a Jókai—Laborfalvi házaspár „lakásvizonyainak“ leírása. Jókai is, első felesége is nagy állapotbarát volt, kutyák, macskák, madarak, sőt még kismalac is futkározott a szobákban, ahol állandó zsúfoltság és bizony rendtelenség honolt. A házaspárnak szép jövedelme volt, de a nyíltszívű, jólelkű, minden bajbajutotton segíteni akaró Jókai fűnek-fának váltókat írt alá. Róza asszony sem tudott bánni a pénzzel, és így gyakran nehezedtek rájuk anyagi gondok. — Hatvany mint egyetemi hallgató Gyulai Pál tanítványa és titkára volt, a nagy kritikus életének alkonyát szeretettel, melegséggel idézi fel. — Az Ady-fejezet is Hatvany műve, hiszen Ady életsorsának egyik legközelebbi tanúja ő volt. Szívzetorítóan írja le azt a látogatást, amelyet az 1918-as öszirózsás forradalom kormánykölldöttsége tett a haldokló, testben-lélekben megőrt Ady nál.

Hatvany írásai mellett elsősorban Komlós Aladárnak a századvég és századforduló költőiről (Vajda, Reviczky, Kiss József) szóló adatgazdag, de az élvezetességet sem nélkülöző írásait kell kiemelnünk. Belia György írásai szakszerűek, de szárazak. Físi József Szabó Dezső-cikkének novellisztikus befejezése teljesen feleslegesnek tűnik előttünk. Stella Adorján Molnár Ferenc színpadképző szellemes lényét, Kellér Andor Szomoró extravaganciáit és Szép Ernő kedves egyéniségét jól érzékelteti. Megrázó Kosztolányi Dezsőnek Osvát Ernő

utolsó napjairól szóló írása, értékesek Kosztolányiné, Tóth Eszter, dr. Móricz Virág, Somlyó György emlékezései nagy hozzátartozóikról.

A könyv megemlékezik a XIX. század irodalmi szalonjairól, valamint a XX. század nagyjelentőségű irodalmi kávéházairól (New York, Hadik, Bucsin-szky, Philadelphia, stb.), amelyeknek olyan nagy szerepük volt az írók közötti érintkezésben. Gink Károly felvételei kiválóak, egyikről-másikról (Nagy Lajos íróasztala, Radnóti Miklós szobája) kedvünk lenne bővebben szólni. A század elején volt néhány nagyszerű fotografus (Székely Aladár, Rónai Dénes), akik szoros kapcsolatban állottak a kortárs írókkal, képzőművészekkel. Gink az ő példájukat kívánja úgylátszik követni, és ezért minden elismerés megilleti őt.

A Bibliotheca kiadó által 1957-ben kiadott könyv végére érve, Ady szavai jutnak eszükbe:

Oh Pest, óh ismert,
Csúnya, heves, szomorú vackok,
Oh uccák, uccák,
Be szépek és be újak vagytok. (Dévényi Iván)

SZENT IMRE FOGADALMÁNAK SZINHELYE. A veszprémi vár színeiben megújult barokkleple alatt rejtőző évezredes emlékek egy több mint ezeréves új értékkel gyarapodtak a közelmúltban. Szó esett már az Új Ember hátsábjain az 1957. évi veszprémvári ásatásokról, amelyek a székesegyház északi oldalán, a szeminárium kis kertjében napfényre hozták Veszprémnek a Gizella kápolna mellett legszebb árpádkori művészeti emlékét, a XIII. századi Szent György kápolna maradványait. Pontosan úgy, ahogy Nagy Lajos királyunk 1358-ban kelt adománylevele erről a kápolnáról írja: „Faragott kövekből gyönyörűen épült és csodaszépen volt kifestve.” Persze ennek a sokszázados szépségnek csak a töredékeit láthatjuk viszont az ásatások eredményeként: a kápolna faragott kövekből készült lábazatát és a falmaradványokon az egykori falfestmények foltjait. Egymásután kerültek elő a kápolna belső berendezésének maradványait, a Mátyás király kortársa, Vetési püspök által a kápolnában állított Krisztus Teste oltár vörös márvány töredékei, a magyar reneszánsznak elég gyéren található, éppen ezért értékes remek faragványai. Okleveleink adatait, eddigi helytörténeti ismereteinket kiegészítő, meglepő lelete az ásatásoknak Vetési Albert püspök vörös márványba faragott szarkofágja, címere és sírfelirata. Hogy a nagy püspök nemcsak oltárt állított a Szent György kápolnába, de ide is temetkezett, eddig nem tudtuk. Azt viszont tudtuk, hogy Vetési kedves embere volt Mátyás királynak. S ezt most megerősíti sírfeliratának egyik sora: „ALBERTUS... RÉGI MATHIE ACCEPTESSIMUS...”

Az 1957. évi veszprémvári ásatásoknak azonban — joggal mondhatjuk — korszakos eredménye: már befejezés előtt állott a XIII. századi, igazabban talán XIV. század eleji Szent György kápolnának feltárása, amikor annak faragott kő lábazata alatt az ásatásokat vezető Holl Imréné muzeológus rábukkant egy korábbi, teljesen azonos nagyságú kórkápolna alapjaira. Míg a felső, XIII. századi nyolcszögletes kápolna a székesegyházzal párhuzamosan, tehát kelet-északi irányban fekszik, addig az alatta talált kerek kápolna pontosan keletelt. Annak bizonyosságául, hogy építésekor még nem állott a székesegyház. Így került napvilágra ebben az alsó, kerek kápolnában Veszprémnek a honfoglalás előtt épült legrégibb, IX. századi szentélye, a Szent Imre legenda eredeti Szent György egyháza, Szent Imre fogadalmának színhelye. Korábbi ez a Géza fejedelm idejében épült, a pannonhalmi alapítólevélben már 1002-ben említett első veszprémi székesegyháznál, a Szent Mihály egyháznál és 1020 táján, amikor Szent Imre benne fogadalmát teszi s amikor már készen állott Gizella királyné új bazilikája, ez a Szent György egyház a legenda szavai szerint már „nagyregi és feletti megavult” volt.

A Szent Imre legendát minden valószínűség szerint 1130 körül Fulco vendégdiák írta. Először Kálmán király öccsénél, Almosnál diákoskodott, később Szerafim esztergomi érsek szolgálatában állt, majd egymásután őt veszprémi püspök irodájában dolgozott és 1146-ban a veszprémi püspökök szentendrei kuriájában végrendelkezett. Szent Imre legendájában olvassuk: „Történt egy éjjel, hogy (Imre herceg) imádkozni titkon, csak egy szolgálója kíséretében ama

nagyrégi és felette megavult egyházba mene, amely Veszprém városában Krisztus legdrágább vértanúja, György tiszteletére van építve...”

A török idők százados rombolásainak porfelhője úgy ellepte a Szent György kápolna emlékét, hogy a helyére nézve is téves nézetek lettek általánossá. Szent Imre fogadalmának színhelyét nem a most feltárt Szent György kápolnában, hanem a székesegyház altéplomában kereste a XVIII. századi téves hagyomány, azt tartva, hogy az altéplom egykor Szent György tiszteletére volt szentelve. Ennek a napjainkig tartó téves véleménynek kialakulásában közrejátszott az a tény, hogy 1369-től találjuk az altéplomban Szent Imre oltárát, és előmozdította ezt a hiedelmet az is, hogy az altéplom és annak főoltára Szűz Mária tiszteletére volt szentelve. Már pedig — amiről legendája nem tud — egy későbbi hagyomány szerint Szent Imre fogadalmát a Szent Szűz képe előtt tette.

Ezzel szemben a tény ez: 1304-től kezdve egész sor oklevelünk van, amelyek az altéplomot említik, de soha más néven nem nevezik, mint „cripta” vagy „cripta beate Marie Virginis”. A Szent György kápolnát viszont néven nevezik okleveleink és kétségtelenné teszik, hogy nem lehet azonos az altéplommal, mert a kápolnáról szóló 9 oklevelünk egybehangzóan azt mondja, hogy a Szent György kápolna a székesegyház oldalán, még pedig az északi oldalán állott, ott, ahol most az ásatás azt feltárta. Megdönti egyébként a XVIII. századi téves hagyományt ez az egyetlen lényeges meggondolás is: a legenda szerint Szent Imre fogadalmát Szent György vértanúnak ódon és nagyon régi, vagy amint Tormay Cecil szépen fordítja Kis magyar legendáriumban a „vetustissima et antiquissima”-át: „nagyrégi és felette megavult” egyházában tette. Az 1007-ben született Szent Imre fogadalmát — úgy mondják — 13—14 éves korában, tehát 1020 táján tette. Már pedig ekkor biztosan készen állott a temetkező helynek szánt altéplomával együtt Gizella királyné vadonatújja épített bazilikája. Hogyan lehet ebben keresni a „nagyrégi és felette megavult” Szent György egyházat?

S hogy Szent Imre nem a székesegyház altéplomában, hanem a most feltárt alsó, IX. századi Szent György kápolnában tette fogadalmát, erre tanúbizonyságunk egy, a XVIII. századi íróknál sokkal autentikusabb, mert középkori, XV. századi okirat. Vetési püspök, aki mint említettük, „élő márványból” oltárt állított a Szent György kápolnában, a kápolna részére búcsút kér a pápától. II. Pius pápa teljesíti Vetési kérését és 1463. jún. 30-án kelt bullájával búcsút engedélyez „*Szent György vértanúnak a veszprémi Szent Mihályról nevezett székesegyház mellett álló nagy kápolnájának, ahol — amint ezt Albert veszprémi püspök, Mátyás Magyarország királyának követe mondja — Boldog Imre isteni sugalatra örök tisztaságot fogadott.*”

A Szent Imre legendának ez a most feltárt ősrégi Szent György egyháza minden valószínűség szerint 1276-ban Csák Péterék dúlásának esett áldozatul s a székesegyház szentélyével, altéplomával és a Gizella kápolnával együtt épült újjá a XIV. század elején. Most előkerült maradványai nemcsak Veszprémnek legnagyobb történelmi értéke, de országos viszonylatban is egyik legrégibb emlékünkk. A honfoglalást közvetlenül megelőző frank-szláv kor hagyatéka a IX. századból, egykorú a nyitrai Szent Emmerám egyházzal és a Zoborhegyi Hypolit apátsággal, a zalavári három templommal, a balatonlellei Szent Kelemen bazilikával, Somlóvásárhely (Tornawa) Szent Rupert egyházával és a csak említésből ismert pécsi és sárvári templomépítkezésekkel. A honfoglalás előtti és utáni idők kultusz-folytonosságának a püspöki székhelyek közül egyedül Veszprémben fellelhető bizonyítéka, egyben alapja és magyarázata Veszprém, nagy történelmi kiváltságának, hazánkban első és legrégebb püspökségének.

Hisszük, hogy városunknak ez a most napfényre került nagy történelmi értéke mielőbb méltó keretben a városnéző ezrek számára is hozzáférhető lesz.

(Gutheil Jenő)

A JAPAN KATOLICIZMUS napi eseményeiről, megnyilatkozásairól eléggé gyakran adnak hírt a különböző katolikus sajtótudósítók és lapok. Szellemi életükről azonban keveset tudunk. Pedig kitűnő, érdekes írások is vannak. Iro-

dalmuk multjáról és jelenéről közöl összefoglaló tanulmányt az Informations Catholiques Internationales.

A japán katolikus irodalomnak tiszteletreméltó múltja van. Az egyház egyik nagy szentje és legnagyobb hithirdetője, Xavéri Szent Ferenc volt első ösztönzője és munkása.

Mikor 1549-ben Nagaszakiban partra lépett, a szigetország lelki, szellemi pusztaság volt. Egy hosszú polgárháború, mely előzőleg zajlott le, megrendítette a nép hitét a budhizmusban és a sintoizmusban. Az első hirdetők hamarosan hatalmas sikereket értek el. A nép szomjasan, mohón itta az evangélium szavait. Azt kapta bennük, amit a budhizmusban és a sintóban nélkülözött: a mélységet és világosságot. Az ázsiai lélekről sokszor mondják, hogy természeténél fogva misztikus hajlamú. Nos, a japán példa azt bizonyítja, hogy szomjazza a rációt, az értelem józanságát. Néhány esztendő alatt az akkor két milliót kitevő japán népből hétszázezren vették fel a keresztséget.

Az egyre szaporodó katolikus társadalomnak irodalmat is kellett adni. Az első japán katolikus könyvek írói a XVI.—XVII. századi európai hittérítők, jezsuiták. De csakhamar feltűnnek mellettük a benszülött japán tollforgatók is. A hitigazságok magyarázata, a szentek élete e könyvek központi tárgya. De megjelennek — mesefordítások is.

A japán irodalom sajátos stílusával arisztokratikus jellegű volt addig is, akkor is és az a legmodernebb időkig. A XVI. és XVII. század japán katolikus irodalma népi jellegű. Mikor a modern japán irodalom a maga forrásait és előzményeit keresi, a XVI. századi japán katolicizmushoz kell visszanyúlnia. Ott találja meg azokat a kifejezési formákat, amelyek révén közelebb kerülhet az egyetemes kultúrához.

Az első korszak legfontosabb könyve a „Keresztény tanítás”, afféle átmenet katekizmus és prédikációs gyűjtemény között, 1591-ben jelent meg először Nagaszaki környékén, latin betűkkel. De csakhamar, majdnem ugyanabban az időben, kiadták japán betűkkel is. Az irodalomtörténészek véleménye, hogy Xavéri Szent Ferenc prédikációjának kivonata. A szent figyelmét a Maláji félszigeten hívta fel a világ szélén fekvő szigetországra egy Yajiro nevű japán. Ő tanította meg Xavérit japánul írni és beszélni. A szent egyik első dolga volt, magyarázatotok írni japán nyelven a tizparancsolathoz és a hiszekegyhez.

Az első benszülött által írt japán katolikus könyv 1605-ben jelent meg Kyotóban, Japán akkori fővárosában. Címe: „Myotei beszélgetései”. Szerzője a buddhista papból jezsuitává lett japán, keresztény nevén: Fábían testvér. A könyv a pogány Myosho és a keresztény Yutei párbeszéde. Három kötetben jelent meg. Kettő maradt fenn belőle. A keresztény Yutei támadja a konfucianizmust és a sintoizmust, bár elismeri, hogy azok erkölcsi elvei jó alapot szolgáltatnak a magasabbrendű és tisztultabb keresztény erkölcsiséghez.

Ugyanez a Fábían testvér írta meg a „Heike család történetét”. Tulajdonképp az európai misszionáriusok számára készült kézikönyv. A célját alcíme fejezi ki: „Azoknak, akik meg akarják ismerni Japán nyelvét és történetét, ez a könyv igen megkönnyíti azt.” Előszavában is ezt hangoztatja: „Azoknak, akik a Jó Hírt közölni akarják a japánokkal, meg kell ismerniök e nép szokásait és nyelvét.”

A negyedik jelentős japán katolikus könyv ebből a korból a „Kinku Shu”, a japán közmondások betűrendbe szedett gyűjteménye. Kézikönyv ez is prédikáló papok számára, hogy az evangélium igazságait tömören, röviden tudják magyarázni, közelebb hozni híveik gondolatvilágához.

A nagy japáni keresztényüldözés vihara elpusztította Xavéri Szent Ferenc szépen zsendülő vetését. Néhány családba visszahúzódva maradt meg a katolicizmus lappangó szikrája. Japán lezárta kapuit az európaiak előtt, csak azok a hollandusok léphettek partra Nagaszakiban, akik hajlandók voltak alávetni magukat a megalázó szertartásnak: rátapostak a földre dobott keresztre vagy Mária-képre.

Az elzárt kapuk 1870-ben nyíltak meg újból. A kilencven millióra szaporodott nép körében azóta mindössze 220 ezerre tudta növelni hívei számát a katolicizmus. Japán nekivágott a nagy kísérletnek: átvenni a fehér faj civilizációját, technikai tudását, kultúráját a kereszténység nélkül.

Az új történelmi szakaszban az első japán író, aki a kereszténységgel foglalkozik — pogány: Ryunosuke Akutagava. 1892-ben született Tokióban. Megismerkedett az európai irodalommal, Beaudelaire és France lettek kedvenc olvasmányai. Először inkább irodalmi szándékokkal, lírai és romantikus hatások kedvéért nyúlt az első japán keresztények életéhez. A témakeresés közben azonban szükségképpen rá kellett bukkannia Krisztusra. Nem tudta többé kivonni magát hatása alól tragikus haláláig. Meg nem tért, Krisztusban az embert látta. „Rashomon” című művét, mely megfilmesítve Európában díjat is nyert, az ember Krisztusról írta, amilyennek ő látta.

A másik modern japán író, aki közelebből megismerkedett a kereszténységgel, Rofu Miki, a neves költő, tovább jutott az úton. Először az európai hedonizmus filozófiájával kacérokodott. De az nem nyújtott számára megnyugvást és boldogságot. Tovább keresett és eljutott a katolicizmusig. Trappista kolostorba lépett.

A második világháború után sorra jelennek meg az új katolikus írók. Mégpedig olyan alkotásokkal, amelyek az egész japán olvasóközönségre mély, nem egyszer megrázó hatást tudnak gyakorolni.

Ilyen Sumie Tanaka önéletrajzi könyve: „In hac lacrimarum valle” (Ebben a síralomvölgyben). Sumie Tanaka asszony rádió- és televíziós dramaturg. A kereszténységgel korán megismerkedett, a katolicizmussal csak később, mikor tanárnő lett a Sacré Coeur-ben. A szentmise itt, a Sacré Coeur kápolnájában rázta meg lelke mélyéig. Még sokáig nem keresztelkedik meg, de rálép a kegyelem útjára. Az keresztút lesz számára! Férjhez megy, gyermeke születik. A kicsike súlyos beteg, állandó fejfájás gyötri. Az anyai szív viadatra száll érte a betegséggel és a — gondviseléssel. Ősi japán varázsigékkal és modern orvoságokkal kísérletezik. Semmi sem segít. Szenved a gyermek és vele együtt az anya. A szenvedés közben gondolkodik, elmélkedik, kutatja az emberi gyötrelém értelmét, tanulja a kereszténységet. S átéli azt, ami annyi keresztény szívét hasítja ketté. Rádöbben, hogy a szenvedés Isten ajándéka, a kegyelem eszköze. De ugyanakkor nem tud belenyugodni, hogy az ártatlan szenved, a gyermek hozza meg a legsúlyosabb áldozatot, hogy az anya megkapja az Isten kegyelmét. A gyermek meghal, az anya megéri a keresztiségre. A bátor önvalótlomás mély hatást gyakorolt a japán olvasóközönségre.

A háború után a japán irodalmi életbe oly számban törtek be a nőírók, mint addig még soha. Igazi tehetség köztük Sumie Tanaka mellett: Ayka Sono. 1931-ben született. Keresztény iskolákban nevelkedett, de csak tizenöt esztendőskorában keresztelkedett meg. Nem hirtelen megtérés eredményeként lett katolikus, hanem bizonyos fejlődés után. Nyiladozó értelmével lassan rádöbrent, hogy a katolikus hit magasabbrendű, mint az ősi japán hiedelmek világa.

Elbeszéléseinek, drámai műveinek tárgya rendszerint nem közvetlenül valóságos jellegű, de mindegyiken átsugárzik a keresztény erkölcs magasabbrendűségében vetett hite. Legismertebb drámai alkotása: „A lélek visszatérése a világba”, a legkényesebb japán témához: a hazáért elszenvedett hősi halál problémájához nyúl finoman, de merészen.

A fiatal japán katolikus írók között sajátos egyéniség Shuzaku Endo. 1923-ban született. A második világháborút annyi bajtársával együtt ő is végigszenvedte. A háború után elkerült Franciaországba, Lyonba. Két súlyos élményt adott számára franciaországi tartózkodása. Atélte a fehérek között a színes ember gatlásokkal, alacsonyabbrendűségi érzésekkel teli életét. Ezt a gyöttrődést írja meg „Sárga emberek” című művében, mely otthon az Akutagaváról nevezett irodalmi díjat szerzi meg számára.

Másik mély élménye — a keresztény középkor. Mint annyi japán értelmiségi, ő is újra és újra feltette magában a kérdést: mi a forrása a fehér ember kultúrateremtő erejének. A középkori nagyszerű dómok előtt döbrent rá, hogy ez a hatalmas kultúra a keresztény hit mélységeiben gyökerezik. Azóta, hogy visszatért hazájába, ezt a kultúrateremtő hitet sugározza műveiben.

Mély benyomást keltett a japán olvasókban Thokuji Shimojama egyetemi tanár, orvos-pszichiáter könyve: „A boldogság feltételei”. Shimojama 1919-ben született. A háború után megjárta ő is Európát, itt végezte el orvosi tanulmányait. 1950-ben tért vissza Tokióba s az ottani jezsuita alapítású egyetemen

működik. Könyvében azt a bizonytalanságot és félelmet veszi bonckés alá, mely Japánban még jobban hatalmába kerítette sok gondolkodó ember szívét és elméjét, mint a világ más részein. „Korunkban mindenki szívében ott lapang a félelem, és nyugtalanul kérdezzük agyunkban: vajon holnap is süt-e még a nap?” Meggyőző erővel tud rámutatni arra, hogy a kor minden szenvedése végső fokon az emberi lélek tisztulásához vezet.

Nem volna teljes a felsorolás, ha nem említenénk Takashi Nagaya katolikus orvos emlékiratait, aki végigélte Nagaszaki rettenetes napját, mikor felrobbant felette az atombomba. A könyv azok közé az írások közé tartozik, amelyek megrázták a japán közvéleményt.

A XVI. és XVII. század japán katolikusainak életéről szól a „Bronz Krisztus” című film, melyet most adnak a francia filmszínházak. A film Yoshio Magayo japán író hasonló című könyve alapján készült.

Erdekes egyénisége a japán katolikus irodalomnak Candeau atya. Baszk földön született, mint az első európai, aki japán nyelven írt: Xavéri Szent Ferenc. Misszionáriusként került Japánba. Könnyed humora, jóízű stílusa nemcsak a katolikusok figyelmét keltette fel, hanem az egész japán olvasóközönségét is. Korai halála — 1956-ban — komoly veszteség az európai kultúra közvetítése szempontjából a távolkeleti világban.

A Szentírás teljes japán fordítását eddig nem tudták elvégezni a szigetország katolikusai. Megelőzték őket benne a protestánsok. De a hiány pótlása folyamatban van. Hosszabb ideje munkálkodnak rajta teológusok és írók. Egyes részeit 1950-ben kiadták. Mostanában várható a teljes szentírás megjelenése.

(s — ó)

* Felelős kiadó: Saád Béla

Főv. Nyomdaip. V. 25580/3 1959. — F. v.: Ligeti Miklós

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL. Tanulmány: *Salacz Gábor*: Pápaválasztás a római kérdés jegyében. *Surányi Imre — Tóth Aladár*: Gyermeekáldás a mai katolikus házasságban. *Ohmacht Nándor*: Újabb lépések a katolikus erkölcs-tan terén. *Kelecsényi Akos*: Phaeton és az úrrakéta között. *Lantos-Kiss Antal*: Vianney Szent János. *Somogyi Antal*: Jelkép és művészet. *Beney Zsuzsa*: Pap Károly Krisztusa. *Eglis István*: Hit és tudomány perikorézise. *Dévényi Iván*: Csontváry Tivadar. *Balanyi György*: Giesswein Sándor békemunkája. *Mihelics Vid*: A munkanemek szociális egyenértékűsége. *Benkő István*: A nemzetközi békére és erkölcsre nevelés kérdése. *Salacz Gábor*: Egy elfelejtett festő: Paczka Ferenc (1856—1926). *Kecskés Pál*: Értékvilágunk. *Ignác Rózsa*: Egy tanítvány a Benedek Elek centenáriumi elé. *Thomas Merton*: Senki sem sziget.

Novella: *Gerlei József*: Jancsi és Juliska. *Ignác Rózsa*: Semmi közünk. *Agoston János*: Egy igaz történet. *Bohuniczky Szeffi*: Az elfelejtett Centrál kávéház. *Egri Lajos*: Forró fekete. *Bruce Marshal*: Father Smith. *Valéry Larbaud*: Rachel Frutiger. *Katherine Mansfield* naplójából.

Vers: *Csanád Béla*, *Stetka Éva*, *Vas István*, *Kálnoky László*, *Szabó Anna*, *Mikes Margit*, *Erdős Renée* (hátrahagyott versek), *Márk István*, *Papp János*, *Surányi István*, *Bittei Lajos*, *Komjáthy Győző*, *Gertrud von Le Fort*, *Francis Jammes*, *William Blake*, *Mai német költők* (Bittei Lajos fordítása), *René-Guy Cadou*.

Olvasóinkhoz. Közöljük a Vigilia olvasóival, hogy lapunk felelős szerkesztője, Sík Sándor három hónapi betegszabadságra ment. Távollétében Radó Polikárp, Rónay György és Saád Béla helyettesíti.

B. A. Pécs. — Azokból, amiket levelében ír, mi úgy érezzük, hogy távol áll a vakmerő bizakodás bűnétől. Nem szabad ugyanis ezt a Szentlélek elleni bűnt összetéveszteni az Isten végtelen megbocsájtó irgalmába vetett hittel. Bár mind a kettő Isten megbocsájtó irgalmához kapcsolódik, egy alapvetően fontos tényben homlokegyenest különböznek. Az Isten végtelen irgalmában bizakodó ember szemei előtt a múltban elkövetett bűnei lebegnek. Siratja, igyekszik jóvá tenni, de bármily nagyok, hiszi, reméli, hogy Isten megbocsájtja azokat. És joggal hiszi, mert Isten végtelenül jó és megbocsájtó. — Egészen ellenkező a magatartása a vakmerően bizakodónak. Ő a jelen bűnös állapotára, vagy a jövőben elkövetni szándékolt bűnere tekint. Így beszél: „Ráérek megszüntetni ezt a bűnös állapotomat, jóvá tenni ezt az általam okozott kárt, nyugodtan elkövethetem ezt a bűnt, hiszen Isten úgy is megbocsájtja.” Az egyik, az előbbi: alázat, a hit, a remény és a szeretet lobogása, a másik: cinizmus, Isten, az erkölcsi törvény megvetése.

Az, amivel vádolja magát, nem vakmerő bizakodás, hanem képzelgés volt, amiben sajnós sok keresztény elmarasztható. A bűnbocsánat szentsége és a megszerzett bűncsökkentés sem garancia, hogy Isten nem bocsájt ránk szenvedéseket, betegségeket, megpróbáltatásokat. Nagyon sokan éreznek úgy, ahogyan ön fejezi ki magát: „... azzal vígasztaltam magam, hogy mivel hittem szerint többször nyertem teljes bűncsökkentést s ebből egy is elég, hogy eltörölje az ideiglenes büntetéseket, melyeket bűneinkért a világban vagy a tisztító tűzben kellene elszenvednünk, nem is fognak szenvedéssel járni bajaim.” Ezt nevezhetjük gyerekes hiszékenységnek, oktalanságnak, de bűnné csak akkor válik, ha göggé dagad bennünk, követelni kezdjük, hogy Isten az elvégzett gyónása-

ink, az általunk megszerzett búcsúk nyomán vegyen ki bennünket a természet törvényei alól, s ha nem teszi, megrendül hitünk benne, elfordulunk tőle, hitetlenné válunk. Az ilyen oktan, a babona felé kacsingató hiedelem a forrása a legtöbb úgy nevezett elfordulásnak a hittől. Nagyon sok keresztény valóságossága a leghatalmasabb katolikus mez alatt teljesen evilági, sokszor egészen együgyű, gyerekes, anyagias célokra irányul. És ha az elvégzett vallásgyakorlatok nem hozzák meg a remélt hasznot, sutba dobják az egész istenhitüket.

Önt nem fenyegeti ez sem. Leveléből alázat és jóra való törekvés sugárzik. Ezek pedig biztosan meghozzák a tisztánlátást.

N. N. Eger. Túlzás azt állítani, hogy Ady költészetét a mai katolikus közvélemény ellenszenvvel fogadja. Bizonyára vannak katolikus olvasók, akik ellenszenvvel fogadják, vannak viszont mások, sokan, akik megbecsülik, szeretik és valódi értéke szerint értékelik. „Katolikus“ költőnek tartani azért, mert vallásos versei vannak, indokolatlan kisajátítás volna; Ady vallásossága jellegzetesen protestáns színezetű. Ami „vad“ szerelmi verseit illeti: azok még nem szolgáltatnak okot arra, hogy vallásos ember elutasítsa. Egy költőt nem egy-egy verse alapján kell meg- vagy elítélni. Egész művét kell nézni, akár Ady Endrének hívják, akár — Dantenak. A Divina Comediából is ki lehet szakítani sorokat és szakaszokat, amelyek „megbotránkoztatnak“. Az életmű egységében kell látni a dolgokat; annak távlatában kell látni Ady szerelmi líráját is. Az Adytól való idegenkedést különben, amennyiben megvan egyeseknél, a Vigilia nem egyszer igyekezett már föloldani Adyt ismertető, méltató és értékelő tanulmányokkal; olvassa el ezeket régebbi évfolyamainkban. (Pl. Sík Sándor: Az örök Ady, 1949; Rónay György: A megnőtt élet, 1952).

Fiatal lány. Az Egyház egyformán szereti mind a két imanemet, Tisztára az imádkozó lelkületétől, életformájától, vagy akár pillanatnyi helyzetétől függ; hogy melyiket akarja gyakorolni. A reggeli, déli és esti ima, az étkezés és munka előtti és utáni ima már maga is bizonyos ritmust hoz imáinkba. Az imakönyvekben bizonyára olvasott imádságokat: szenvedés idején, — kísértésben — ha öröm ért, — óraüteskor, — stb. Ha ezekhez hozzá vesszük, hogy a magyar ember szeret úgy köszönni: „Adjon Isten (t. i. adjon jó napot), — he elbúcsúzik valakitől, azt mondja Isten veled, — ha lámpát gyújt, azt mondja hozzá: Dícsértessék a Jézus Krisztus, — ha harangkondulást hall, azt mondja: Jézus segélj, — ha ezeket és sok más szép szokást tekintetve vesszünk, szinte egész napunk imádságos lehet, anélkül, hogy munkánkban a legkisebb kár történék. Sőt! Van aztán olyan idő és alkalom is, amikor a lelkünknek kissé hosszabb elmélyedésre, elpihenésre, Istenre irányítottságra van szüksége: vasárnap, szertartások, adventi elmélkedések, lelkigyakorlatok, keresztúti ájtatosságok, vagy egy-egy léleknek azon igénye, hogy hosszabb ideig időzzön az Úr Istennél, ha másként nem, hát rózsafüzér mondásával. Isten nem méri röffel az ember imáját, és az Egyház a legnagyobb szabadságot adja a jóakarató embereknek, hogy a maguk módján jussanak el az Isten színe elé. A második kérdésre vonatkozólag azt tanácsolja Szalézi Szent Ferenc, hogy azoknak, akik kifogásolják gyakori áldozásunkat, mondjuk, hogy kétféle embernek van szüksége erre: a jóknak, hogy azok maradhassanak, a rosszaknak, hogy megjavuljanak, — az erőseknek, hogy el ne gyengüljenek, a gyengéknek, hogy megerősödjenek. A kétféle kategória valamelyikébe beletartozik minden ember, tehát ne akadályozzák meg abban, amit az Egyház megenged minden laikus hívójének.